

”EN MALTA JÄTTÄÄ KERTOMATTA”

Metanarraatio kerronnan rakennusaineena

Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa

Mari Lahdelma

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuus

syksy 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä – Author Mari Lahdelma	
Työn nimi – Title “En malta jättää kertomatta”: Metanarraatio kerronnan rakennusaineena Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa	
Oppiaine – Subject Kirjallisuus	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 71
Tiivistelmä – Abstract <p>Pro gradu -tutkielmani käsittelee metanarraatiota Kalle Päätalon Juuret Iijoen törmässä -kirjasarjan kerrontakeinona. Ansgar Nünningin määritelmää mukaillen tarkoitan tässä tutkimuksessa metanarraatiolla minäkertojan impliittisiä ja eksplisiittisiä preesensissä esittämiä kommentteja, joilla kerrontahetki ja -prosessi tuodaan lukijan nähtävälle. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys koostuu ensinnäkin klassisen ja jälkiklassisen narratologian teorioista, joista hyödynnän erityisesti Ansgar Nünningin, Monika Fludernikin ja Franz K. Stanzelin teorioita. Kerronnantutkimuksen lisäksi nojaan tutkimuksessani Roman Jakobsonin kommunikaatiomalliin sekä Barbara A. Babcockin suullisen tarinankerronnan metanarraatiota käsittelevään tutkimukseen.</p> <p>Tutkielmani koostuu kahdesta tieteellisestä artikkelista sekä niiden yhteyteen kirjoitetusta johdannosta johtopäätökseen. Ensimmäisessä artikkelissa tarkastelen Iijoki-sarjan kerrontaa ja kerronnallista rakennetta. Kerrontaa hallitsee subjektiivinen minäkertoja, mutta kerronta saa useampia tasoja kaikkietävän kertojan yhteisöllisen, kansallisen ja jopa kansainvälisen näkökulman sekä minäkertojan eriaikaisten minuuksien, kokevan ja kertovan minän, kautta. Kertovan minän kerrontahetkessä esittämien metanarratiivisten kommenttien kautta kokevan ja kertovan minän välinen etäisyys nousee kohosteiseen rooliin. Tarkastelenkin artikkelissani tarkemmin sitä, millä keinoilla kertoja tuottaa ajallista, paikallista ja psykologista etäisyyttä eriaikaisten minuuksiensa välille. Lisäksi pohdin syytä siihen, miksi etäisyyttä on tarpeen näin selvästi korostaa.</p> <p>Toisessa artikkelissa yhdistän metanarraation suullisen tarinankerronnan perinteeseen ja tarkastelen, miten Iijoki-sarjan minäkertojan metanarratiiviset kommentit tuottavat illuusiota henkilökohtaisesta (suullisesta) tarinankerronnasta. Sen lisäksi, että tuon esiin kommentteissa esiintyviä henkilökohtaisen kerronnan piirteitä, tarkastelen niitä kognitiivisia prosesseja, joiden avulla kirjallinen teksti muuntuu suullisen kerronnan illuusioksi. Lopuksi tarkastelen kommentteja kvantitatiivisesta näkökulmasta analysoiden niiden määrällisen muutoksen vaikutusta henkilökohtaisen kerronnan illuusion.</p> <p>Tutkimukseni perusteella voidaan sanoa metanarraation olevan Iijoki-sarjassa harkittu kerronnallinen strategia. Metanarratiivisten kommenttiansa kautta minäkertoja tuo sekä itsensä ja kerrontahetken näkyville että etäännyttää itseään kertomastaan tarinasta, jolloin hän pystyy täydentämään tarinaa ja erityisesti analysoimaan menneiden tapahtumien vaikutusta minuuteensa. Kertojan itsetutkiskelu vahvistaa hänen persoonaansa ja antaa kertojalle ”äänen”. Tutkimukseni osoittaa myös, että metanarraation avulla kertoja pystyy rakentamaan yhteisen kerronnallisen nyt-hetken itsensä ja vastaanottajan välille, jolloin illuusio henkilökohtaisesta tarinankerronnasta on mahdollinen.</p>	
Asiasanat – Keywords Metanarraatio, metanarratiivinen kommentti, minäkerronta, narratologia, kokeva minä, kertova minä, Kalle Päätalo, Iijoki-sarja, suullinen tarinankerronta, suullinen viestintä, luonnollistaminen, kerronnallistaminen	
Säilytyspaikka – Depository Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylän yliopiston kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne	5
1.2 Teoreettinen viitekehys	6
1.2.1 Metanarraation tutkimuksesta	8
1.2.2 Suullisesta tarinankerronnasta ja kommunikaatiosta	14
1.2.3 Luonnollistamisen ja kerronnallistamisen prosesseista.....	16
1.3 Metanarraatio Iijoki-sarjan kerrontakeinona	20
1.4 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheita.....	23
LÄHTEET	26
LIITTEET	34
LIITE 1 Metanarratiivisten kommenttien määrä Iijoki-sarjassa teoksittain.....	34
2 ARTIKKELIT	35
2.1 Metanarraatio kokevan ja kertovan minän välisen etäisyyden korostajana Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa.....	35
2.2 Kuin kertoisit itse kaiken: Metanarraatio ja henkilökohtaisen kerronnan illuusio Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa.....	54

1 JOHDANTO

Minulla on Latvalan luppokevään kuten yleensäkin isän sairausvuosien tapahtumiin nähden kummallisen pimeitä muistikatkoja. Kummallisia siksi, että muistan niin hyvin varhaisemman lapsuuteni tapahtumia. Muistan asioita jopa ajalta kun vielä konttasin, mutta isän saapuminen Latvalan uitonodottajien sakkiin on häipynyt muististani.

Oletan että isäni oli käynyt hakemassa setä-Jussi viiksi-Fordillaan. Joka tapauksessa hän eräänä päivänä istui asuinkamarissamme, mulkoili synkästi ja puhalteli paksuja. (Päätalo 1973, 316.)

Metanarraatio on kirjallisuudentutkimuksessa suhteellisen tuore ja vähän tutkittu käsite. Aihetta eniten tutkinut Ansgar Nünning (2004, 12) määrittelee metanarraation kertojan esittämiksi kommentteiksi, jotka koskevat kerronnan prosessia. Siirtäessään kerrontansa painopisteen tarinasta omaan kerrontaansa ja kerronnan hetkeen kertoja tulee väistämättä antaneeksi lukijalle lisätietoa tarinan ulkopuolelta. Tässä pro gradu -tutkielmassa tutkin Kalle Päätalon 26-osaisen Juuret Iijoen törmässä -kirjasarjan metanarraatiota. Tarkastelen metanarraatiota kerrontakeinona sekä muodon että sisällön näkökulmasta.

Kalle Päätalo on yksi Suomen kaikkien aikojen suosituimpia ja myydyimpiä kirjailijoita, jonka Iijoki-sarjan osien painosmäärät vakiintuivat sarjan edetessä sadantuhannen kappaleen molemmin puolin (Ylönen 2013, 49). Teosten vastaanoton tutkimuksessa ja Päätalon saamien ihailijakirjeiden tarkastelussa ovat suuren yleisösuosion syiksi nousseet muun muassa lukijoiden samastuminen sarjan päähenkilöön ja tapahtumiin, arkojen asioiden käsittelyn terapeuttisuus, yhteinen historiakokemus ja arvopohja, teosten pituus ja säännöllinen ilmestyminen, realistisuus, käytetty kieli sekä avoimuus ja rehellisyys (Janatuinen 2005, 291–304; Ylönen 2013, 175–191, 198–199, 263–264).

Yhdeksi menestystekijäksi on nimetty myös kerronnan tyyli, jonka avulla lukijat uppoutuvat tarinan maailmaan ja tulevat osaksi sitä (Janatuinen 2005, 302; Ylönen 2013, 189, 198). Tutkimukseni lähtökohtainen oletus onkin, että teossarjan suosio ei koostu vain kerronnan sisällöllisistä seikoista vaan siihen vaikuttavat merkittävästi myös kerronnan muoto ja rakenteelliset ratkaisut. Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan ensisijaisesti lukijoiden mainitse-

maa ”kerronnan tyyliä” eli sen muotoa ja rakennetta erottamatta sitä kuitenkin täysin kerronnan sisällöstä eli siitä, mitä sanotaan. Erityisenä kiinnostuksen kohteena ovat sarjassa esiintyvät minäkertojan esittämät runsaat kerrontaa reflektoivat metanarratiiviset kommentit. Uskon, että kerrontakeinona käytetty metanarraatio vaikuttaa ratkaisevasti siihen, kuinka teossarjaa luetaan ja minkälaisia lukukokemuksia se tuottaa.

Päätalon vahvasti omaelämäkerrallisen Iijoki-sarjan ensimmäinen osa *Huonemiehen poika* ilmestyi vuonna 1971, minkä jälkeen uuden osan ilmestymisestä tuli jokasyksyinen perinne. Sarjan päähenkilö on Kalle Päätalo -niminen poika, jonka elämää seurataan lähes neljäkymmenen vuoden ajan. Teokset sijoittuvat ajallisesti 1910-luvun lopun pulavuosista 1950-luvun lopun jälleenrakennuksen ajan jälkeiseen nopeasti modernisoituvaan Suomeen. Sarjan teosten voidaan karkeasti sanoa seuraavan kuutta teemaa tai ajanjaksoa Kallen elämässä: Viisi ensimmäistä osaa (1971–1975) kuvaavat Taivalkosken Jokijärvellä vietettyä lapsuutta, johon luo varjoaan isän monivuotinen mielisairaus ja perheen äärimmäinen köyhyys. Kuusi seuraavaa osaa (1976–1981) keskittyvät sota-aikaan ja Kallen viisivuotiseen palvelukseen Suomen armeijassa. Seuraavissa osissa (1982–1986) kuvataan henkisesti ja fyysisesti vaikeaa sodan jälkeistä jälleenrakentamisen aikaa ja Kallen uutta elämää Tampereella tuoreen aviovaimonsa kanssa. Siviilielämän vaikean alun jälkeen keskitytään Kallen opiskeluun, työelämään ja oman kodin rakentamiseen (1987–1989). Kotiseutuikävä ajaa Kallen hakemaan Taivalkosken kunnanrakennusmestarin paikkaa, ja neljä seuraavaa osaa (1990–1993) kertovat ajasta Taivalkoskella ja paluusta takaisin Tampereelle. Kahdessa viimeisessä sarjaa yhtenevästi jatkavassa osassa (1994–1995) kuvataan Kallen avioeroa ensimmäisestä vaimostaan, uutta alkua ja avio-
liittoa. Niissä huipentuu esikoisteoksen julkaisemisen myötä myös sarjan alusta lähtien ja kantavana teemana halki sarjan kulkenut Kallen haave tulla kirjailijaksi. Kolme vuotta myöhemmin julkaistu sarjan viimeinen (täydennys)osa *Pölhökanto Iijoen törmässä* (1998) tekee vielä yhteenvettoa kirjallisesta urasta ja henkilöhahmojen myöhemmistä elämänvaiheista.

Iijoki-sarjan tapahtumat kerrotaan pääosin yksilön näkökulmasta minäkertojan välityksellä. Subjektiiivisesta näkökulmasta huolimatta suuret yhteisölliset kysymykset ja jopa maailmanhistorialliset tapahtumat vaikuttavat kerronnan taustalla koko ajan. Vaikka Päätaloa on perinteisesti pidetty epäpoliittisena ja kantaaottamattomana kirjailijana (mm. Vehviläinen 1978, 195–196; Ylönen 2013, 167), en täysin allekirjoita väitettä (ks. myös Janatuinen 2005, 275). Vaikka Päätalo ei suoranaisesti julista mielipiteitään, hän tarttuu kuitenkin Iijoki-sarjassa moniin yhteiskunnassa vallitseviin epäkohtiin tai muihin yhteiskunnallisiin aiheisiin antaen ker-

ronnan puhua puolestaan. Keskittymällä kuvaamiseen ja kertomiseen Päätalo jättää tulkinnan ja johtopäätösten tekemisen lukijan tehtäviksi. Myös tästä syystä katson Iijoki-sarjan kerronnan ja sen rakenteen olevan hedelmällisiä tutkimuskohteita, vaikka en tässä tutkimuksessa tämän tarkemmin kerronnan yhteiskunnallista puolta käsittelekään.

Aiemmassa kirjallisuudentutkimuksessa Päätalon tuotanto on sivuutettu lähes täysin. Päätaloa ja hänen tuotantoaan on tarkasteltu vain muutamassa akateemisessa tutkimuksessa, joissa molemmissa lähestytään aihetta vastaanoton tutkimuksen näkökulmasta. Riitta Kuivasmäki on tarkastellut Päätalon varhaisemman tuotannon vastaanottoa lisensiaatintutkimuksessaan *Kolme suomalaista menestyskirjailijaa ja heidän lukijakuntansa: Väinö Linnan, Hannu Salaman ja Kalle Päätalon tuotannon ja vastaanoton tarkastelua* (1974) ja Ritva Ylönen puolestaan Iijoki-sarjan vastaanottoa väitöskirjassaan *Tervaksinen toteemi: Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus* (2013). Kuivasmäen tutkimuksesta, jossa on huomioitu ennen 1969 julkaistut teokset, ilmenee ristiriidan tiedeyhteisön ja lukijakunnan kiinnostuksen välillä seuranneen Päätaloa jo uran alkua ajoista lähtien: Linna, Salama ja Päätalo hallitsivat myyntitilastoja ja olivat lukijatutkimusten kärjessä, mutta kirjallisuustieteelliset julkaisut eivät silti osoittaneet minkäänlaista kiinnostusta Päätalon tuotantoa kohtaan (Vehviläinen 1978, 208).

Ylönen tarkastelee väitöstutkimuksessaan sekä Iijoki-sarjan kriitikko- että lukijavastaanottoa kolmella vuosikymmenellä. Ylösen mukaan Iijoki-sarjan ensimmäisten osien ilmestyessä 1970-luvulla vastaanotto oli hyvin ristiriitainen. Uskollisten lukijoiden ottaessa uuden sarjan avosylin vastaan siitä tuli heti myyntimenestys, mutta kriitikot suhtautuivat siihen aluksi hämmentyneinä. Kriitikot näkivät sarjan toistavan Päätalon jo Koillismaa-sarjassa käsittelemiä aiheita ja pitivät sitä pitkävetisenä, lisäksi heidän oli vaikea sijoittaa sitä aiempaan kirjalliseen traditioon tai tiettyyn genreen. Päätalo jatkoi kuitenkin valitsemallaan linjalla eikä suostunut muuttamaan kirjoitustyyliään kriitikoiden vastalauseista huolimatta. 1990-luvulle tultaessa kriitikoidenkin suhtautuminen Iijoki-sarjaan oli jo muuttunut myönteisemmäksi. Tähän saattoivat vaikuttaa Päätalon saamat julkiset kunnianosoitukset¹, sarjan kokonaisuuden hahmottuminen sen loppua kohti sekä lukutavan muuttaminen esteettisestä pragmaattisemmaksi. Lukijoiden ja kriitikoiden näkemykset Iijoki-sarjasta olivat joka tapauksessa sen päät-

¹ Kalle Päätalolle on muun muassa myönnetty Pro Finlandia -mitali ja professorin arvonimi vuonna 1978, Suomen Leijonan ritarikunnan komentajamerkki 1988, Suomen Valkoisen Ruusun I luokan komentajamerkki 1994, ja hänet on promovoitu filosofian kunniatohtoriksi Oulun yliopistossa vuonna 1994 (Ylönen 2013, 429; Taivalkosken kunta, Päätalo-instituutti 2014).

tyessä huomattavasti lähempänä toisiaan kuin sen alkaessa. (Ylönen 2013, 124–126, 137, 198, 221, 307, 332.)

Kuivasmäen ja Ylösen tutkimusten lisäksi Pääatalon tuotannosta on tehty vain muutama kirjallisuudentutkimuksen opinnäytetyö (Knuuti 1978; Mäkelä 1984; Himanen 1987; Ylönen 2008). Kirjailijan yleisösuosioon nähden tutkimusta on tehty siis varsin vähäisessä määrin. Kiinnostavampana tutkimuskohteena teokset on nähty muun muassa historian ja erityisesti suomen kielen tutkimuksen näkökulmista, ja näillä aloilla opinnäytetöitä on tehty jonkin verran enemmän (mm. Luukkonen 1980; Aarnio 1984; Janatuinen 2003; Nieminen 2005). Parhailtaan työn alla on ainakin yksi Pääatalon tuotantoon keskittyvä suomen kielen väitöskirja, Sari Keskimään (ent. Nieminen) Oulun yliopistoon valmistelema tutkimus Iijoki-sarjan puhekielestä (Hirvasnoro 2013, 89; ks. myös Keskimaa 2013).

Vaikka Pääatalon tuotantoa käsittelevä kirjallisuudentutkimus on vähäistä, Iijoki-sarjan teokset ovat edelleen lukevan yleisön suosiossa ja innoittaneet myös yhteisölliseen lukemiseen. Toimittaja Kai Hirvasnoro aloitti syksyllä 2012 sarjan lukemisen kolmannen kerran kirjoittaen samalla blogia lukuprojektistaan. Blogi osoittautui varsin suosituksi, ja siihen kirjoitetut tekstit julkaistiin myöhemmin myös kirjana *Pääatalon matkassa: Johdatusta Iijoki-sarjaan* (2013). Vuoden 2014 alusta lähtien Karoliina Timosen *Kirjava kammari* -blogissa on ollut käynnissä Iijoki-sarjan kimppalukuprojekti, jonka tavoitteena on lukea vuoden aikana sarjan kuusi ensimmäistä osaa. Lisäksi Kalle Pääatalon tyttärentytär Vilja Pääatalo aloitti tutustumisen Iijoki-sarjaan heinäkuussa 2014 kirjoittaen lukukokemuksestaan samalla blogia *Pääatalolta Pääatalolle*. Pääatalon ja Iijoki-sarjan säilyneestä suosiosta kertonee myös se, että kustantajan (Gummerus 2014a; Gummerus 2014b) mukaan sarja tullaan julkaisemaan kokonaisuudessaan sähkökirjoina. Sarjan kahden ensimmäisen osan sähkökirjat ja uusintapainokset julkaistiin syyskuussa 2014. Niin ikään Eero Marttisen ja Hannu Kahakorven toimittama Iijoki-sarjaan ja Kalle Pääatalon sotakokemuksiin perustuva teos *Semmonen savotta: talvi- ja jatkosota Kalle Pääatalon silmin* ilmestyi syksyllä 2014. Kahakorven suunnitelmissa on myös uusi Iijoki-sarjaan perustuva elokuva (Väisänen 2013). Yleisön kiinnostus Pääatalon tuotantoa kohtaan jatkuu siis edelleen, vaikka suurin kultakausi onkin ehkä jo ohitettu.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne

Keskityn pro gradu -tutkielmassani tarkastelemaan Iijoki-sarjan kerronnallista rakennetta ja erityisesti siinä yhtenä merkittävänä kerrontakeinona käytettyä metanarraatiota. Minäkertojan metanarratiiviset kommentit kulkevat kerronnan mukana sarjan alusta saakka tuoden näin lukijan tietoiseksi kerronnan hetkestä ja saaden lukijan siirtämään huomionsa ajoittain kerrotusta tarinasta kertojaan ja kerrontaan. Haen vastauksia kysymyksiini:

1. Minkälainen Iijoki-sarjan kerronnallinen rakenne on? Miten metanarraatio sarjassa ilmenee?
2. Mitä metanarraatiolla sanotaan, ja mitkä ovat sen mahdollisia vaikutuksia?

Tutkimukseni tavoitteena on syventää metanarraation tutkimusta, joka on tähän saakka ollut melko vähäistä ja varsin teoriapainotteista, ja tarkastella sitä kerrontakeinona esimerkkiteoksen avulla. Nostan tutkimuksessani tarkemmin esiin kaksi Iijoki-sarjan pohjalta nousutta käyttömahdollisuutta: etäisyyden korostaminen kertojan kahden eriaikaisen minuuden välillä sekä henkilökohtaisen kerronnan illuusion tuottaminen. Tutkimukseni toisena tavoitteena on tuoda narratologian kautta uusi tutkimuksellinen näkökulma Päätalo-tutkimukseen, joka on aiemmin kirjallisuudentutkimuksessa joko sivuutettu tai keskittynyt lähinnä vastaanoton tarkasteluun (ks. Kuivasmäki 1974; Ylönen 2013).

Tutkimukseni koostuu kahdesta artikkelista sekä niiden yhteyteen kirjoitetusta johdannosta johtopäätöksineen. Ensimmäisessä artikkelissani ”Metanarraatio kokevan ja kertovan minän välisen etäisyyden korostajana Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa” tarkastelen ensinnäkin Iijoki-sarjan kerronnallista rakennetta, joka paljastuu monitasoisemmaksi kuin minä sitä ehkä aikaisemmin on pidetty. Tämän jälkeen keskityn siihen, kuinka minäkertoja tuottaa ja korostaa metanarratiivisissa kommentissaan etäisyyttä eriaikaisten minuuksiensa välillä. Lopuksi pohdin myös sitä, miksi minuuksien välinen etäisyys saa kerronnassa näin kohosteisen roolin. Hyödynnän artikkelissani Franz K. Stanzelin (1984) näennäisomaelämäkerrallisten tekstien kerronnan tutkimusta analysoidessani Iijoki-sarjan kokevan ja kertovan minän välistä ajallista, paikallista ja psykologista etäisyyttä ja yhdistän sen Ansgar Nünningin (2004), Monika Fludernikin (2003a) sekä Nünningin ja Birgit Neumannin (2009; 2012) metanarraatiota ja metanarratiivisia kommentteja käsitteleviin tutkimuksiin.

Toisessa artikkelissani ”Kuin kertoisit itse kaiken: Metanarraatio ja henkilökohtaisen kerronnan illuusio Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa” jatkan edelleen metanarratiivisten kommenttien tarkastelua, mutta yhdistän tarkasteluni suullisen tarinankerronnan ja kommunikaation tutkimukseen. Kysyn, millä kerronnan keinoilla henkilökohtaisen kerronnan illuusiota kommentteissa luodaan ja mitkä ovat ne lukijan kognitiiviset prosessit, joiden avulla hän muuntaa kirjallisen teoksen vaikutelmaksi henkilökohtaisesta kerronnasta. Tarkastelen myös sitä, millä tavalla metanarratiivisten kommenttien määrällinen väheneminen Iijoki-sarjan loppua kohti vaikuttaa henkilökohtaisen kommunikaation illuusioon. Ansgar Nünningin (2004) metanarratiivisten kommenttien typologian lisäksi nojaan artikkelissani Roman Jakobsonin (1971) verbaliivisen viestinnän malliin ja Barbara A. Babcockin (1984) suullisen tarinankerronnan metanarraatiota koskevaan tutkimukseen. Lisäksi hyödynnän kognitiivisten prosessien tarkastelussani Jonathan Cullerin (1975) luonnollistamisen käsitettä sekä Monika Fludernikin (1996, 2003b) luonnollisen narratologian teoriaa.

Tutkielmani johdanto rakentuu neljästä luvusta: Luvussa 1.1 olen esitellyt tutkimuskysymykset ja tutkielmani rakenteen. Luvussa 1.2 kartoitan tutkimukseni teoreettista viitekehystä ja aiempaa tutkimustraditiota. Luvussa 1.3 valotan tutkimukseni tuloksia ja lopuksi esittelen tutkimukseni pohjalta tekemiäni johtopäätöksiä ja jatkotutkimusaiheita luvussa 1.4.

1.2 Teoreettinen viitekehys

Koska tarkastelen tutkimuksessani Iijoki-sarjan kerronnallista rakennetta ja kerrontakeinoja, tärkeimpänä teoreettisena viitekehyseni toimii luontevasti narratologinen kirjallisuuden tutkimuksen perinne, josta hyödynnän sekä vanhempia että uudempia tutkimussuuntauksia. Narratologian lisäksi tukeudun tutkimuksessani lingvistiikan, folkloristiikan ja suullisen tarinankerronnan tutkimukseen tarkastellessani Iijoki-sarjassa esiintyviä henkilökohtaisen kerronnan piirteitä.

Narratologia voidaan määritellä kerronnallisten representaatioiden logiikkaa, periaatteita ja käytänteitä tutkivaksi koulukunnaksi (Meister 2011). Sitä voitaisiin kutsua lyhyesti myös proosan poetiikaksi (Hosiaislouma 2003, 624), mutta tällöin narratologia rajataan koskemaan ainoastaan kirjoitettuja kertovia tekstejä, jolloin ulkopuolelle jäävät monet nykynarratologian mukaan tuomat tutkimuskohteet, esimerkiksi tietokonepelit, elokuvat ja musiikki (esim. Meister 2005; Ryan 2006; Page & Thomas 2011; Eskelinen 2012). Tutkimusperinteen voidaan

nähdä jakautuvan kahteen eri vaiheeseen tai ajanjaksoon: 1960-luvun puolivälistä 1980-luvun alkuun ajoittuvaan klassiseen narratologiaan ja sen jälkeiseen jälkiklassiseen narratologiaan (Meister 2011). Klassisen narratologian metodologiassa painottuu strukturalistinen lähestymistapa, jossa kiinnostus kohdistuu kertomuksen määrittelyyn ja sen rakenteeseen. Jälkiklassinen narratologia jatkaa klassisen perinnettä mutta on metodologisesti ja ideologisesti huomattavasti kirjavampaa saaden vaikutteita myös muilta tutkimusaloilta. Jälkiklassisen narratologian monitieteisyyttä edustavat muun muassa sosionarratologia, feministinen narratologia ja kognitiivinen narratologia. Uudet suuntaukset tarkastelevat kertomuksia rakenteen pilkkomisen sijaan pikemminkin sen mukaan, mitä kertomukset saavat aikaan ja kuinka ne vaikuttavat. (Ikonen 2004, 42–43, 47.)

Klassisen narratologian syntyyn vaikuttivat erityisesti kansansatujen rakennetta tutkinut venäläinen formalisti Vladimir Propp, strukturaalista myyttitutkimusta tehnyt antropologi Claude Lévi-Strauss ja strukturalistinen kielitutkija Ferdinand de Saussure sekä universaalien kieliopin luonut kielitieteilijä Noam Chomsky. Tätä perinnettä vasten sai alkunsa strukturalistisesti kertomuksia tarkasteleva tiede, jonka Tzvetan Todorov nimesi narratologiaksi. (Koskela & Rojola 1997, 56–57; Meister 2011.) Klassisen narratologian perustavanlaatuinen ajatus kerronnan hierarkkisuudesta ja kerronnan eri tasojen välisistä suhteista on oman tutkimuksenikin lähtökohta. Jo formalistit erottivat toisistaan tarinan (*fabula*) ja juonen (*sujet*), mitä ajatusta Gérard Genette työsti edelleen ja nimesi kerronnan kolme tasoa tekstiksi (*récit*), tarinaksi (*histoire*) ja kerronnaksi (*narration*) (Genette 1980, 27; Koskela & Rojola 1997, 38, 57). Tutkimukseni kannalta merkittävimpiä ovat tasot, joita kutsun tarinan ja kerronnan tasoiksi (Genetten *récit* ja *narration*). Tarinalla tarkoitetaan kerrottua, eli se vastaa kysymykseen ”mitä tapahtuu”, ja kerronnalla tarkoitetaan tapahtumasarjan esittämistä eli kerrontaa toimintana (Genette 1980, 27; Ikonen 2008, 184–185).

Tarinan ja kerronnan lisäksi tutkimukseni kannalta yhtä tärkeä on Stanzelin (1984) edelleen klassista narratologiaa edustava ajatus kertovasta ja kokevasta minästä. Genetten (1980, 244–245²) tavoin Stanzelkin erottaa tarinan tapahtumiin osallistuvan ja osallistumattoman minäkertojan toisistaan, mutta lisäksi hän näkee omaelämäkerrallisten tekstien osallistuvalla kerto-

² Genette nimittää tapahtumiin osallistumatonta kertojaa heterodiegeettiseksi ja osallistuvaa homodiegeettiseksi. Osallistumisellakin on Genetten mukaan eri asteita: kertoja voi olla joko sivuhenkilö osallistuen tapahtumiin vain hiukan tai hän voi olla kertomansa tarinan päähenkilö. Tapahtumiin osallistuvaa päähenkilö-kertojaa Genette nimittää autodiegeettiseksi (Genette 1980, 244–245.), joka tulkintani mukaan vastaa Stanzelin omaelämäkerrallisen tekstin osallistuvaa minäkertojaa.

jalle kaksi eriaikaista minuutta: kokeva minä on tarinan päähenkilö ja osallistuu tapahtumiin kokevana henkilönä kerrontahetkeen nähden menneessä ajassa, kertova minä kertoo retrospektiivisesti tarinaansa tapahtumiin nähden tulevassa ajassa. Minuuksien välillä oleva jännite on tunnusomaista omaelämäkerralliselle tekstille, vaikka niiden välillä vallitseekin yleensä tasapaino. Minuuksia erottava kerronnallinen etäisyys muodostuu ajallisesta, paikallisesta ja psykologisesta etäisyydestä, ja Stanzelin mukaan tämän etäisyyden tunnistaminen on yksi merkittävimpiä lähtökohtia omaelämäkerrallisen tekstin tulkinnassa. (Stanzel 1984, 205, 210, 212–213.) Ensimmäisessä artikkelissani keskitynkin tarkastelemaan kokevan ja kertovan minän välistä etäisyyttä Iijoki-sarjassa.

Seuraavassa luvussa 1.2.1 käsittelen laajemmin metanarraatiota, tutkimukseni keskeisintä käsitettä. Metanarraatiosta tehdyn tutkimuksen voidaan sanoa sisältävän vielä klassisen narratologian strukturalistisia piirteitä erityisesti luokittelun ja tyypittelyn osalta mutta edustavan myös jälkiklassista narratologiaa muun muassa metanarraation funktioiden ja vaikutusten tarkastelussa. Luvussa 1.2.3 käsittelen tutkimuksessani niin ikään jälkiklassista narratologiaa edustavaa kognitiivista narratologiaa ja sen piirissä syntynyttä luonnollisen narratologian teoriaa. Näiden lisäksi tarkastelen klassisen narratologian perinteestä nousutta mutta kognitiotieteistä vaikutteita saanutta luonnollistamisen ajatusta. Tätä ennen luvussa 1.2.2 tarkastelen tutkimuksessani hyödyntämiäni lingvistiikan ja folkloristiikan sekä niihin liittyviä suullisen tarinankerronnan tutkimuksia.

1.2.1 Metanarraation tutkimuksesta

Metanarraatio ja metanarratiivinen kommentti ovat kirjallisuudentutkimuksessa melko tuoreita käsitteitä, ja niitä koskevaa tutkimusta löytyy varsin niukasti. Kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa Marita Hietasaari on käsitellyt metanarraatiota osana metafiktiota tarkastelevaa väitöskirjaansa *Totta, tarua vai narrinpeiliä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiankirjoitus* (2011), mutta pääosaltaan metanarraatioon keskittyvää kotimaista kirjallisuudentutkimusta ei ole tehty lainkaan. Mainintoja löytyy myös ulkomaisissa tutkimuksissa (mm. Genette 1980; Cutter 1998), mutta edes hieman laajemmin aihetta on ennen Ansgar Nünningin (2004) tutkimusta käsitellyt ainoastaan Gerald Prince teoksessaan *Narratology: The Form and Functioning of Narrative* (1982).

Prince sanoo esittelynsä alussa hyvin yksinkertaisesti kerronnan olevan metanarratiivista silloin, kun kerronnan aiheena on kerronta. Myöhemmin hän rajaa ajatustaan huomattavasti koskemaan yksinomaan vain sitä ainesta, jossa kerronta viittaa eksplisiittisesti koodiin (ks. Jakobson 1971, 353)³. Princen mukaan kertomuksen lukeminen vaatii erilaisten koodien ymmärtämistä ja tulkintaa ja metanarratiiviset opasteet tai merkit toimivat lukijan apuna tulkintaprosessissa. Näin ollen vain ja ainoastaan kertomuksen koodistoon ja lukuohjeisiin viittaavat kommentit täyttävät metanarratiivisuuden vaatimuksen. Näihin lukeutuvat pelkästään kommentit, jotka jollain tavalla selittävät lausuman merkitystä tai tarkoitusta kerronnan koodistossa. (Prince 1982, 115, 117–119, 125.) Princen määritelmää noudattaen esimerkiksi lausumassa ”Hanna, *kiltti kotiopettajatar*” kursivoitu osa täyttää metanarratiivisuuden vaatimuksen selittäessään Hannan merkitystä ja toimiessaan tulkintaohjeena eli Princeä (1982, 122) mukaillen ”Hanna” tarkoittaa ”kilttiä kotiopettajatar⁴”. Lausuma ”kuten juuri kerroin, eräänä päivänä Hanna meni kouluun” puolestaan ei täytä vaatimusta miltään osin, vaikka kerronnan prosessi tuodaan esiin⁵. Princen (1982, 119–120, 171 lv. 14) mukaan yksin kertojan esiintulo tai kommentointi ei riitä metanarratiivisuuteen vaan kommentin pitää jollain tavalla auttaa koodin tulkinnassa. Sanoisin Princen näkemyksen olevan siis varsin kapea. Sen voidaan katsoa sisältävän enemmän metakielellistä ainesta kuin uudempien määritelmien mukaan metanarratiiviseksi luettua ainesta.

Myös metanarraatiota 2000-luvulla laajemmin tutkinut Ansgar Nünning pitää Princen esitystä liian tiukasti rajattuna. Hänen mukaansa metanarratiivisia kommentteja ei voi rajata koskemaan vain kertojan antamia lukuohjeita vaan niihin lukeutuvat kaikki kertojan ilmaukset, joissa huomio kiinnitetään jollain tavalla kerrontaan (Nünning 2004, 18; ks. myös Nünning 2005, 304–305). Näin ollen Nünningin voidaan tavallaan sanoa sivuuttavan Princen tekemät lisärajaukset ja palaavan Princen alkuperäiseen huomattavasti laveampaan määritelmään, mikä voidaan tutkimuksellisesti nähdä mielenkiintoisempänä ja antoisampana kuin pitäytyminen Princen tiukasti rajatussa ja vaikeasti sovellettavassa määritelmässä. Nünning (2004, 12, 18,

³ Prince viittaa teoksessaan Jakobsonin (1971) kommunikaatiomalliin, mutta käyttää koodista Roland Barthesin teoksessaan *S/Z* (1970) tekemää luokitusta. Barthesin mukaan kertomusten ymmärtäminen vaatii erilaisten koodien tai koodistojen hyödyntämistä. Näihin kuuluvat lingvistinen, kulttuurinen, hermeneuttinen, proaireettinen ja symbolinen koodi. Prince tarkoittaa metanarratiivisilla opasteilla sellaisia kommentteja tai lausumia, jotka auttavat lukijaa ymmärtämään näiden koodien ehtoja ja sitä kautta tulkitsemaan koko kertomusta. (Prince 1982, 106–107, 116–117, 125.)

⁴ Vrt. Princen (1982, 122) esimerkki (80): ”John, the shoemaker, got up and left”, jossa ”the shoemakerin” voidaan katsoa sisältyvän ”Johniin” ja määrittävän tätä. Näin ollen ”the shoemakerilla” on kielellinen ja näin ollen myös metanarratiivinen funktio.

⁵ Vrt. mm. Princen (1982, 119–121) esimerkit (71), (76) ja (79).

24, 27; ks. myös Neumann & Nünning 2012) määrittelee metanarraation (*metanarration*) kertojan esittämiksi eksplisiittisiksi tai implisiittisiksi kerronnan prosessia koskeviksi kommentteiksi, jolloin lukuohjeet ovat vain yhdenlaisia metanarratiivisia kommentteja. Metanarraation kautta lukija tai vastaanottaja tulee tietoiseksi siitä, että kyseessä on tarina ja että tarinalla on kertoja (*narrator*). Nünningin mukaan metanarratiivisilla kommentteilla voidaan luoda illuusiota kertojaäänestä (*teller*), personoidusta kertojasta tarinan takana (ks. myös Fludernik 1996, 278; 2009, 61). Metanarraatio on erotettavissa usein sen kanssa synonyymisesti käytetystä metafiktiosta, jossa kommentoinnin tai kerronnan kohteena on nimenomaan tekstin fiktiivisyys ja sen paljastaminen (metafiktiosta enemmän mm. Hallila 2006).

Kun Nünning moittii Princen määritelmää turhan kapeaksi, Nünningin määritelmää on puolestaan myöhemmin kritisoitu sen liiallisesta väljyydestä ja epätarkkuudesta. Monika Fludernik (2003a, 10–14) perustelee kritiikkiään muun muassa saksan- ja englanninkielisten termien epäyhenteleväisyydellä, mikä jättää termien sisällön epäselväksi. Esittämästään kritiikistä huolimatta Fludernikin oman määritelmän ei voida sanoa olevan juurikaan tarkempi. Hänen mukaansa metanarraatiota ovat kaikki kertojan itserefleksiiviset lausumat, jotka koskevat kerrontaa tai sen rakennetta (Fludernik 2003a, 28). Fludernik tosin käyttää metanarraatiota kattokäsitteenä jakaen sen alakäsitteisiin⁶, mutta sanoisin kattokäsitteen määritelmän muistuttavan suuresti Nünningin tekemää. Andrea Macrae (2010, 120, 127–130) puolestaan kritisoi Nünningin määritelmää sanoen sen olevan liian moniselitteinen, jolloin on hankala tarkasti rajata, minkälaiset kommentit luetaan Nünningin mukaan metanarratiivisiksi ja minkälaisia ei. Sen sijaan, että Macrae määritteli esittämänsä kritiikin jälkeen metanarraatiota paremmin tai edes uudelleen, hän katsoo tarpeellisemmaksi jakaa sen edelleen omiin alakäsitteisiinsä.

Vaikka Nünningin esittämiä metanarraation ja metanarratiivisen kommentin määritelmiä on kritisoitu moniselitteisiksi ja liian laveiksi, myöhemmät tutkijat eivät kritiikistään huolimatta ole onnistuneet määrittelemään käsitteitä uudelleen vaan ovat pikemminkin luoneet uutta alakäsitteistöä. Tämä saattaa johtua myös siitä, että aihetta on toistaiseksi tutkittu ja siitä on kirjoitettu vähän, jolloin tukea uudelleenmäärittelylle on vaikea saada. Esimerkiksi tuore sanakirja *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* (2013) ja Yrjö Hosiailuoman kotimainen käsikirja *Kirjallisuuden sanakirja* (2003) eivät tarjoa käsitteille määritelmiä lainkaan⁷.

⁶ Käsittelem Fludernikin jaottelua myöhemmin tässä luvussa.

⁷ Teoksissa määritellään "*metanarrative*" ja "metakertomus" vain merkityksessä "suuret kertomukset", jolla viitataan metanarratiivin toiseen merkitykseen yleisiä arvoja ja uskomuksia jäsentävänä oppina esim. tieteeseen,

Routledge Encyclopedia of Narrative Theory puolestaan sisältää metanarratiiviselle kommentille määritelmän, joka on Ansgar Nünningin (2005) kirjoittama. Esitetystä kritiikistä huolimatta nojaan siis tässä tutkimuksessa pääosin Nünningin näkemyksiin tiedostaen kuitenkin niitä kohtaan esitetyn arvostelun. Tarkoitan metanarratiivisilla kommentteilla kaikkia niitä kertojan lausumia, joilla hän tuo kerrontahetken ja kerrontatapahtuman lukijan näkyville. Ekspliisiittisiksi lausumiksi katson suorasanaiset viittaukset kertomiseen, sanomiseen tai muuhun kertomisen aktiin rinnastettavaan tekemiseen, implisiittisiksi katson ne kommentit, joissa kerrontahetki tuodaan esiin epäsuoralla tavalla.

Nünning esittelee artikkelissaan ”On Metanarrative: Towards a Definition, a Typology and an Outline of the Functions of Metanarrative Commentary” (2004)⁸ metanarratiivisten kommenttien typologian, jonka tarkoituksena on eritellä ja tarkastella metanarraation erilaisia esiintymismuotoja tai tyyppjä. Kommentteja tarkastellaan muodon, rakenteen, sisällön ja vastaanoton mukaan, ja jokainen tarkastelukulma sisältää useita luokitteluperusteita. Metanarratiivisen kommentin muodon määrittelyssä kiinnitetään huomiota kerronnan tasoihin, niiden rikkomiseen, kielikuvien käyttöön ja kommentin läpinäkyvyyteen. Rakenteen analyysissa puolestaan tarkastellaan muun muassa kommenttien määrää, niiden esiintymispaikkoja ja -tiheyttä sekä erillisyyttä kerrotusta tarinasta. Sisällön tarkastelussa kiinnitetään huomiota siihen, mihin esitetty kommentti kohdistuu eli minkälaisia asioita kertoja kommentoi. Kommentit voivat kohdistua esimerkiksi tarinaan tai kerrontaan, kertojan omaan kerrontakykyyn ja sen arviointiin, muiden kirjailijoiden kerrontaan, kerrontaan yleisesti tai kerronnan prosesseihin. (Nünning 2004, 20–39.)

Viimeisessä ryhmässä metanarratiivisia kommentteja tarkastellaan niiden vastaanoton perusteella eli sen mukaan, mikä on niiden mahdollinen tehtävä tai vaikutus lukijaan. Nünning on nostanut esiin kolme tehtävää tai vaikutusta: Kommentit voivat simuloida joko suullista tai kirjallista esitystä, jolloin niillä voidaan vaikuttaa kommunikaatiotilanteen syntymiseen ja

erilaisiin ideologioihin tai uskonnollisiin oppeihin (Cuddon 2013, 432; Hosiaisuus 2003, 579, 888–889). Tässä merkityksessä metanarratiivia käyttää muun muassa filosofi ja kirjallisuusteoreetikko Jean-Francois Lyotard (1979/1984).

⁸ Artikkelin pohjana on kaksi Ansgar Nünningin saksankielistä artikkelia vuodelta 2001: 1) *Mimesis des Erzählens: Prolegomena zu einer Wirkungsästhetik, Typologie und Funktionsgeschichte des Akts des Erzählens und der Metanarration*. Jörg Helbig (ed.), *Erzählen und Erzähltheorie im 20. Jahrhundert*. Heidelberg: Winter, 13–47. 2) *Metanarration als Lakune der Erzähltheorie: Definition, Typologie und Grundriß einer Funktionsgeschichte metanarrativer Erzähleräußerungen*. *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 26 (2), 125–164. Käytän omassa tutkimuksessani Nünningin englanninkielistä artikkelia, jossa hän on jo huomionut Fludernikin (2003) esittämää kritiikkiä.

luonnollistamisen prosessin käynnistymiseen. Toiseksi kommentteilla voidaan vähentää tai kasvattaa etäisyyttä lukijan ja kerrotun tarinan välillä. Kommenttien avulla lukijan eläytymistä ja samastumista tarinaan ja sen henkilöhahmoihin voidaan vahvistaa tai heikentää. Kolmantena tarkasteluperusteena on metanarratiivisten kommenttien vaikutus tekstin esteettiseen illuusion. Kommenttien avulla illuusiota voidaan joko vahvistaa tai rikkoa. (Nünning 2004, 20–39.) Voidaan sanoa, että viimeisessä vastaanotto-perusteisessa metanarratiivisten kommenttien tarkastelussa asetelma on kahtiajakautunut: kommenttien avulla pyritään joko kommunikoiwaan, luonnolliseen ja eläytyvään kerrontaan tai kirjallisuuden keinotekoisista luonnetta korostavaan anti-illusionistiseen ja etäännyttävään kerrontaan. Kärjistetysti sanottuna tarkastelu kulminoituu kaikissa kolmessa kohdassa siihen, onko kerronta realistista vai metafiktivistä. Tässä tulee esiin ehkä yksi Nünningin ja Fludernikin suurimmista näkemyseroista (Nünning 2004, 16, 34–35; Fludernik 2003a, 29): Vaikka Nünning termimäärittelyssään erottaa metanarraation ja metafiktioin toisistaan, hän kuitenkin näkee, että metanarratiivinen kommentti voi olla vaikutukseltaan myös metafiktioivinen. Fludernik puolestaan tekee tiukan pesäeron termien välillä ja näkee metanarraation ja metafiktioin itserefleksiivisen kerronnan eri tyyppeinä.

Nünningin tekemän tutkimuksen jälkeen Monika Fludernik tarttui aiheeseen artikkelissaan ”Metanarrative and Metafictional Commentary: From Metadiscursivity to Metanarration and Metafiction” (2003a), jossa hän ehdottaa omaa malliaan sekä lisää meta-alkuista terminologiaa. Fludernik erottaa mallissaan kolme itserefleksiivisen kerronnan tyyppiä: metanarraation (*metanarrative*), metafiktioin ja ei-kerronnallisen itserefleksiivisyyden, johon hän lukee muun muassa *mise en abyme* -rakenteet. Erotettuaan näin metanarraation ensin metafiktioista hän jakaa metanarraation omassa mallissaan neljään alaryhmään: Tekstin rakenteeseen viittaavia kommentteja Fludernik nimittää metakompositionaalisiksi, kirjoitusprosessiin ja tekstin järjestykseen viittaavia kommentteja metadiskursiivisiksi, lajipiirteisiin, vastaanottoon, tuotantoon ja kirjailijan aikomuksiin viittaavia kommentteja metaesteettisiksi ja kerrontaan ja kertojan lausumiin, vastaanottajan rooliin sekä kerrontaprosessiin viittaavia kommentteja metanarratiivisiksi. (Fludernik 2003a, 23–30; myös Fludernik 2009, 61.)

Fludernikin mallissa jaottelu perustuu kommenttien sisältöön, eikä siinä tarkastella kommentteja esimerkiksi rakenteen tai muodon perusteella kuten Nünningin luokittelussa. Artikkelissa keskitytään kommenttien tyypittelyyn ja niiden mahdolliset funktiot jätetään käsittelemättä, vaikka Fludernik (2003a, 30) nostaakin esiin funktioiden vaativan vielä lisätarkastelua. Hän ei

kuitenkaan itse aiheeseen tartu. Fludernik myös nimittää vain yhtä metanarraation alaryhmäänsä ”metanarratiiviseksi”, kun taas Nünningin jaottelussa kaikki kommentit katsotaan metanarratiivisiksi eli kerrontaa refleктоiviksi, vaikka niiden sisältö vaihtelee. Lisäksi Nünningin näkemyksestä poiketen Fludernik (2003a, 23) katsoo, että vain eksplisiittinen kommentointi voi olla metanarratiivista. Kuten 2010-luvulla metanarraatiota tutkinut Andrea Macrae (2010, 120, 124–126) huomauttaa, kumpikaan esitetyistä malleista ei ole yksiselitteinen, vaikka niillä omat ansionsa onkin. Nünningin luokittelu ja Fludernikin alaryhmittely sisältävät osittaista päällekkäisyyttä sekä itsessään että keskenään, jolloin mallien soveltamiseen liittyy vielä runsaasti tulkinnanvaraisuutta.

Macrae tarkastelee artikkelissaan ”Enhancing the Critical Apparatus for Understanding Metanarration: Discourse Deixis Refined” (2010) paitsi Nünningin ja Fludernikin myös Princen ja Gérard Genetten aiempia metanarraatiota käsitteleviä tutkimuksia ja luokitteluja, jonka jälkeen hän tarjoaa omaa malliaan. Macraen (2010, 119, 128–130) mallissa metanarraatio jakautuu viiteen alaryhmään (metadiegeettinen, metanarratiivinen, metakompositionaalinen, metatekstuaalinen ja metadiskursiivinen), mutta kattokäsitteenä toimivan metanarraation hänkin määrittelee Nünningiä mukaillen varsin laveasti tekstikappaleiksi, jotka ”kommentoivat kerronnan kompositiota, rakennetta ja/tai kommunikaatiota”. Tutkimus poikkeaa aikaisemmista siinä, että hän myös soveltaa teoriaansa laajemmin käytäntöön tarkastelemalla metanarratiivisten kommenttien deiktisiä ilmauksia ja niiden funktioita fiktiivisissä teksteissä. Macraen (2010, 119, 124, 126) suurin kritiikki aikaisempaa tutkimusta kohtaan kohdistuu siihen, että niistä puuttuu teorianmuodostamista tukeva ja metanarraation funktioita konkreettisesti kuvaava tekstianalyysi lähes täysin.

Toinen tuoreempi metanarraation teorioita tekstianalyysissä hyödyntävä tutkimus löytyy kotimaiselta kentältä. Jo aiemmin mainittu Marita Hietasaari soveltaa väitöstutkimuksessaan lyhyesti Nünningin (2004) ja Fludernikin (2003a) luokitteluja, lisäten mukaan vielä omassa tutkimuksessaan keskeisen metahistoria-käsitteen, Lars Sundin Siklax-trilogiaan. Hietasaari käyttää kattokäsitteenään metanarraation sijaan metareferentiaalisuutta, jonka alle hän listaa erilaiset metakommentit antaen kustakin tekstiesimerkkejä aineistostaan (Hietasaari 2011, 53–62.) Hiljattainen tekstianalyysipohjaiseen tarkasteluun siirtyminen antaa täysin uusia näkökulmia metanarraation tutkimukseen. Kuten edellä on käynyt ilmi, erilaisista ja uusista typologioista huolimatta metanarraation soveltaminen käytännön tutkimukseen on ollut vähäistä. Koska metanarratiiviset kommentit ovat usein polyfunktionaalisia ja niiden sijoittaminen au-

kottomasti vain yhteen alaryhmään on hankalaa (Macrae 2011, 128), tekstianalyysin avulla tutkimusta voidaan viedä eteenpäin tulkinnan kautta.

1.2.2 Suullisesta tarinankerronnasta ja kommunikaatiosta

Kirjallinen esitys poikkeaa perusluonteeltaan suullisesta esityksestä muun muassa siinä, että kirjallinen on yksisuuntainen äänetön viestin ja siltä puuttuu samanaikainen vastaanoton kehys (mm. Culler 1975, 131–134; Genette 1980, 33–34; Keskinen 2000, 160; Brax 2008, 126). Rajoituksistaan huolimatta myös kirjallinen esitys on kommunikaatiota (ks. Jakobson 1971, 350–353; myös mm. Eskola 1990, 162; Vainikkala 1991, 118), ja Anni Vilkkon näkee erityisesti omaelämäkerrallisen tekstin sellaisena kirjallisuuden lajina, jossa genrepiirteet ikään kuin kutsuvat lukijaa vuorovaikutukseen ja mukaan tuottamaan tarinaa. Vilkon mukaan ”kertomus minästä on suunnattu kommunikoimaan”, ja hän nimittää omaelämäkertaa kohtaamispaikaksi. (Vilkkon 1997, 79–81.) Iijoki-sarjan genrekysymystäkin myöhemmin pohtinut⁹ J. P. Roos on jo aiemmin mennyt ajattelussaan pidemmälle yhdistäen omaelämäkerrallisen tekstin suulliseen kerrontaan. Roos sanoo kirjoitetun omaelämäkerran noudattavan suullisen kerronnan ominaispiirteitä ja olevan ”harkittua puhetta”. (Roos 1988, 173.) Edeltävistä näkemyksistä olen saanut tukea ajatuksilleni tarkastellessani Iijoki-sarjan metanarratiivisten kommenttien yhtenä funktiona luoda illuusiota henkilökohtaisesta (suullisesta) tarinankerrontatilanteesta, vaikka tarkasteluni onkin kerronta- eikä genrelähtöistä.

Suullisen tarinankerronnan rakenne on perusluonteeltaan metanarratiivinen. Luonnollinen tapamme kertoa henkilökohtaisesti koetuista tapahtumista koostuu sekä kerrotusta tarinasta että sitä kehystävästä kerronnan tasosta, jolla kertoja esittää kommenttejaan ja kommunikoi yleisönsä kanssa. Tarinankerronta on aina myös viestintää puhujan ja kuulijan välillä. (Babcock 1984, 65, 69.) Nämä folkloristiikan tutkija Barbara A. Babcockin artikkelissaan ”The Story in the Story: Metanarration in Folk Narrative” (1984) tekemät huomiot ovat tutkielmani toisen artikkelin teoreettinen lähtökohta. Babcockin tutkimuskohteena ovat suullisesti kerrotut kansantarinaesitykset. Kansantarinan esitys muistuttaa pitkälti henkilökohtaisen suullisen tarinankerronnan tilannetta (tai mitä tahansa muuta viestintätilannetta): se on verbaalinen esitys, jossa kertoja kertoo tarinan vastaanottajalle (vrt. Jakobson 1971, 353). Käytännössä ainoa ero on, että kansantarinaesitys on ennalta valmisteltu ja esitetään yleensä laajemmalle yleisölle,

⁹ Ks. Roos (2000).

kun taas henkilökohtainen suullinen kerronta on spontaanimpaa. Kertojan esittämät metanarratiiviset kommentit voivat kohdistua mihin tahansa puhetapahtuman muodostavaan osatekijään siirtäen vastaanottajan tai kuulijan huomion tarinasta kerrontatilanteeseen muistuttaen sen ja kertojan olemassaolosta. (Babcock 1984, 65–66, 68–69.)

Babcock tekee tutkimuksessaan runsaasti havaintoja kansantarinakerronnan metanarraation esiintymisestä ja erilaisista keinoista: Ensinnäkin hän rajaa metanarraation koskemaan nimenomaan kerrontatilannetta (ei mitä tahansa kommunikaatiota) ja niitä kommentteja tai kerrontakeinoja, jotka koskevat kertojaa, kerrontaa tai kertomusta. Metanarraation yksi merkittävimmistä tehtävistä on luoda tarinalle kerronnan kehys, jonka avulla muistutetaan siitä, että todenmukainenkin tarina on vain kertojan luoma illuusio ja hänen käsityksensä todellisuudesta. Tositarinankin taustalla on siis aina joku, joka tarinan kertoo. Toiseksi metanarratiiviset kommentit voivat olla joko eksplisiittisiä tai implisiittisiä. Implisiittiset kommentit voivat olla usein vaikeasti havaittavia, koska niitä pidetään niin itsestään selvinä tarinan tai kerronnan osina, ettei niihin kiinnitetä sen suurempaa huomiota. Eksplisiittinen metanarraatio puolestaan kommentoi kerrontaa tai sen osa-alueita näkyvästi. Sen avulla voidaan muun muassa kritisoida kerrontaa, kertomusta tai kerronnan konventioita, luoda tarinalle tai tarinoille kehyskertomus, selittää kertomusta ja sen tapahtumia tai antaa tulkintaohjeita. Implisiittisiä metanarraation muotoja ovat kerronnallinen toisto (mm. tapahtuma, fraasi, laulu), jolla voidaan korostaa jonkin seikan tärkeyttä, nimeäminen, lainaaminen ja reunahuomautukset (vrt. intertekstuaalisuus), onomatopoesia, tyylivaihtelut, viestintäväliseen tai -keinon vaihdokset, kielirekisterin muutokset sekä pronomiinien ja aikamuotojen vaihdokset. (Babcock 1984, 67, 69–73.) Suuri osa näistä suullisen tarinankerronnan metanarraation keinoista on löydettävissä myös Iijokisarjan kirjallisesta esityksestä, mikä antaa sille oraalista tarinankerrontaa muistuttavia piirteitä ja vahvistaa kerronnan ja kertomuksen todentuntuisuutta.

Hyödynnän tarkastelussani Babcockin tutkimuksen rinnalla hänenkin mainitsemaansa kielitieteen ja kirjallisuuden tutkija Roman Jakobsonin sanallisen viestintätilanteen mallia, jonka Jakobson esittelee artikkelissaan ”Closing Statement: Linguistics and Poetics” (1971). Jakobsonin (1971, 353–357) mallissa on kuusi osatekijää: lähettäjä, viesti, vastaanottaja, konteksti, kontakti ja koodi. Kaikkien osatekijöiden osallistuminen on välttämätöntä, jotta viestintätilanne toimii ja viesti tulee ymmärretyksi, vaikka osallistumisen aste voi vaihdella suurestikin. Lähetetyllä viestillä on eri funktioita sen mukaan, mihin viestintätilanteen kuudesta osatekijästä viesti pääasiassa kohdistuu. Lähettäjänsä suuntautuvalla viestillä on emotiivinen (ilmai-

sullinen¹⁰) funktio, ja se ilmaisee lähettäjän suhtautumista puheena olevaan asiaan. Viestiin itseensä suuntautuvan viestin funktio on poeettinen. Tällöin viesti itsessään on merkittävä, esimerkiksi homonymiaan perustuvat sanaleikit ovat poeettisia. Vastaanottajaan suuntautuva viesti on funktioltaan konatiivinen (vetoava). Se voi olla esimerkiksi puhutteleva tai imperatiivi-muotoinen, ja sen tarkoituksena on vaikuttaa vastaanottajaan jollain tavalla. Kontekstiin suuntautuvan viestin funktio on referentiaalinen (esittävä). Suurin osa viesteistä on referentiaalisia eli kielen ulkoisiin tarkoitteisiin viittaavia. Kontaktiin suuntautuvan viestin funktio on faattinen, ja näiden viestien tarkoituksena on muun muassa luoda, ylläpitää tai katkaista viestintäkanava tai herättää vastaanottajan huomio. Koodiin suuntautuvan viestin funktio on metakielellinen. Tällöin viestinnän kohteena on käytetty kieli, sen rakenne ja merkitykset.

Yhdistämällä Nünningin kirjallisen ja Babcockin suullisen kerronnan metanarraation tutkimukset Jakobsonin verbaalisen viestinnän malliin luon teoriapohjan, jota vasten tarkastelen Iijoki-sarjassa esiintyvän metanarraation kykyä tuottaa illuusiota henkilökohtaisesta tarinankerronnasta. Tutkimukseni tarkoituksena ei ole väittää, että Iijoki-sarjan kerronta vastaisi tai olisi yksi yhteen suullisen tarinankerronnan kanssa, koska se ei sitä missään tapauksessa ole. Iijoki-sarja on kirjallinen esitys. Rakenteella voidaan kuitenkin vaikuttaa kertomuksen vastaanottoon ja lukijan synnyttämiin mielikuviin, luoda illuusioita (Keskinen 2000, 167). Mielenkiintoni keskittyykin kartoittamaan niitä piirteitä, jotka kerronnassa muistuttavat henkilökohtaista suullista kommunikaatiotilannetta, koska uskon niiden vaikuttavan siihen, kuinka lukeva yleisö lukemaansa tulkitsee.

1.2.3 Luonnollistamisen ja kerronnallistamisen prosesseista

Kaunokirjallisen tekstin lukeminen käynnistää tekstin tulkintaan ja ymmärtämiseen vaikuttavia kognitiivisia prosesseja (mm. Jahn 2005, 68–69), jotka lähtevät liikkeelle myös silloin, kun Iijoki-sarjan kirjoitettu kerronta muuntuu henkilökohtaisen suullisen kommunikaation illuusioksi. Tarkastellessani näitä mielen prosesseja hyödynnän kognitiivisen narratologian teorioita mutta myös jo varhaisempaan tutkimusperinteeseen lukeutuvaa luonnollistamisen ajatusta.

¹⁰ Funktioiden suomenkieliset nimitykset olen lainannut Yrjö Hosiasluoman *Kirjallisuuden sanakirjasta* (2003, 257).

Jo vuonna 1975 Jonathan Culler pyrki teoksessaan *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature* siirtämään kirjallisuudentutkimuksen suuntaa puhtaasta tekstilähtöisyydestä kohti lukijaa, lukijan tulkintoja ja sitä, millaisille tulkinnallisille operaatioille kirjallisuus perustuu. Culler oli ennen kaikkea kiinnostunut siitä, kuinka kirjallisuus toimii. Hänen mukaansa edes jonkin verran kirjallisuuteen perehtyneestä lukijasta ei voi koskaan enää tulla *tabula rasaa*, vaan lukija nojaa aina omiin kokemuksiinsa, käsityksiinsä, aiempiin tulkintoihinsa ja kirjallisuudesta tuttuihin konventioihin tarttuessaan uuteen teokseen. Lukijan kompetenssiin nojaa myös Cullerin lanseeraama luonnollistamisen (*naturalization*) käsite, jolla hän tarkoittaa kirjallisen teoksen palauttamista luonnollisempaan kommunikatiiviseen muotoonsa. Luonnollistamisen prosessin monimutkaisuus riippuu tekstin monimutkaisuudesta. Luonnollistaakseen tekstin lukijan on saatava se sopimaan muiden aikaisemmin luonnollisiksi katsomiensa tekstien joukkoon. Aiempi kokemus ja odotukset siis ohjaavat luonnollistamisen prosessia alusta lähtien. Luonnollistamisen prosessiin vaikuttavat myös tekstin tutuus ja kulttuurinen mielipide siitä, mikä on luonnollista tai luontevaa, tekstin genre ja siihen lukijan liittämät konventiot, tekstissä annettu eksplisiittinen vakuuttelu tekstin luonnollisuudesta ja aitoudesta sekä parodian ja ironian tunnistaminen. (Culler 1975, viii–ix, 113–114, 134–152.) Luonnollistamisen prosessi voidaan nähdä siis haluna muuntaa kirjoitettu teksti muistuttamaan luontevampaa puheenomaista kommunikaatiota. Näkisin luonnollistamisen tai sitä vastaavan kognitiivisen prosessin vaikuttavan hyvin voimakkaasti Iijoki-sarjan lukemisen taustalla.

Myöhemmin kirjallisuuden vaikutuksia ja lukijoiden tulkinnallisia prosesseja on tutkittu muun muassa kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen parissa. Kognitiotieteisiin nojautuva ja fenomenologiasta ja uskriteikistä ammentava kognitiivinen kirjallisuudentutkimus sai alkunsa 1980-luvulla. Sen keskeisenä kiinnostuksenkohteena on kirjallisuuden suhde todellisuuteen. Kaunokirjallisuus nähdään olemassaolon kognitiivisena tulkintana, jonka avulla saadaan tietoa ihmisen tavasta luoda malleja maailmasta ja hyödyntää näitä malleja elämässään. Kognitiivisessa kirjallisuudentutkimuksessa korostuvat erityisesti kielellisyys ja kielen ja todellisuuden suhde sekä tekstin kommunikatiivinen luonne. (Kajannes 2000, 48–54.)

Kognitiivinen narratologia eli kerronnan tutkimus on osa kognitiivista kirjallisuudentutkimusta. Kognitiivisessa narratologiassa kertomusta pidetään luontevana toimintona ja ihmisten välisen yhteyden ylläpitäjänä. Ihmiset tulkitsevat ja hahmottavat asioita omien odotustensa ja odotusrakenteidensa (skeemojen) kautta. (Jahn 2005, 67–71; myös mm. Kajannes 2000, 56.)

Kognitiivinen narratologia tarkastelee kertomuksia ja mielen ominaisuuksia ja prosesseja yhtäältä sen mukaan, kuinka ihmiset tulkitsevat kertomuksia ja kuinka kertomukselliset kokemukset syntyvät, ja toisaalta sen mukaan, kuinka kertomukset auttavat ymmärtämään ja tulkitsemaan ympäröivää maailmaa (Herman 2005, 349–350; Herman 2011). Ajatusten voidaan nähdä peilaavan Cullerinkin (1975, 113–114) esittämiä näkemyksiä tai Cullerin ajatusten voidaan nähdä saaneen vaikutteita kognitiotieteellisestä ajattelusta, ja Teemu Ikonen (2004, 46) nimittääkin tutkimussuunnan edustajia ”naturalisteiksi” viittaamatta kuitenkaan suoraan Cullerin luonnollistamisen käsitteeseen.

Ikosen nimityksen taustalla on todennäköisesti myös kognitiivisen narratologian sisällä syntynyt luonnollisen narratologian teoria, johon Cullerinkin ajatukset ovat voimakkaasti vaikuttaneet. Monika Fludernik esitteli luonnollisen narratologian teoriaansa¹¹ ensimmäisen kerran teoksessaan *Towards a 'Natural' Narratology* (1996) ja tarkensi ja erityisesti selkeytti myöhemmin mallinsa kognitiivisten parametrien viitekehystä artikkelissaan ”Natural Narratology and Cognitive Parameters” (2003b)¹². Teorian keskiöön kuuluu ajatus siitä, että kaikkien kertomusten prototyypinä on keskustelumuotoinen spontaani tarinankerronta, jota Fludernik nimittää luonnolliseksi kertomukseksi. Luonnollinen kertomus perustuu kokemuksellisuuteen eli kertojan henkilökohtaiseen kokemukseen, joka koetaan kertomisen arvoiseksi. Kokemuksellisuuteen liittyvät koettujen tapahtumien lisäksi olennaisesti myös koetut emotionaaliset ja psykologiset reaktiot tapahtumiin. Toisena lähtökohtaisena ajatuksena on se, että kertomus muodostuu lukuprosessin kautta. Sekä kertomuksen sisältö ja muodostaminen että keinot sen kerronnallistamiseen (*narrativization*) lukuprosessissa nojaavat kognitiivisiin parametreihin (Fludernik 1996, 13–15, 29–30; Fludernik 2003b, 244–245.), joista nimenomaan lukuprosessia koskevat ovat oman tutkimukseni kannalta merkittävimpiä. Millaisia ovat ne kognitiiviset työkalut, joita lukija tarvitsee merkityksellistääkseen lukemaansa?

Fludernikin malli muodostuu neljästä kokemuksellisen kertomuksen ja lukuprosessin välisestä tasosta, jotka kaikki vaikuttavat kertomuksen tulkintaan ja kerronnallistamiseen ja joita

¹¹ Fludernikin teoriaa kohtaan on esitetty myös kritiikkiä, johon hän vastaa artikkelissaan ”Natural Narratology and Cognitive Parameters”. Kritiikissä on nostettu esiin muun muassa teorian yleistettävyyden ongelmallisuus ja soveltuvuus uudempien tekstien tarkasteluun. (Fludernik 2003b, 243, 255–258.) Viime vuosina on nostanut päätään myös ei-luonnollisten eli luonnottomien tai epäluonnollisten kertomusten (*unnatural narratives*) tutkimus, jossa keskitytään nimenomaan niihin kertomuksiin, jotka rikkovat luonnollisen, realistisen ja mimeettisen tarinan konventioita kokeellisilla, äärimmäisillä, antimimeettisillä ja oudoilla kerrontateknikoillaan (Alber & Heinze 2011, 1–2; myös mm. Alber, Skov Nielsen & Richardson 2013; Hatavara, Lehtimäki & Tammi 2010).

¹² Käytän englanninkielisen artikkelin rinnalla Sanna Katariina Bruunin siitä tekemää suomennosta ”Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit” (2010) erityisesti termien ja käsitteiden kohdalla.

kaikkia läpäisevät kognitiiviset parametrit. Ensimmäisen tason parametreja ovat muun muassa lukijan aiemmat elämäkokemukset sekä käsitykset tavoitteellisuudesta, toiminnallisuudesta ja kausaliiteeteista. Toisella tasolla ovat KERTOMISEN, KOKEMISEN, NÄKEMISEN, REFLEKTOINNIN ja TOIMINNAN skeemat, joiden kautta kerronnallinen materiaali määrittyy tai välittyy. Kolmannen tason kognitiivisia parametreja ovat lajiin ja historiaan liittyvät kehykset sekä niihin liittyvä aiempi kompetenssi, tieto ja kokemus. Neljäntenä tasona on kerronnallistamisen prosessi, jossa lukija yhdistää kolmen aikaisemman tason parametreja muodostaakseen kertomuksesta eheän kokonaisuuden. Tällä tasolla lukija käyttää aktiivisesti kognitiivista kapasiteettiaan luonnollistaakseen myös sellaisia outoja kertomuksia, jotka eivät vaivattomasti istu aiemman tietämyksen ja kokemuksen kehyksiin. Luonnollistaminen ja kerronnallistaminen ovat siis tulkinnallisia prosesseja, joissa hyödynnetään edellä mainittuja kognitiivisia kategorioita. (Fludernik 1996, 43–50; Fludernik 2003b, 244, 246–248.)

Fludernik pyrkii artikkelissaan vielä selventämään tasolla kaksi olevia lukijalle oletettavasti oman kokemuksensa ja kompetenssinsa kautta tuttuja kognitiivisia skeemoja, joita käytetään hyväksi tulkittaessa kertomuksia. Tunnistettaessa kokemuksellisuuteen perustuva tarina tapahtumakulkuineen tulkinnassa käytetään KERTOMISEN skeemaa. Tällöin kertomukselle on yleensä tunnistettavissa personoitu kertojahahmo, joka kertomuksen tuottaa ja välittää. KOKEMISEN skeema liittyy päähenkilön kokemuksiin ja kokemuksellisuuden välittymiseen ja auttaa tulkitsemaan kertomuksia, jotka välittyvät päähenkilön tajunnan kautta. NÄKEMISEN skeeman avulla pystytään tulkitsemaan kertomuksia, jotka välittyvät tapahtumia todistaneen katsojan avulla. REFLEKTOINNIN skeemaan lukeutuvat kokemuksen reflektointia ja arviointia sisältävät kertomukset. TOIMINNAN skeema puolestaan sisältää raportoivat kertomukset. (Fludernik 2003b, 246–248.) Kuten Fludernik (2003b, 248) itsekkin tuo esiin, hänen malliansa on kritisoitu sen monimutkaisuudesta. Esimerkiksi edellä esittelemäni kognitiiviset skeemat toimivat mallissa sekä kerronnallisen viestinnän keinoina tai perustyyppinä että lukijan tulkinnallisina kehyksinä, jotka ovat oman tutkimukseni kannalta merkittäviä. Tämän lisäksi kehykset tai skeemat toimivat diakronisen tarkastelun välineenä. Tämä monitahoinen tarkastelutapa hankaloittaa sekä teorian omaksumista että sen soveltamista.

Monitasoisuudesta huolimatta olen tutkimuksessani pyrkinyt nostamaan esiin niitä tulkinnallisia kehyksiä, joita Iijoki-sarjan lukijat käyttävät kohdatessaan ja analysoidessaan sarjan metanarratiivisia kommentteja. Iijoki-sarjan omaelämäkerrallisen kerronnan tulkintaan liittyvät ennen kaikkea KERRONNAN, KOKEMISEN ja REFLEKTOINNIN skeemat.

1.3 Metanarraatio Iijoki-sarjan kerrontakeinona

Tutkimukseni alussa esitin ajatukseni, että Iijoki-sarjan kerronnassa sisällön lisäksi myös muodolla on merkitystä siihen, minkälaisia merkityksiä ja lukukokemuksia se tuottaa. Se, *miten* sanotaan, on yhtä tärkeää kuin se, *mitä* sanotaan. Vaikka muoto ja sisältö kulkeva käsi kädessä ja niitä on vaikea yksiselitteisesti edes erottaa toisistaan (Hosiaislouma 2003, 850), Iijoki-sarjan suosion syytä on tähän saakka etsitty lähinnä sisällöllisistä seikoista. Esimerkiksi Ritva Ylönen (2013, 176–182, 254–260) nostaa tärkeimpinä syinä esiin muun muassa lukijan ja päähenkilön elämäntarinoiden sisällöllisen samankaltaisuuden tuottamat samastumiskokemukset ja Jenni Janatuinen (2005, 277–279) puolestaan sarjassa kerrottujen tapahtumien lukijoissa herättämät tunteet ja vastatunteet. Tosin molemmat (Ylönen 2013, 183–185, 333; Janatuinen 2005, 278, 280–281) tuovat esiin myös kertojan käyttämän kielen sekä kerronnan verkkaisuuden ja pikkutarkkuuden, jotka voidaan katsoa jo muodollisiksi seikoiksi. Tutkimusten painopiste on kuitenkin sisällöllisissä seikoissa ja niiden analyysissa, ja muodolliset kysymykset jäävät etupäässä maininnan tasolle.

Tässä tutkimuksessa olen keskittynyt ensisijaisesti nimenomaan muodollisiin ja rakenteellisiin tekijöihin. Havaitsin kuitenkin heti tutkimukseni alussa, että en voi, enkä lopulta edes halunnut, erottaa muotoa ja sisältöä täysin toisistaan. Näin ollen olen tarkastellut tutkimuksessani Iijoki-sarjan kerrontaa ja erityisesti metanarraatiota yhtenä rakenteellisena kerrontakeinona (*miten* se Iijoki-sarjassa esiintyy), mutta sen lisäksi analyysissäni näkyy metanarratiivisten kommenttien sisällöllinen tulkinta (*mitä* sillä Iijoki-sarjassa sanotaan). Sisällön analyysin kautta olen saanut siirrettyä tutkimukseni painopistettä puhtaasta kommenttien luokittelusta kohti metanarratiivisten kommenttien funktioiden ja vaikutusten tarkastelua, minkä uskon olleen tutkimukselleni vain eduksi.

Metanarraatio on Iijoki-sarjassa kaikessa laajuudessaan varsin silmiinpistävä kerrontakeino. Kaiken kaikkiaan metanarratiivisiksi katsottavien kommenttien määrä nousee lähes kuuteensataan.¹³ Joukossa on sekä eksplisiittisiä että implisiittisiä kommentteja, implisiittisiä kuitenkin enemmän (63 %). Erityisesti sarjan alkupuolella kommentointi on hyvin runsasta ja implisiittisten kommenttien määrä korostuu, kun kertova minä ei suoraan viittaa kertomiseen mutta esimerkiksi muuttamalla kerronnan aikamuodon imperfektistä preesenssiin tai viittaamalla

¹³ Tarkempi erittely kommenttien määrällisestä esiintymisestä teoksittain on liitteessä 1.

muistamisen aktiin tuo kerronnan hetken näkyviin. Sarjan kahdeksan ensimmäisen osan jälkeen metanarratiivisia kommentteja esiintyy vaihdellen eri osissa, mutta kokonaisuutena niiden määrä vähenee huomattavasti. Määrän vähetessä suorien ja epäsuorien kommenttien välinen suhde kuitenkin hieman tasaantuu. Sarjan viimeisessä osassa kommentteja esiintyy taas yhtä runsaasti kuin aloitusosissa, kun tarinan ja kerronnan hetket kohtaavat toisensa yhteenvedonomaisessa lopetuksessa.

Tutkimukseni osoittaa, että Iijoki-sarjan omaelämäkerrallinen rakenne antaa sille varsin luontevan ympäristön metanarraation käyttöön. Kerronnassa käytetyt kertojan eriaikaiset minuudet, joita Stanzel (1984, 212) nimittää kokevaksi ja kertovaksi minäksi, antavat luonnollisen selityksen metanarraation ja metanarratiivisten kommenttien esiintymiselle. Vaikka omaelämäkerta on perinteisessä mielessä nimenomaan kirjallinen esitys (mm. Schwalm 2014), metanarratiivisten kommenttien kautta Iijoki-sarjan kerronta alkaa muistuttaa tavanomaista ja jopa konventionaalista suullista kerrontaprosessia (Babcock 1984, 65–68; Fludernik 1996, 14–14; Hyvärinen 2006, 6, 20–21), jolloin meta-alkuisiin kerrontakeinoihin, erityisesti metafiktion, yleisesti liitetyt ominaisuudet kuten kokeellisuus, antimimeettisyys tai oudontaminen (mm. Fludernik 2003a, 11; Hosiaislouma 2003, 576; Neumann & Nünning 2012) eivät toteudu. Pikemminkin kommenttien tarjoamat kertojan ja lukijan väliset kohtaamiset antavat kertojalle suullisen kerronnan tapaan mahdollisuuden muun muassa täydentää ja selittää kertojansa kerrontahetkessä, ja samalla myös lukijalle tarjoutuu tilaisuus kerrotun arviointiin.

Tutkimukseeni sisältyvässä ensimmäisessä artikkelissa tarkastelen tarkemmin kokevan ja kertovan minän välistä etäisyyttä, jonka metanarratiiviset kommentit nostavat kohosteisesti esiin. Tarkasteluni osoittaa, että Iijoki-sarjan metanarraatio korostaa erityisesti kokevan ja kertovan minän välistä ajallista ja psykologista etäisyyttä. Jotta kertojan lausuma voidaan laskea metanarratiiviseksi kommentiksi, vähintään kerronnan aikamuodon on vaihduttava imperfektistä preesensiin, minkä voidaan sanoa olevan myös kommenttien minimivaatimus. Näin ollen jokainen sarjan kommentti muistuttaa ajallisesta etäisyydestä. Lisäksi tarkastelussani tulee ilmi, että kertovan minän ajallinen etäisyys suhteessa tarina-aikaan luo mahdollisuuden tapahtumien ja niiden psykologisten vaikutusten analysointiin. Sen sijaan että kertova minä keskittyisi minuudessaan tapahtuneisiin muutoksiin, hän pääasiassa korostaa minuudessaan säilyneitä puolia. Kokevan ja kertovan minän välisen etäisyyden korostaminen metanarratiivisten kommenttien avulla toimii Iijoki-sarjassa kerronnallisena strategiana, jonka ensisijaisena funktiona näyttäisi olevan kerrontahetkessä tapahtuvan analyysin mahdollistaminen. Etäisyyden

kautta minäkertoja pystyy tulkitsemaan tarinan tapahtumia ja niiden vaikutuksia myöhempiin vaiheisiinsa ja ennen kaikkea itseensä.

Toisessa artikkelissa keskityn henkilökohtaisen kerronnan illuusion tuottamiseen metanarraation avulla. Tarkastelussani käy ilmi, että metanarratiivisilla kommentteilla on merkittävä rooli kommunikatiivisen vaikutelman synnyssä. Suullisen tarinankerronnan konventioista tuttu metanarraatio auttaa sovittamaan Iijoki-sarjan kerronnan henkilökohtaisen suullisen kerronnan muottiin. Kertoja luo kommenttiansa avulla tunteen yhteisestä kerronnan nyt-hetkestä, jossa sekä kertoja että vastaanottaja ovat läsnä. Kerronnalla tuotetaan illuusiota kertojasta, joka on henkilökohtaisesti kertomassa tarinaansa, vaikkei varsinaista dialogia kertojan ja lukijan välillä tapahdukaan. Tutkimukseni osoittaa myös, että kommenttien määrällä ja esiintymistiheydellä on vaikutusta illuusion syntymiseen. Alun tiheän kommentoinnin jälkeen illuusio säilyy satunnaisten ja harventuvien kommenttien avulla, kunnes sarjan puolivälissä kommentit taas lisääntyvät. Sarjan loppua kohti kertoja pitäytyy entistä enemmän tarinamaailmassa, jolloin illuusio alkaa heiketä. Kun viestintäkanavaa ei pidetä yllä, yhteys katkeaa.

Molemmissa artikkeleissa metanarraatio vahvistaa mielikuvaa personoidusta kertojasta, joka kertoo omaa tarinaansa. Kerronta saa äänen. Entä jos kommentteja ei olisikaan? Tällöin kerronta tapahtuisi kokonaan, lukuun ottamatta kaikkietävän kertojan osuuksia, menneessä tarina-ajassa kokevan minän välittämänä. Kaikki se lisätieto, jonka kertova minä itsestään ja tapahtumista kertomishetkessä antaa, jäisi kertomatta. Tämän lisäksi illuusio siitä, että tarinaa kertoo joku ja että vastaanottaja jakaa kertojan kanssa yhteisen kerronnan nyt-hetken, jäisi toteutumatta. Tutkimukseni perusteella uskallan väittää, että ilman metanarratiivisia kommentteja sarjan lukijoille ei muodostuisi niin vahvaa läheisyyden ja ystävyys-tunnetta sarjan kertojaa kohtaan kuin heillä lukijapalautteen (mm. Janatuinen 2006, 139) perusteella on. Vaikka kerrotun tarinan sisällöllä suuri vaikutus lukukokemukseen ja muun muassa päähenkilöön samastumiseen (mm. Ylönen 2013, 198–199), henkilökohtaisuuden ja intiimiyden tunteet muodostuvat ennen kaikkea metanarratiivisten kommenttien mahdollistamissa kohtaamisissa. Kohtaamiset vahvistavat myös tarinan todenmukaisuuden ja realistisuuden tuntua: minäkertoja kertoo rehellisesti itseään säästelemättä omaa tarinaansa ja ottaa kertomastaan täyden vastuun.

1.4 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheita

Tutkimukseeni sisältyvissä artikkeleissa tarkastelen metanarraatiota Kalle Päätalon Iijoki-sarjan kerronnallisena keinona. Tutkimuksessani sarjan kerronnallinen rakenne osoittautuu monipuolisemmaksi kuin miltä se pintapuolisesti tarkasteltuna ensin näyttää. Sarjaa hallitsevan omaelämäkerrallisen minäkerronnan ja subjektiivisuuden lisäksi tapahtumia pohjustetaan ja välitetään kaikkitietävän kertojan kautta, minkä avulla kerronnasta voidaan häivyttää osa yksilön inhimillisistä rajoitteista ja tarkastella tarinan tapahtumia osana laajempaa kokonaisuutta. Tämän lisäksi minäkertoja ei tyydy kertomaan ja kuvaamaan kaikkea itse vaan hän antaa henkilöhahmojensa puhua puolestaan runsaan dialogin välityksellä. Kerronnan monitasoisuus korostuu edelleen metanarraatiossa. Lukuisat metanarratiiviset kommentit värittävät kerronnallista rakennetta luoden kertojalle menneisyyden, nykyisyyden sekä jännitteen näiden kahden välillä. Kommentit ovat sisällöltäänkin moninaisia. Kertoja muun muassa tarkentaa lapsuusmuistojaan, kuvailee hallussaan olevia dokumentteja, analysoi tarinan tapahtumien vaikutusta minuuteensa tai kertoo kirjoittamisprosessistaan. Vaikka kommenttien sisältö vaihtelee, yksi asia on kaikille yhteinen: kaikki kommentit nostavat kerronta- eli nyt-hetken näkyviin.

Artikkeleissani pohdin rakenteellisen ja sisällöllisen analyysin lisäksi metanarratiivisten kommenttien funktioita ja vaikutuksia Iijoki-sarjassa. Tutkimukseni tukee Ansgar Nünningin (2004, 17, 33) näkemystä, jonka mukaan metanarratiivisten kommenttien kautta voidaan luoda illuusiota personoidusta kertojasta tai äänestä tai puhujasta, joka tarinaa kertoo. Ensinnäkin olen todennut, että kommenttien kautta luotu etäisyys kokevan ja kertovan minän välille auttaa kertojaa analysoimaan ja tulkitsemaan tarinan tapahtumia ja niiden vaikutuksia omaan minuuteensa. Kommentit toimivat ikään kuin kertojan itsetutkiskelun välineenä, mikä puolestaan syventää lukijan saamaa tietoa kertojasta ja antaa kertojalle äänen. Toiseksi metanarraation avulla voidaan luoda illuusiota kokonaisesta henkilökohtaisesta kommunikaatiotilanteesta, jossa kertoja ja vastaanottoja ovat yhdessä läsnä. Metanarratiiviset kommentit voidaankin nähdä Iijoki-sarjassa tietoisena kerronnallisena strategiana, jota noudattamalla kerronnan prosessi ja kertoja tuodaan näkyville ja kerronta saadaan näyttämään luonnolliselta kommunikaatiohetkeltä. Tutkimukseni osoittaa alun olettamukseni oikeaksi: myös muodolla on merkitystä. Toisaalta tutkimukseni edetessä myös vanha viisaus, että muotoa ja sisältöä ei voi erottaa toisistaan, on tullut jälleen kerran osoitetuksi.

Olen tutkimuksessani nojannut suurelta osin Ansgar Nünningin (2004) metanarratiivisten kommenttien typologiaan. Kokonaisuutena typologia on selkeä ja konkreettinen, ja siihen on analyysityökaluna helppo tarttua. Sillä on kuitenkin puutteensa, kuten Nünning (2004, 20) itsekin tuo esiin painottaen tutkimuksensa keskittyvän vain tärkeimpien, ei suinkaan kaikkien, kommenttityyppien tarkasteluun. Vaikka Nünningin tutkimus sisältää runsaasti maailmankirjallisuuden esimerkkiteoksia, varsinainen tekstianalyysi tai konkreettiset tekstiesimerkit siitä puuttuvat, jolloin monet esitetyt ajatukset tai kommenttien tyypit jäävät varsin tulkinnanvaraisiksi, kuten Macraekin (2010, 120) huomauttaa.

Alussa nimesin ensimmäiseksi kunnianhimoiseksi tavoitteekseni syventää metanarraation tutkimusta. Koska aiempi tutkimus on ollut pitkälti teorialähtöistä, tekstianalyysin kautta olen onnistunut konkretisoimaan niitä kerronnan keinoja, joilla personoidun kertojaäänen ja kommunikaation illuusioita tekstissä tuotetaan. Lisäksi olen pystynyt tutkimuksellani vahvistamaan Nünningin (2004, 17, 34) käsitystä siitä, että antimimeettisyyden sijaan metanarraatio voi toimia myös mimeettisyyden ja realismisuuden vahvistajana. Tarkasteluni on kuitenkin vain pieni osa metanarraation laajaa ja monelta osin vielä tulkinnanvaraista tutkimuskenttää. Metanarraation määrittely vaatii edelleen työtä. Omassa tutkimuksessani olen suhtautunut käsitteeseen hyvin laveasti, jotta saisin siihen mahdollisimman kattavan tarkasteluhorisontin, mutta tarkempi rajausta tekisi jatkotutkimuksista varmasti yhteneväisempiä ja auttaisi käsitteistön soveltamisessa. Niin ikään määrittelyn lisäksi ja rinnalle metanarraation tutkimus kaipaa teorian yhdistämistä tekstianalyysiin. Kuten oma tutkimukseni on paljastanut, metanarraatio on huomattavasti monitahoisempi kerrontakeino kuin Nünningin (2004, 12) yksinkertainen määritelmä ”kertoja kommentoi kerronnan prosessia” antaa aluksi ymmärtää. Mitä syvemmälle metanarraation maailmaan uppoaa, sen monimutkaisemmiksi asiat tuntuvat muuttuvan ja se, mikä ensin näyttää täysin selvältä, muuttuukin epäselväksi.

Toisena tavoitteenani oli tuoda uusi tutkimusnäkökulma Päätalon tuotannon ja erityisesti Iijoki-sarjan tutkimiseen, ja tässä olenkin onnistunut. Aiemmin kirjallisuudentutkimus on tyytynyt tarkastelemaan Päätalon tuotantoa lähinnä vastaanoton näkökulmasta, mutta nyt olen avannut uuden tutkimussuunnan kerronnallisen rakenteen tarkastelun kautta. Tosin täytyy todeta samoin kuin metanarraationkin kohdalla: työtä on vielä paljon jäljellä. Iijoki-sarja on laajuudessaan ainutlaatuinen mutta myös äärimmäisen haastava tutkimuskohde. Aineiston läpikäyminen edes kertaalleen on kuukausien työ, joten tutkijan tulee olla jo prosessin alussa hyvin perillä siitä, mitä hän on aineistosta etsimässä. Haasteellisuus saattaa olla yhtenä syynä

myös siihen, miksi mittavaan materiaaliin ei ole juurikaan aiemmin tartuttu. Tutkimukseni on nostanut Iijoki-sarjasta esiin fiktion ja ei-fiktion sekä kirjallisen ja suullisen välisiä kiinnostavia jännitteitä, joita olen enemmän tai vähemmän sivunnut, mutta jotka vaatisivat vielä syvempää tarkastelua. Sarja tarjoaa lukemattoman määrän myös uusia mielenkiintoisia tutkimussuuntia, joihin toivoisin tulevaisuuden tutkijoiden tarttuvan. Kerronnan rakenteellisen tutkimuksen lisäksi Iijoki-sarjaa voidaan muun muassa tutkia sisältölähtöisesti ja nostaa siitä tarkasteluun erilaisia teemoja, kuten työ ja ahkeruus, kirjailijuus tai jo alussa mainitsemani yhteiskunnallinen kantaaottavuus, tai tutkia, kuinka sarja representoi esimerkiksi kotia tai sotaa, tai ottaa tutkimukseen henkilöhahmolähtöinen näkökulma tarkastellen vaikkapa Laina Päätalon tai Hiltu-Jakin hahmoa. Iijoki-sarjan ympärillä paljon keskustelua herättänyt genrekysymys on myös vielä avoinna (esim. Roos 2000). Mahdollisuuksia on siis monia, ja sanoisinkin, että työ on vasta alussa.

LÄHTEET

Tutkimuskirjallisuus

Alber, Jan & Rüdiger Heinze (2011) (ed.) *Unnatural Narratives – Unnatural Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter.

Alber, Jan, Henrik Skov Nielsen & Brian Richardson (2013) (ed.) *A Poetics of Unnatural Narrative*. Columbus: Ohio State University Press.

Babcock, Barbara A. (1984) The Story in the Story: Metanarration in Folk Narrative. Teoksessa Richard Bauman (ed.) *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights (IL): Waveland Press, 61–79.

Brax, Klaus (2008) Imitaatiosta kommunikaatioon – laji kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. 3. painos. Helsinki: SKS, 117–139.

Cuddon, J. A. (2013) *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. 5th edition. Hoboken, N. J. : Wiley-Blackwell.

Culler, Jonathan (1975) *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul.

Cutter, Martha J. (1998) Of Metatexts, Metalanguages, and Possible Worlds: The Transformative Power of Metanarrative in C. P. Gilman's Later Short Fiction. *American Literary Realism* 31:1, 41–59.

Eskelinen, Markku (2012) *Cybertext Poetics: The Critical Landscape of New Media Literary Theory*. New York: Continuum.

Eskola, Katarina (1990) Kaunokirjallisuuden vastaanoton analyysi ja tulkinta. Teoksessa Klaus Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus, 162–191.

Fludernik, Monika (1996) *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

Fludernik, Monika (2003a) Metanarrative and Metafictional Commentary: From Metadiscursivity to Metanarration and Metafiction. *Poetica* 35:1–2, 1–39.

Fludernik, Monika (2003b) Natural Narratology and Cognitive Parameters. Teoksessa David Herman (ed.) *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CLSI Publications, 243–267.

Fludernik, Monika (2009) *An Introduction to Narratology. (Einführung in die Erzähltheorie, 2006.)* Transl. Patricia Häusler-Greenfield & Monika Fludernik. London & New York: Routledge.

Fludernik, Monika (2010) Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. Suom. Sanna Katariina Bruun. Teoksessa Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi (toim.) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus, 17–43.

Genette, Gérard (1980) *Narrative discourse. (Discours du récit, 1972.)* Transl. Jane E. Levin. Oxford: Basil Blackwell.

Hallila, Mika (2006) *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Hatavara, Mari, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi (2010) (toim.) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus.

Herman, David (2005) Narrative as Cognitive Instrument. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (ed.) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 349–350.

Hietasaari, Marita (2011) *Totta, tarua vai narrinpeiliä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiankirjoitus*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 100. Oulu: Oulun yliopisto.

Hirvasnoro, Kai (2013) *Pääntalon matkassa. Johdatusta Iijoki-sarjaan*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Luettavissa sähköisesti osoitteessa <http://content.yudu.com/Library/A2fv0c/KaiHirvasnoroPntalonm/resources/index.htm?referrerUrl=http%3A%2F%2Fwww.thpts.fi%2Fjulkaisut%2Fmuut-julkaisut%2Fkai-hirvasnoro-paatalon-matkassa%2F>.

Hosiaislouma, Yrjö (2003) *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Ikonen, Teemu (2004) Jälkiklassisen narratologian suuntauksia. *Avain* 1/2004, 42–52.

Ikonen, Teemu (2008) Tarina ja juoni. Teoksessa Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkelä-Puumala (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. 3. painos. Helsinki: SKS, 183–205.

Jahn, Manfred (2005) Cognitive Narratology. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (ed.) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 67–71.

Jakobson, Roman (1960/1971) Concluding Statement: Linguistics and Poetics. Teoksessa Thomas A. Sebeok (ed.) *Style in Language*. 3rd edition. Cambridge: The M.I.T. Press, 350–377.

Janatuinen, Jenni (2005) *Miehenkuva. Kalle Pääntalon perintö*. Helsinki: Johnny Kniga.

Janatuinen, Jenni (toim.) (2006) *Kunnioitettu herra mestari. Ihailijakirjeitä Kalle Pääntalolle 1958–1985*. Helsinki: Johnny Kniga.

Kajannes, Katriina (2000) Kognitiivinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press, 48–80.

Keskimaa, Sari (2013) Murteenkäytön funktiot parisuhteen kuvauksessa Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa. *Virittäjä* 117:4, 494–523.

Keskinen, Mikko (2000) Kuultava kirjoitus: ääni ja puhe kirjallisuudessa. Teoksessa Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press, 159–193.

Kirstinä, Leena (2000) Kohti 'luonnollista' narratologiaa. Teoksessa Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press, 101–132.

Koskela, Lasse & Lea Rojola (1997) *Lukijan ABC-kirja. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin*. Helsinki: SKS.

Liotard, Jean-Francois (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. (La Condition postmoderne: rapport sur le savoir, 1979.)* Transl. Geoff Bennington & Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Macrae, Andrea (2010) Enhancing the Critical Apparatus of Understanding Metanarration: Discourse Deixis Refined. *Journal of Literary Semantics* 39:2, 119–142.

Meister, Jan Christoph (ed.) (2005) *Narratology beyond Literary Criticism: Mediality, Disciplinarity*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Meyer, Sandra (2010) The Quest of Identity and Its Literary Representation Through Metanarrative and Metafictional Elements in Kate Atkinson's *Emotionally Weird* and *Human Croquet*. *English Studies* 91:4, 443–456.

Neumann, Birgit & Ansgar Nünning (2009) Metanarration and Metafiction. Teoksessa Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid & Jörg Schönert (ed.) *Handbook of Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 204–211.

Nünning, Ansgar (2004) On Metanarrative: Towards a Definition, a Typology and an Outline of the Functions of Metanarrative Commentary. Teoksessa John Pier (ed.) *Dynamics of Narrative Form: Studies in Anglo-American Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 11–57.

Nünning, Ansgar (2005) Metanarrative Comment. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (ed.) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 304–305.

Page, Ruth & Bronwen Thomas (ed.) (2011) *New Narratives: Stories and Storytelling in the Digital Age*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.

Prince, Gerald (1982) *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*. Berlin: Walter de Gruyter.

Päätalo, Kalle (2014) *Semmonen savotta: talvi- ja jatkosota Kalle Päätalon silmin*. Eero Marttinen & Hannu Kahakorpi (toim.) Helsinki: Gummerus.

Roos, J. P. (1988) Mistä yhteisen kansan omaelämäkerrat kertovat ja miten? Teoksessa Iris Tenhunen (toim.) *Toisen tasavallan kirjallisuus. Keskustelua Pentinkulman päivillä 1978–1987*. Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY, 169–182.

Roos, J. P. (2000) Mutta onko tämä omaelämäkerta? Teoksessa Tero Liukkonen (toim.) *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus, 25–30.

Ryan, Marie-Laure (2006) *Avatars of Story*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Stanzel, Franz K. (1984) *A Theory of Narrative*. (*Theorie des Erzählens*, 1979.) Transl. Charlotte Goedsche. Cambridge: Cambridge University Press.

Vainikkala, Erkki (1991) Poeettinen funktio ja reseptiotutkimus. Teoksessa Juha Kytömäki (toim.) *Nykyajan sadut: joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus & Yleisradio, 117–142.

Vehviläinen, Matti (1978) *Kalle Pääatalo*. Gummerus: Jyväskylä.

Vilkko, Anni (1997) *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: SKS.

Ylönen, Ritva (2013) *Tervaksinen toteemi: Kalle Pääatalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.

Painamattomat lähteet

Aarnio, Liisa (1984) *Kalle Pääatalon Iijoki-sarjan henkilönnimet: sosiolingvististä tarkastelua*. Pro gradu. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.

Himanen, Hilppa (1987) *Kalle Pääatalon Koillismaa-sarjan kirjallinen miljöö*. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.

Janatuinen, Jenni (2003) *”Se oli miehen työ”: jälleenrakentajan itsetunto ja työhulluus Kalle Pääatalon Iijoki-sarjassa*. Pro gradu. Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian laitos.

Knuuti, Mervi (1978) *Kalle Pääatalon ihmiskuvia*. Pro gradu. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuustieteen laitos.

Kuivasmäki, Riitta (1974) *Kolme suomalaista menestyskirjailijaa ja heidän lukijansa: Väinö Linnan, Hannu Salaman ja Kalle Pääatalon tuotannon ja vastaanoton tarkastelua*. Lisensiaattityö. Tampereen yliopiston yleisen kirjallisuustieteen laitos.

Luukkonen, Marja-Liisa (1980) *Olkivaaran perheen kielenkäytön luonteenomaisia piirteitä Kalle Pääatalon romaanissa Koillismaa*. Pro gradu. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Mäkelä, Matti (1984) *Kalle Pääatalo kansankielen käyttäjänä: romaanin Huonemiehen poika analyysia*. Pro gradu. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.

Nieminen, Sari (2005) *Puhu kieltä, jota määkin tajuun: Murteiden kohtaaminen Kalle Pääatalon Iijoki-sarjan Kallen ja Lainan parisuhteessa*. Pro gradu. Oulun yliopiston suomen kielen laitos.

Ylönen, Ritva (2008) *Todellisuuden vanki kritiikin kahleissa – Kirjallisuuskriitikoiden ja lukijoiden Kalle Pääatalon Iijoki-sarjan vastaanotto ristikkäisvalotuksessa*. Sivuainetutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.

Elektroniset lähteet

Gummerus (2014a) Pääatalo-huuma valtaa lukijat. 16.5.2014 URL http://www.gummerus.fi/fi/ajankohtaista/uutinen/kjIVSHsNQ5mwBbibO_drBw/ (linkki tarkastettu: heinäkuu 2014).

Gummerus (2014b) *Semmonen savotta* -kirjaesittely. URL <http://www.gummerus.fi/fi/kirja/9789512097098/semmonen-savotta/> (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Herman, David (2011/2013) Cognitive Narratology (revised version; uploaded 22 September 2013). Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University Press. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/cognitive-narratology-revised-version-uploaded-22-september-2013> (linkki tarkastettu: marraskuu 2014).

Hyvärinen, Matti (2006) Kerronnallinen tutkimus. URL http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Meister, Jan Christoph (2011/2014) Narratology. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg

University Press. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratology> (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Neumann, Birgit & Ansgar Nünning (2012) Metanarration and Metafiction. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University Press. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/metanarration-and-metafiction> (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Päätalo, Vilja (2014) *Päätalolta Päätalolle*. URL <http://www.ijokisarja.fi/> (linkki tarkastettu: lokakuu 2014).

Schwalm, Helga (2014) Autobiography. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University Press. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/autobiography> (linkki tarkastettu: marraskuu 2014).

Taivalkosken kunta, Päätalo-instituutti (2014) Kalle Päätalo -esittely. URL <http://www.taivalkoski.fi/Resource.phx/sivut/sivut-taivalkoski/paatalokeskus/instituutti/kalle.htx> (linkki tarkastettu: helmikuu 2014).

Timonen, Karoliina (2014) *Kirjava kammari*. Iijoki-kimppaluku. Tammikuu 2014. URL <http://www.anna.fi/kirjavakammari/iijoki-kimppaluku/> (linkki tarkastettu: heinäkuu 2014).

Väisänen, Pekka (2013) Haasteena yli 17 000 sivua Päätaloa. *Koillissanomat* 3.7.2013. URL http://www.koillissanomat.fi/etusivu/haasteena_yli_17_000_sivua_paataloa_6442508.html (linkki tarkastettu: heinäkuu 2014).

LIITTEET

LIITE 1 Metanarratiivisten kommenttien määrä Iijoki-sarjassa teoksittain¹⁴

TEOS	KOMMENTIT YHTEENSÄ	EKSPL. KPL	IMPL. KPL	EKSPL. %	IMPL. %
Huonemiehen poika	92	27	65	29	71
Tammettu virta	109	27	82	25	75
Kunnan jauhot	86	24	62	28	72
Täysi tuntiraha	37	12	25	32	68
Nuoruuden savotat	22	10	12	45	55
Loimujen aikaan	27	13	14	48	52
Ahdistettu maa	31	14	17	45	55
Miinoitettu rauha	31	11	20	35	65
Ukkosen ääni	9	5	4	56	44
Liekkejä laulumailla	7	-	7	-	100
Tuulessa ja tuiskussa	3	1	2	33	67
Tammerkosken sillalla	15	8	7	53	47
Pohjalta ponnistaen	21	11	10	52	48
Nuorikkoa näyttämässä	7	3	4	43	57
Nouseva maa	10	6	4	60	40
Ratkaisujen aika	4	3	1	75	25
Pyynikin rinteessä	11	6	5	55	45
Reissutyössä	9	7	2	78	22
Oman katon alle	5	3	2	60	40
Iijoen kutsu	1	1	-	100	-
Muuttunut selkonen	-	-	-	-	-
Epätietoisuuden talvi	6	3	3	50	50
Iijoelta etelään	5	-	5	-	100
Pato murtuu	5	3	2	60	40
Hyvästi, Iijoki	4	3	1	75	25
Pölhökanto Iijoen törmässä	32	14	18	44	56
YHTEENSÄ	589	215	374	37	63

¹⁴ Metanarratiivisten kommenttien määrällinen laskeminen on käsitelmäärityksen laiveudestakin johtuvien seikkojen vuoksi haasteellista. Lisähaastetta antaa kohdeteoksen koko, n. 17 000 sivua, mistä johtuen osa kommentteista on saattanut jäädä tutkijalta huomaamatta. Aina ei myöskään ole ollut yksiselitteistä, välittykö kerronta keuvan vai kertovan minän kautta. Näissä tapauksissa olen pyrkinyt ratkaisemaan tulkintani laajemman tekstiyhteyden kautta. Epäselviksi ja tulkinnanvaraisiksi jääneet kohdat olen jättänyt huomioimatta. Olen laskenut mukaan kaikki ne kommentit, jotka oman tulkintani (ks. luku 1.2.1) mukaan katson joko eksplisiittisiksi tai implisiittisiksi metanarratiivisiksi kommentteiksi. Laskentaan ei ole vaikuttanut kommentin pituus, vaan mukana on niin yhden kuin useammankin virkkeen mittaisia kommentteja. Tosin joitain hyvin lähekkäin esiintyviä kommentteja olen laskenut yhdeksi.

2 ARTIKKELIT

2.1 Metanarraatio kokevan ja kertovan minän välisen etäisyyden korostajana Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa

Työn sankareita on ylistetty jaloilla ilmaisumuodoilla: runoilla, kuvilla ja sävelillä. Minulle nämä taidelajit ovat pysyneet ja pysyvät suljettuina. Siksi minun on pakko kertoa neljän vuosikymmenen takaisista työkavereistani omilla keinoillani. En kirjoita oman itseni vuoksi, vaikka kuvaamallani hetkellä sisälleni virisi lopullinen halu pyrkiä eturivin työmieheksi. Kirjoitan suomalaisen metsätyömiehen kunniaksi [--]. (Päätalo 1973, 372.)

Kun Kalle Päätalon (1919–2000) omaelämäkerrallisen Juuret Iijoen törmässä -kirjasarjan minäkertoja siirtää kerrontansa fokuksen kertomastaan tarinasta kerronnan hetkeen, hän tulee samalla – tahallaan tai tahtomattaan – kertoneeksi jotain myös itsestään suhteessa tarinaan. Iijoki-sarjan kertoja on minä, Kalle Päätalo, ja sarja voidaan omaelämäkerrallisen tekstin määritelmää noudatellen nähdä retrospektiivisena todellisen henkilön kirjoittamana proosakertomuksena, joka koskee hänen omaa elämäänsä (Lejeune 1989, 4). Lejeunen määritelmään nojaten sarja on siis kirjailija Kalle Päätalon taaksepäin katsova kertomus hänen omasta elämästään.

Näin suurelta osin onkin. Retrospektiötä täydentävät kuitenkin minäkertojan kirjoittamishetkessä lausumat metanarratiiviset kommentit, jotka eivät ainoastaan tuo kerronnan aktia näkyväksi, vaan ne usein myös kertovat jotain kertojasta. Erityisen kiinnostavaa on metanarratiivisissa kommentteissa esiin nouseva Iijoki-sarjan kertojan tarve korostaa retrospektiolle jopa itsestään selvääkin kokevan ja kertovan minän välistä etäisyyttä. Tarkastelen tässä artikkelissa Franz K. Stanzelin (1984, 212–213) näennäisomaelämäkerrallisten tekstien kerronnallista tutkimusta mukaillen, millä keinoilla Iijoki-sarjan metanarraatio tuo esiin kokevan ja kertovan minän välistä ajallista, paikallista ja psykologista etäisyyttä¹⁵. Lisäksi pohdin sitä, miksi etäisyys saa niin kohosteisen roolin metanarratiivisissa kommentteissa.

¹⁵ Ansgar Nünning (2004, 33–35, 38) on metanarratiivisten kommenttien typologiassaan huomioinut niiden yhtenä funktiona tuottaa tai vähentää etäisyyttä lukijan ja fiktiivisen maailman välillä mutta ei ole tarkastellut

Pääataloa voitaisiin kirjailijana luonnehtia suomalaisen arkitodellisuuden kuvaajaksi ja tallentajaksi. Hänen realistinen, jopa dokumentaarinen, kerrontatapansa ja tavallisen ihmisen arkea kuvaavat teoksensa ovat jatkaneet suomalaisten lukijoiden suosimaa maaseudun- ja kansankuvauksen perinnettä (Varpio 2000, 64, 116). Pääatalolle jo esikoisteoksesta *Ihmisiä telineillä* (1958) lähtien tyypillinen yksilön näkökulman arkirealismi huipentui pääteokseksikin katso- tussa 26-osaisessa Iijoki-sarjassa (Karonen 2003, 226). Pääatalon muu tuotanto koostuu yksit- täisten romaanien, kertomuskokoelmien ja näytelmien lisäksi viisiosaisesta Koillismaa- sarjasta, jota voidaan pitää eräänlaisena valmisteluna Iijoki-sarjalle sarjojen huomattavan si- sällöllisen samankaltaisuuden vuoksi (ks. Vehviläinen 1978, 166; Ylönen 2013, 30).

Vaikka Pääatalon aiemmassakin tuotannossa voidaan nähdä runsaasti omaelämäkerrallista ai- nesta (mm. *Ihmisiä telineillä*, 1958; *Nälkämäki*, 1967), vasta Iijoki-sarja sai minäkertojan. Iijoki-sarjasta käyty etenkin populaari keskustelu onkin tähän asti keskittynyt pitkälti sen omaelämäkerrallisuuteen ja erityisesti tarinan totuudellisuuteen. Vaikka kirjailija itsekkin on sanonut rehellisyyden ja todenmukaisuuden, realismisuuden, olleen yksi kirjoittamisensa mo- tiiveista (Vehviläinen 1978, 166–167), se on vain yksi monista Iijoki-sarjan tarjoamista tut- kimushorisonteista. Tutkimuskirjallisuutta Iijoki-sarjasta on varsin vähän, mutta sitä on aikai- semmin tarkasteltu muun muassa vastaanoton ja murteenkäytön funktioiden näkökulmista (Ylönen 2013; Keskimaa 2013). Tässä artikkelissa lähestyn sarjaa ensimmäisen kerran narra- tologisesta kerronnan tutkimuksen näkökulmasta ja liitän sarjan osaksi kirjallisuustieteellistä keskustelua.

Omaelämäkerran ja omaelämäkerrallisen tekstin tutkimuksessa on pitkään keskusteltu tekijän, kertojan ja päähenkilön välisistä suhteista, niiden samuudesta ja erillisyydestä sekä jakautu- misesta (mm. Lejeune 1986; Kosonen 2009; Nakari 2014). Tässä artikkelissa tarkastelen Iijo- ki-sarjan minäkerrontaa siten, että näen sen jakautuvan kahteen kerronnan tasoon: mennee- seen tarina-aikaan ja nykyiseen kirjoittamishetkeen. Molemmilla tasoilla kertojana toimii Kal- le Pääatalo -niminen henkilö, mutta fokalisointi tapahtuu kertojan eriaikaisten minuuksien väli- tyksellä. Kirjoittamishetkessä minäkertoja kertoo elämäntarinaansa luontevasti imperfektissä kerrotun tarinan tapahtumien fokalisoiduessa vahvasti kokevan eli menneisyyden minän kaut- ta. Kirjoittamishetken preesensissä sekä kertojana että fokalisoijana on kertova minä. Ajoit-

etäisyyttä eri kertojien tai kertojan eriaikaisten minuuksien välillä. Muut Nünningin mainitsemat funktiot ovat suullisen tai kirjallisen kerronnan jäljittely sekä mimeettisen illuusion vahvistaminen tai heikentäminen.

tain myös menneistä tapahtumista kerrotaan preesensissä, jolloin kertojana ja fokalisoijana toimii kokeva minä. Tätä voidaan nimittää historialliseksi preesensiksi (ks. Cohn 2006, 119–120), jonka rajaan tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Iijoki-sarjan minäkerronta fokalisoituu ensisijaisesti kokevan minän kautta, koska kerronnan pääpaino on menneissä tapahtumissa. Ilman kertojan kirjoittamishetkessä esittämiä metanarratiivisia kommentteja kerrontatilanne saattaisi jäädä kokonaan huomioimatta. Metanarratiiviset kommentitkin voivat olla hyvin huomaamattomia, ja fokalisaation vaihtoon saattaa riittää pelkkä aikamuodon muuttaminen imperfektistä preesenssiin:

Avioliitossamme alkoi jakso, jonka aikana Kuusisen isäntäväen korvia ei häirit-
ty yläkerran äänillä. *En tiedä* missä ja miten vaimoni tyydytti luotaisen [sic!]
puhumisen tarpeensa. Keskenämme emme puhuneet kuin aivan välttämättömät
sanat. (Pääatalo 1985, 615; kursiivi M. L.)

Esimerkissä kertoja muuttaa kerrontansa aikamuodon keskimmaisessä virkkeessä preesenssiin, mikä siirtää hienovaraisesti huomion kertomishetkeen ja samalla luo etäisyyttä tarinan ja kertomisen hetkien välille. Toisaalta virkkeessä on implikoituna kaksi aikatasoa: kertoja ei tien-nyt silloin eikä tiedä edelleenkaan.

Iijoki-sarja kertoo päähenkilönsä elämästä lähes neljän vuosikymmenen ajan vuodesta 1919 vuoteen 1958. Ensimmäisessä osassa *Huonemiehen pojassa* (1971) kuvataan Kallen lapsuutta kansakoulun aloittamiseen saakka. Seuraavissa osissa isän mielisairaus ajaa perheen köyhyyteen pakottaen Kallen jo varhain ankaraan työntekoon ja ottamaan vastuuta äidistään ja nuoremista sisaruksistaan. Sarjan edetessä Kalle kasvaa nuorukaiseksi ja muuttuu pojanrepa-leesta pystyväksi työmieheksi. Sarjassa kuvataan minäkertojan välityksellä muun muassa talvi- ja jatkosota, jälleenrakentamisen aika, Kallen opiskelu rakennusmestariksi, ensimmäinen vaikea avioliitto, sen päättyminen ja uuden elämän aloittaminen. Koko sarjan ajan punaisena lankana kulkee Kallelle jo nuorena poikana syntynyt halu oppia kirjoittamaan kaunokirjallista tekstiä. Vihdoin sarjan 25. osassa *Hyvästi, Iijoki* (1995) haave toteutuu esikoisteoksen ilmes-tyamisen myötä.

Iijoki-sarjan kerronnallinen rakenne ja metanarraatio

Iijoki-sarjan kerronnallisen rakenteen voidaan havaita olevan monitasoisempi kuin pintapuolisesti tarkasteltuna ensin näyttää. Puhtaan minäkerronnan sijaan Iijoki-sarjan toistuvana muotona on siirtyminen yleisestä kaikkítietävästä kerronnasta yksityiseen minäkerrontaan. Kaikkítietävä kertoja ikään kuin ensin pohjustaa kerrontatilannetta laajemmasta yhteisöllisestä, kansallisesta tai joskus jopa kansainvälisestä näkökulmasta, jonka jälkeen siirrytään asioiden yksilötason subjektiiviseen tarkasteluun.

Heti *Huonemiehen pojan* avauksessa kaikkítietävä kertoja sijoittaa tarinan tulevat tapahtumat kartalle kuljettaen lukijan merilohen matkassa Iijokea vastavirtaan Kallen kotijärvelle fiktiivisen tarinalinjan avulla:

Kala ei heti tiedä, kumpaa jokea ryhtyisi nousemaan, sillä molemmat työntävät täysin samaa vettä. Tähän asti lohi on ohittanut kaikkien sivujokien haaraumat empimättä. Sen aistit ovat tunteneet niistä purkautuneissa vesissä outoja makuja. [--] Pitkään lohi pelaa entijaa ennen kuin kääntyy, ja yhä epävarmana, päin Isoajokea valuvaa vettä. (Pääatalo 1971, 9.)

Vasta tarinan päätteeksi minäkertoja astuu ensimmäisen kerran esiin: ”Jokijärvi, järvi jonka vedessä intohimoisinkin kutulohi kääntyy takaisin, on minun syntymä- ja kasvukyläni.” (Pääatalo 1971, 10.) Minäkertojakaan ei tarjoile kaikkea valmiiksi pureskeltuna, vaan esimerkiksi suuri osa henkilöhahmoista rakentuu omien ääniensä kautta sarjan sisältämässä runsaassa dialogissa.

Yleisen näkökulman läsnäolosta huolimatta Iijoki-sarjan kerrontaa hallitsee yksiselitteisesti minäkertoja. Minäkertoja kertoo enimmäkseen kronologisesti omasta menneisyydestään, mutta ajoittain hän siirtää kerrontansa fokuksen kerrontahetkeen. Näillä kerronnan kahdella tasolla olevia kertojan eri elämänvaiheita, kokevaa ja kertovaa minää, erottaa Stanzelin mukaan ajallinen, paikallinen ja psykologinen etäisyys (Stanzel 1984, 212–213). Nimitän näitä kahta kertojan eriaikaista minuutta päähenkilö-minäksi ja kirjailija-minäksi. Etäisyys kertojan minuuksien välillä tulee näkyväksi ennen kaikkea kerrontahetkessä tehtyjen metanarratiivisten kommenttien kautta, jolloin fokalisointi siirtyy kokevalta minältä kertovalle minälle.

2000-luvulla erityisesti Ansgar Nünning ja Monika Fludernik ovat nostaneet metanarraation¹⁶ tutkimusta narratologisen tutkimuksen kentälle. Nünningin (2004¹⁷) tehtyä pohjatyön metanarratiivisten kommenttien typologiallaan sekä Fludernik (2003) että Nünning yhdessä Birgit Neumannin (2009; 2012) kanssa ovat myöhemmin täydentäneet tutkimusta muun muassa pyrkimällä määrittelemään vielä tarkemmin, mitä metanarraatio on ja miten se eroaa metafiktiosta. Tämä eronteko on merkittävä, sillä metanarraatiota ja metafiktiota käytetään usein identtisessä merkityksessä ja sekaisin keskenään (Nünning 2004, 16; Fludernik 2009, 61; Neumann & Nünning 2012).

Yhteistä metanarraatiolle ja metafiktiolle on niiden itserefleksiivinen luonne, mutta ne voidaan myös erottaa toisistaan. Metanarratiiviset kommentit voidaan määritellä kertojan esittämiksi kommentteiksi, joilla hän reflektoi omaa kerrontaansa tai kommunikoi jollain tavalla yleisönsä kanssa.¹⁸ Metanarraatiota esiintyy runsaasti myös ei-fiktiivisissä teksteissä, kun taas metafiktio vaatii fiktiivisen kontekstin ja koskee nimenomaan kertojan puhetta kertomansa fiktiivisyydestä. Metanarraation ja metafiktion ehkä merkittävin ero liittyykin siihen, että toisin kuin metafiktio kertojan metanarratiiviset kommentit eivät aina riko tarinan mimeettistä illuusiota, vaan ne voivat pikemminkin jopa vahvistaa sitä. (Nünning 2004, 12, 16–17; Neumann & Nünning 2012.) Toisaalta metanarratiiviset kommentit voivat olla myös metafiktiivisiä kommentoiden sekä tarinan kerrontaa että sen fiktiivisyyttä, mutta niiden ei tarvitse olla sitä. Metanarraation tutkimus on ollut suhteellisen vähäistä, ja se on kerronnan tutkimuksen terminäkin alkanut vakiintua vasta Nünningin ja Fludernikin tutkimusten myötä (Nünning 2005, 305; Neumann & Nünning 2012).¹⁹ Koska en tulkitse Iijoki-sarjassa esiintyvän metatason kommunikaation pyrkivän erityisesti korostamaan tai problematisoimaan tarinan fiktiiv-

¹⁶ Metanarratiivilla tai metakertomuksella on muitakin merkityksiä: Sitä voidaan käyttää merkityksessä 'suuri kertomus' puhuttaessa universaaleista todellisuuskertomuksista (mm. Jean-Francois Lyotard 1984, xxiv; Brian McHale 1992, 5; Linda Hutcheon 1994, 186), tai sillä voidaan tarkoittaa kertomuksen sisäistä kertomusta (Genette 1980, 228 av). Myöhemmin Genettekin (1980, 255) tosin käyttää metanarraatiota enemmän Nünningin tarkoittamassa merkityksessä viitaten sillä kertojan kommentteihin kertomuksen sisäisestä rakenteesta.

¹⁷ Artikkelin perustuu Nünningin kahteen saksankieliseen artikkeliin vuodelta 2001: 1) *Mimesis des Erzählens: Prolegomena zu einer Wirkungsästhetik, Typologie und Funktionsgeschichte des Akts des Erzählens und der Metanarration*. Jörg Helbig (ed.), *Erzählen und Erzähltheorie im 20. Jahrhundert*. Heidelberg: Winter, 13–47. 2) *Metanarration als Lakune der Erzähltheorie: Definition, Typologie und Grundriß einer Funktionsgeschichte metanarrativer Erzähleräußerungen*. *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 26 (2), 125–164.

¹⁸ Gerald Prince (1982, 116–120) on määritellyt metanarratiivisen kommentin rajatumminkin kuin esimerkiksi Nünning ja Fludernik koskemaan vain niitä kohtia, joissa kertoja viittaa eksplisiittisesti koodiin ja tulkintaohjeisiin. Tällöin määritelmän ulkopuolelle jäävät muun muassa lukijan puhuttelu ja Nünningin (2004, 24) typologian implisiittiset metanarratiiviset kommentit, minkä vuoksi käytän tässä artikkelissa Nünningin esittämää määritelmää.

¹⁹ Suomessa metanarraatiota on sivunnut esimerkiksi Marita Hietasaari Lars Sundin Siklax-trilogiaa käsittelevässä väitöskirjassaan *Totta, tarua vai narrinpeliä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiantkirjoitus* (2011).

syyttä (ks. Hallila 2006, 75, 139) vaan pikemminkin tuomaan esiin kerrontatilannetta ja näin ollen luomaan todellisuusvaikutelmaa, katson metanarraation käsitteen kuvaavan sitä osuvasti.

Neumann ja Nünning (2009, 205; 2012) määrittelevät metanarraation hyvin lavasti sisältävän kaikki ”kommentit, jotka käsittelevät kerrontaa itserefleksiivisellä tavalla”. Nünning (2004, 24, 36) on myös jakanut metanarratiiviset kommentit typologiassaan implisiittisiin ja eksplisiittisiin antamatta näistä kuitenkaan jakoa selventäviä esimerkkejä. Määritelmien laueudesta johtuen tulkitsen niitä Iijoki-sarjankin kohdalla väljästi. Katson metanarratiivisiksi kommentteiksi kaikki ne minäkertojan lausumat, joilla hän preesensia käyttäen nostaa kerrontahetken näkyville tuoden näin lukijan tietoiseksi kerronnan prosessista. Eksplisiittisiä metanarratiivisia kommentteja ovat tulkintani mukaan kaikki ne, joissa kertoja viittaa selväsanaisesti kertomiseen, kirjoittamiseen, sanomiseen tai muuhun kertomiseen rinnastettavaan tekemiseen. Implisiittisiksi katson puolestaan ne kommentit, joissa kerrontaan ei viitata suoraan mutta kertoja tai kerronnan akti tulee esiin epäsuoralla tavalla. Näitä ovat esimerkiksi viittaukset muistamiseen tai aikamuotojen vaihdokset. Muisteleminen tai muistaminen viittaa arki kielessä usein jo suoraan kertomusten kertomiseen ja on keskustelemisen lähtökohtainen oletamus siinä määrin, ettei sitä ole välttämättä tarpeen edes mainita (Tainio 1997, 289, 291). Korostamalla muistamisen aktia kertoja tulee siis samalla viitanneeksi epäsuorasti myös kerrontaansa. Vaihtamalla puolestaan kerronnan aikamuodon esimerkiksi imperfektistä preesensin kertoja samalla siirtää huomion kertomastaan tarinasta kerronnan hetkeen (Babcock 1984, 73), vaikei suorasanaisesti viittaakaan kerronnan aktiin.

Kirjoitan nyt, mitä tapahtui silloin

Iijoki-sarjan päähenkilö-minä Kallen tarina alkaa hänen syntymästään vuonna 1919 jatkuen aina vuoteen 1958 asti. Tarinan minäkertoja eli kirjailija-minä elää kirjoittamishetkessä. Ajallinen etäisyys näiden kahden hetken välillä vaihtelee hieman sarjan aikana mutta on keskimäärin neljäkymmentä vuotta (mm. Päätalo 1978, 660; Päätalo 1988, 651). Kertoja siis muistele elämänsä vaiheita päähenkilöön nähden tulevassa ajassa ja tekee tämän etäisyyden varsin näkyväksi metanarratiivisten kommenttiensa kautta. Hän viittaa ajalliseen etäisyyteen useilla eri tavoilla, esimerkiksi tarkkana ajallisena tai pelkkänä deiktisenä ilmauksena.

Kirjoitan tapauksesta *kolmekymmentäkahdeksan vuotta myöhemmin* [--]. (Pääatalo 1979, 624; kurssiivi M. L.)

Kuitenkin näin *vuosikymmenien päästä* tekisi mieleni väittää [--]. (Pääatalo 1972, 157; kurssiivi M. L.)

Kerron pari *silloiseen aikaan* liittyvää tapahtumaa [--]. (Pääatalo 1971, 497; kurssiivi M. L.)

Kertoja tuottaa ajallista etäisyyttä kirjailija-minän ja päähenkilö-minän välille sekä eksplisiittisillä että implisiittisillä kommentteilla. Vaikka hän saattaa käyttää vain temporaalista deiktistä ilmausta ilman tarkkaa ajanmäärettä, kuten viimeisessä esimerkissä, ajallinen etäisyys tulee silti havaittavaksi. Ajallisen etäisyyden signaalina voi olla niinkin pieni ero kuin aikamuodon vaihdos imperfektistä preesensiin, minkä voidaan sanoa olevan myös kommenttien minimivaatimus. Jotta etäisyys kirjailija-minän ja päähenkilö-minän välillä tulee havaittavaksi, kerronnan on vähintään siirryttävä preesensiin, mikä näkyy selvästi kertojalle tyypillisessä tavassa kommentoida tapahtumia silloin ja nyt -muodossa. Tämä tapa korostaa ajallisen etäisyyden lisäksi vahvasti Iijoki-sarjan minäkertojan minuudessa säilyneitä piirteitä: ”Uskoin silloin, ja uskon yhä [--].” (Pääatalo 1989, 651.) Silloin ja nyt -retoriikan yhtenä tavoitteena voidaankin nähdä kertojan pyrkimys jatkuvuuteen tai eheyteen (Kosonen 2009, 285).

Jos päähenkilö-minän aika kulkee sarjassa lähes neljäkymmentä vuotta eteenpäin, kirjailijaminänkään aika ei ole pysähtynyt: varsinaisen tarinan tapahtumien edetessä ajallisesti siirtyy myös kirjoittamishetki koko ajan eteenpäin ajankohtien välisen ajallisen etäisyyden pysyessä suurin piirtein samana kautta sarjan. Kertoja ei kuitenkaan tarkenna kirjoittamisajankohtaa muutoin kuin etäisyytenä suhteessa tarina-aikaan, joten lukijan on itse pääteltävä tarkka kirjoittamisajankohta niin halutessaan. Koska ajallinen etäisyys kokevan ja kertovan minän välillä säilyy, Iijoki-sarjan tarinan ja kertomisen hetket eivät saavuta, ne eivät merkittävästi edes lähenny, toisiaan 25 ensimmäisen osan aikana. Vasta sarjan viimeinen, muusta tarinalinjasta erillinen osa tekee – lukijoiden pyynnöstä – selvitystä siitä, mitä henkilöhahmoille tapahtui myöhemmin (Porvali 2000, 264; Janatuinen 2005, 352; Ylönen 2013, 45), ja vasta viimeisen osan loppupuolella kertoja myös tarkentaa kirjoittavansa teosta vuonna 1998.

Iijoki-sarjan kokevan ja kertovan minän välistä paikallista etäisyyttä minäkertoja ei sanallista yhtä selvästi kuin ajallista. Tarina-ajassa tapahtumat sijoittuvat juonen edessä moniin eri paikkoihin. Toisin sanoen päähenkilö-minän kokemukset eivät ole sidottuina yhteen paikkaan, vaan tapahtumat liikkuvat monissa eri miljöissä. Kerrontahetki puolestaan tuntuu olevan yhteen paikkaan rajattu. Kerronnasta syntyy kuva kuin se tapahtuisi aina samassa paikassa, aina samassa asetelmassa. Itse asiassa paikalla ei tunnu olevan edes merkitystä, koska sitä ei lainkaan kuvata. Tämä ei tosin ole kertomuksille poikkeuksellista, vaan on pikemminkin yleistä, ettei kerrontapaikkaan viitata tai sitä kuvata (Prince 1982, 32). Ainoat heikot viittaukset, joiden voidaan tulkita jollain tavalla kuvaavan kirjoittamishetken ympäristöä, kertoja antaa kertomalla hallussaan yhä olevista dokumenteista:

Eino oli muistanut oikein: Simosen Veikolla oli tosiaan tällainen valokuva, joka on nykyisin minulla. Siinä on hautakumpu, jossa näkyvät vielä viimeistelevät lapionpohjan jäljet ja johon on pystytetty valkea yksinkertainen puuristi. [--]. Ainuttakaan kukkaa tai edes sormen sipaisua ei hautakummussa näy. Kuvassa ei näy muita ristejä. (Päätalo 1975, 577.)

Edellisen kaltaisilla kommenteilla kertoja dokumenttien kuvailemisen lisäksi tuottaa pysyvyyttä. Kirjoitustilanne ja -paikka näyttäytyvät stabiileina, ja kertoja voi tarvittaessa kaivaa kätköistään kaipaamiaan dokumentteja jäljentääkseen niistä tietoja kirjoitukseensa. Näin paikallinen etäisyys päähenkilö-minän ja kirjailija-minän välillä korostuu: edellinen on liikkuva ja vaihteleva, jälkimmäinen paikallaan ja muuttumaton. Kuvailemillaan ja kopioimillaan dokumenteilla kertoja viittaa myös vahvasti reaalimaailmaan ja näin lisää tarinansa autenttisuutta. Dokumentit toimivat ikään kuin todistusaineistona kerrottujen tapahtumien aitoudelle.

Liikkuvuuden ja pysyvyyden välisen jännitteen lisäksi kertoja tuottaa paikallista etäisyyttä toiminnan tai paremminkin toiminnan eron kautta. Kaikki kirjoittamisaktia koskevat eksplisiittiset metanarratiiviset kommentit luovat mielikuvaa kirjailijasta kirjoittamassa teostaan:

Tätä kirjoittaessani elää yhä melkoinen joukko silloisen Tyk.K/11 Pr:n ruotukaveritani. (Päätalo 1979, 343.)

Vielä tätä kirjoittaessani näen silmissäni, kuinka vastapäivään pyörivien tanssijoitten parven reunimmaiseta naiset tempoivat jalkojaan korkealle [--]. (Pääatalo 1983, 272.)

Kirjoittamisen aktin korostaminen lisää kirjoittamishetken pysyvyyden ja pysähtyneisyyden vaikutelmaa. Toisin kuin menneen tarina-ajan vauhdikkaassa tanssikohtauksessa kirjoittamishetkessä toiminta pysyy samana ja paikallaan koko ajan: kertoja kirjoittaa lukijan lukemaa tekstiä. Paikallista etäisyyttä tuottavat myös kertojan jonkin verran käyttämät demonstratiiviset deiktiset ilmaukset, kuten ”ne rahat” (Pääatalo 1972, 475) ja ”ne haavat” (Pääatalo 1983, 225), joilla hän korostaa puhuvansa menneistä asioista ja tapahtumista.

Kertoja tuottaa paikallista etäisyyttä kuvaamatta siis lainkaan suoraan kirjoittamishetken ympäristöään. Suuri osa lukijoista saattaa sijoittaa kertojan mielikuvissaan tekstin ulkopuolelle kirjailija Pääatalon Kirvestie 22:n työhuoneeseen Tampereelle. Pääatalo esitteli työhuonettaan ja kirjoittamiseen liittyviä päivärutiinejaan uransa aikana useissa artikkeleissa ja tv-ohjelmissa (ks. esim. Vehviläinen 1978, 77–87; Yle Elävä arkisto 2007). Vuodesta 2009 Pääatalon näköis-työhuone on ollut esillä Taivalkoskella sijaitsevassa Pääatalo-keskuksessa (Helttunen, Saure & Suominen 2013, 162), joten reaalimaailman kirjailijan kirjoittamisympäristö on tullut monelle lukijalle tutuksi. Iijoki-sarjan kertoja ei tätä yhteyttä kerronnassaan kuitenkaan suoraan tarjoa. Näin ollen se, miltä kertoja tai hänen ympäristönsä kirjoittamishetkellä näyttää, jää jokaisen lukijan tulkinnan varaan.

Miksi pojalle ei kasvanut miehen luontoa

Ajallisesta etäisyydestä johtuen kokevan ja kertovan minän välillä tapahtuu useimmiten myös psykologista kehitystä. Mitä suurempi ajallinen etäisyys on, sitä helpompi kertovan minän on havaita tapahtuneet muutokset tai löytää käyttäytymisestään toistuvia kaavoja. Ajallinen etäisyys tapahtumista auttaa myös analysoimaan ja tulkitsemaan niitä. (Stanzel 1984, 213–214.) Tarkastelen Elina Armisen (2008, 70; 2009, 74) psykologisen refleksiivisyyden käsitettä soveltaen tässä yhteydessä sellaisia kertojan kirjoittamishetkessä esittämiä metanarratiivisia kommentteja, joilla hän jollain tavalla reflektoi minuuttaan tai siinä tapahtuneita muutoksia tarinan ja kirjoittamishetken välillä.

Kertoja reflektoi itseään enimmäkseen implisiittisillä metanarratiivisilla kommenteilla, jotka liittyvät erityisesti lapsuusajan tapahtumien muisteleamiseen. Psykologisen etäisyyden tuottamisen keinoina toimivat analysointi ja tulkinta. Kertoja keskittyy metanarratiivisilla kommentillaan kuitenkin tarkastelemaan pääosin niitä ominaisuuksia, jotka ovat jääneet hänen luonteeseensa pysyvästi, eikä niinkään eroavaisuuksia suhteessa päähenkilö-minään, mikä tukee näkemystä omaelämäkerrallisen kerronnan jatkuvuushakuisuudesta (ks. Kosonen 2009, 285). Korostetuimmin nousevat esiin luonteen herkkyyks ja pehmeys.

Esimerkiksi ensimmäisessä koulun kuusijuhlissa lahjatta jääminen on jättänyt kertojan sieluun niin syvät arvet, ettei hän ole voinut niitä unohtaa:

Olin jo siihen asti ollut herkästi haavoittuva ja ivailun tai arvostelun kohteeksi joutumisen pelosta vetäytynyt helposti yksinäisyyteen. Sen joulun jälkeen minussa nämä luonteenpiirteet yhä vain voimistuivat. En vielä tänä päivänä ymmärrä, mistä kortitta jäämiseni sinä jouluna oikein johtui. Epäilen sen olleen pelkän sattuman, sillä en usko, että koulukaverini olisivat halunneet näyttää minun olevan kaikkia toisia huonomman. (Pääatalo 1972, 207.)

Ajallisen etäisyyden ansiosta kertoja pystyy ottamaan tapahtumiin sen verran myös psykologista välimatkaa, että hän voi jo pitää puhdasta sattumaa selityksenä kortitta jäämiselleen – yksikään koulutoveri ei vain ollut sattunut laittamaan häntä kortin vastaanottajaksi. Pienelle lapselle, varsinkin herkälle, tapaus on kuitenkin ollut täysin käsittämätön, ja syytä tapahtuneeseen on helposti lähdetty etsimään itsestä. Tämä on vaikuttanut siten, että herkkyyks ja pelko pilkatuksi tulemisesta ovat entisestään voimistuneet, eivätkä ne luonteenpiirteinä ole kadonneet myöhemminkään. Kertojan metanarratiivisissa kommenteissa toistuukin usein se, että hänelle ”ei ole kasvanut miehen luontoa” (Pääatalo 1972, 537). Pehmeys tai herkkyyks ei kuulu koillismaalaisen miesihanteen luonteenpiirteisiin, ja kyvyttömyys täyttää tältä osin jo lapsuudessa annettua miehen mittaa on kiusannut kertojaa läpi elämän (mm. Pääatalo 1971, 504–505; Pääatalo 1972, 258).

Lapsuuden rankat tapahtumat, isän mielisairaus, sen aiheuttama köyhyys ja kunnan elätiksi joutuminen ovat painaneet syvimmat jäljet kertojan luonteeseen. Jotkut kokemuksista ovat olleet niin raskaita, ettei hän halua niitä jälkeinpäin muistella, tai niiden muistaminen on yrityksistä huolimatta jopa mahdotonta. Näin käy esimerkiksi silloin, kun kertoja yrittää palaut-

taa mieleen hetkeä, jolloin hän sai tietää isänsä ”nousseen raivoon” ja joutuneen mielisairaalaan:

Minun on ollut pakko sen jälkeisen elämäni ajan olla näitä minuutteja muistelematta. Yrittäessäni nyt aukaista muistini kerää pääsen langan päähän kohdassa, jossa seison Lippamonniemen navetan takana tunkio kasvojeni edessä. [--]. Olen yrittänyt polkea sen aamuyön tapahtumat muitten muistojeni alle [--]. Minulla on kuitenkin tunne, että kun en lopettanut itkemistäni, lähti Arvi hakemaan apua. (Pääatalo 1973, 388–389.)

Vaikka kertoja ei kertomaansa tapahtumaa kokonaisuudessa muistakaan, psykologinen etäisyys tulee silti havaittavaksi. Etäisyyttä tuottaa myös kertojan kyky nyt tunnustaa itselleen ja muille, että muistot ovat vieläkin liian kipeitä käsiteltäviksi. Varsinaisia tapahtumia kertojan on kirjoittamisvaiheessakin mahdoton palauttaa mieleen tai analysoida, muistot ovat ajallisesti etäisyydestään huolimatta liian lähellä.

Kaiken kaikkiaan minäkertoja tekee omista luonteenpiirteistään syväluotaavaa ja perusteellista, jopa yltiörehellistä, analyysia mainiten synneikseen muun muassa pitkävihaisuuden ja itse-rakkauden (Pääatalo 1983, 222). Analyysi henkii itsensä piiskaamista, aivan kuin kertojalla olisi tarve säälimättä ruoskia itseään korostamalla nimenomaan kaikkein huonoimpia puolia itsessään. Toisaalta syykin oman luonteen ankaraan arvosteluun tulee esille: ”[I]säni pitkäaikainen mielisairaus kaikkine seurauksineen hioi sisältäni ilon vähiin, eikä sellainen mielenlaatu ole entiselleen palannut.” (Pääatalo 1983, 222.) Luonteenlaadun perusta löytyy muun muassa raskaista lapsuuskokemuksista.

Ollakseni rehellinen

Oman minuutensa analysoinnin lisäksi kertoja tuottaa psykologista etäisyyttä korostamalla rehellisyyttään. Minuuden analyysin ja tulkinnan tapaan myös rehellisyys on mahdollista nyt, kun tapahtumista on kulunut aikaa.

Toisaalta kertoja sanoo rehellisyyden olevan jo lapsuudessa opittua ja näin ollen hänelle siis luonnollista, mutta usein rehellisyys saa myös tunnustuksellisen sävyn. Nyt pitkän ajan kulu-
tua kertojalla on jo varaa tunnustaa asioiden oikea laita. Kun Kallen kaveri Väinö tulee sota-

väestä lomalle ja varastaa kaikkien, myös tyttöjen, huomion lauluseuroissa, Kallea harmittaa. Tarinan hetkellä Kalle tyytyy seuraamaan tapahtumia sivusta, mutta kirjoittamishetkellä kertova minä voi jo tunnustaa: ”Kun totta puhun, minulla oli sinä iltana käynyt kateeksi Väinin asema.” (Pääatalo 1976, 128.) Erityisesti nämä tunnustukselliset metanarratiiviset kommentit tuottavat psykologista etäisyyttä kokevan ja kertovan minän välille, koska vielä tapahtumahetkellä tämänkaltainen tunnustus ainakaan ääneen lausuttuna olisi tuskin ollut mahdollinen.

Tarve rehellisyyteen ja totuudellisuuteen tulee edelleen esiin niissä kohdissa, joissa kertoja on jostain asiasta epävarma. Mikäli hän ei ole kertomastaan asiasta täysin varma, hänen on tuotava se esiin: ”En mene varmuudella sanomaan, olivatko sinä juhannuksena Taivalvaaran laella järjestetyt valvojaiset ensimmäiset.” (Pääatalo 1973, 446.) Kun kertoja jo itse kertoo olevansa asiasta epävarma, kukaan ei voi tulla jälkikäteen sanomaan hänen kertoneen asian väärin tai jopa valehdelleen (ks. Tainio 1997, 300). Tällä tavoin hän siis *rehellisesti tunnustaa* olevansa mahdollisesti väärässä.

Referentiaalisuus ja totuuden jäljittely kuuluvat osana jo omaelämäkerrallisen tekstin normistoon ja lukijan odotusarvoon (ks. Cohn 2006, 43; Lejeune 1989, 22), mutta Iijoki-sarjan kertojalle omaelämäkerrallinen sopimus ei yksin riitä. Hän tuntee tarvetta jatkuvasti korostaa kertovansa tapahtuneista totuuden. Referentiaalisuuden vahvistaminen onkin yksi uskotuksi tulemisen perusta, mikä modernissa tekstissä voi tarkoittaa yksinkertaisesti vain liian yliluonnollisen kerronnan välttämistä (Kosonen 2009, 288). Sen lisäksi, että Iijoki-sarjan minäkertojan kerrontatapa on hyvin realistinen, hänen on välttämättä erikseen painotettava puhuvansa totta. Tämänkaltainen eksplisiittinen sanallinen vakuuttelu totuudenmukaisuudesta onkin tyyppisempää vanhemmalle kirjallisuudelle (Rojola 2003, 74)²⁰, ja sen voidaan sanoa olevan myös yksi realistisen romaanin tuntomerkeistä (Furst 1995, 12).

Vaikka kertoja jatkuvasti korostaa rehellisyyttään ja pyrkii jopa jollain tavalla antamaan kuvan objektiivisesta kertojasta, on muistettava, että kyseessä on vain kertojan totuus. Muistikuvat ja niiden tulkinta on aina subjektiivista (Arminen 2009, 195; Kosonen 2009, 289). Tarina koostuu kertojan valitsemista tapahtumista: niistä, jotka hän haluaa kertoa, ja toisaalta ne,

²⁰ Lea Rojola ei erittele tarkemmin, mihin hän ”vanhemmalla kirjallisuudella” viittaa. Uudemmalla tekstillä hän tarkoittaa 1990-luvun kirjoituksia. (Rojola 2003, 74.) Jo 1700-luvun romaanien konventioihin kuuluivat aloitukset, joissa viitataan romaanin perustana toimiviin kertojan löytämiin päiväkirjoihin tai käsikirjoituksiin vakuutellen näin kerrotun autenttisuutta (mm. Culler 1975, 148).

joita hän ei halua kertoa, jätetään tarinan ulkopuolelle (esim. Saresma 2011, 462). Kertoja rakentaa tarinansa niistä seikoista, jotka hän kokee kirjoittamishetkellä merkittäviksi. Toisaalta hän voi tarkoituksella jättää tiettyjä asioita kertomatta.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut sitä, millä tavoin Iijoki-sarjan minäkertoja tuo esiin ajallista, paikallista ja psykologista etäisyyttä kokevan ja kertovan minän välille metanarratiivisten kommenttiensa avulla.

Ajallinen etäisyys kokevan ja kertovan minän välillä tulee Iijoki-sarjassa selvästi esiin. Kertoja ilmaisee sen joko tarkasti erilaisina ajanmääreinä, tai sen tuottamiseen riittää jopa pelkkä aikamuodon vaihdos, jonka voidaan sanoa olevan myös kommenttien minimivaatimus. Paikallista etäisyyttä tuottavat sellaiset metanarratiiviset kommentit, joilla kertoja luo kirjoittamishetkestä pysähtynyttä kirjoittamistilaa, vaikka itse kirjoittamismiljöötä ei lainkaan kuvata. Erityisesti paikallista etäisyyttä tuottavat viittaukset kirjoittamisen aktiin, jolloin päähenkilöminän ja kirjailija-minän välinen toiminnallinen ero synnyttää etäisyyttä myös paikan ja miljööän välille. Psykologisen etäisyyden tuottaminen on kertojalle mahdollista ennen kaikkea ajallisen etäisyyden kautta. Välimatka tarina-ajan tapahtumiin antaa tilaa analysointiin ja tulkintaan siitä, kuinka tapahtumat ovat minuuteen vaikuttaneet. Psykologista etäisyyttä tuottavat myös moninaiset rehellisyyttä painottavat kommentit.

Artikkelin alussa esiintyvä sitaatti toimii tässä vielä kokoavana esimerkkinä: Kertoja ilmaisee ajalliseksi etäisyydeksi selvästi neljäkymmentä vuotta. Lisäksi ajalliseen etäisyyteen viittaa kerronnan aikamuotona käytetty preesens, kun sitä edeltävä tarina sitaatin ulkopuolella on kerrottu imperfektissä. Kertoja tekee selkeitä viittauksia kertomiseen ja kirjoittamiseen tuottaen näin toiminnallisen eron kautta paikallista etäisyyttä. Viittaus hänen ”kuvaamaansa hetkeen” lisää sekä ajallista että paikallista etäisyyttä tuoden esiin sen, että tarinan ja kirjoittamisen hetket eivät ole samoja. Sitaatista näkyy myös psykologinen etäisyys kertojan tulkitessa kuvaamansa hetken vaikutusta omaan haluunsa tulla ”eturivin työmieheksi” ja tunnustaessa muiden taidelajien kuin kirjallisuuden olevan hänelle vieraita. Ajallinen etäisyys tarinan tapahtumiin mahdollistaa analyysin tekemisen.

Artikkelissani olen osoittanut, että Iijoki-sarjan minäkertojan metanarratiivisissa kommenteissa kokevan ja kertovan minän välinen etäisyys nousee ilmeisen kohosteiseen osaan ja kertoja tuottaa tai korostaa sitä useilla eri keinoilla. Ajallinen ja paikallinen etäisyys nousevat esiin kaikenlaisissa kommenteissa, mutta psykologinen etäisyys korostuu erityisesti implisiittisissä kommenteissa. Jos tulkinnassa huomioidaan ainoastaan eksplisiittiset kommentit²¹ tai implisiittiset kommentit rajataan tiukemmin kuin olen tässä tehnyt, psykologisen etäisyyden tuottaminen jää vähäisemmäksi, koska kertoja analysoi minuuttaan ennen kaikkea implisiittisillä muistelemiseen liittyvillä metanarratiivisilla kommenteilla. Vasta laajentamalla määrittelyä ja ottamalla huomioon myös implisiittiset kommentit kertojan tekemän itseanalyysin todellinen syvyys tulee näkyväksi.

Etäisyyden korostamisen tärkein funktio näyttäisikin olevan analyysin ja tulkinnan mahdollistaminen. Kertoja voi käyttää metanarratiivisia kommentteja kerronnallisena strategiana etäännyttääkseen kerrontahetken minäänsä tarinansa päähenkilöstä. Etäännyttämisen kautta hänellä on mahdollisuus laajentaa ja täydentää kertomaansa tarinaa ja tuoda esiin sen tapahtumien vaikutuksia myöhempisiin vaiheisiinsa ja itseensä, kuten Iijoki-sarjan minäkertoja tekee. Itsetutkiskelu auttaa nostamaan kertojan persoona entistä vahvemmin ja monipuolisemmin esiin mutta näyttäisi toimivan ennen kaikkea kertojalle itselleen tärkeänä minuutensa rakentumisen tarkastelun välineenä. Kokevan ja kertovan minän välisestä ajallisesta, paikallisesta ja psykologisesta etäisyydestä huolimatta Iijoki-sarjan minäkertojan itsestään tekemä analyysi korostaa pikemminkin jatkuvuutta ja samuutta kuin muutosta ja eroa. Etäisyydestä tulee eheyttä.

Lähteet

Kohdeteokset

Päätalo, Kalle (1971) *Huonemiehen poika*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1972) *Tammettu virta*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1973) *Kunnan jauhot*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1974) *Täysi tuntiraha*. Jyväskylä: Gummerus.

²¹ Esimerkiksi käyttämällä metanarratiivisesta kommentista Gerald Princen (1982, 116–120) tiukempaa määritelmää.

- Pääatalo, Kalle (1975) *Nuoruuden savotat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1976) *Loimujen aikaan*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1977) *Ahdistettu maa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1978) *Miinoitettu rauha*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1979) *Ukkosen ääni*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1980) *Liekkejä laulumailloilla*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1981) *Tuulesa ja tuiskussa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1982) *Tammerkosken sillalla*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1983) *Pohjalta ponnistaen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1984) *Nuorikkoa näyttämässä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1985) *Nouseva maa*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1986) *Ratkaisujen aika*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1987) *Pyynikin rinteessä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1988) *Reissutyössä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1989) *Oman katon alle*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1990) *Ijoen kutsu*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1991) *Muuttunut selkonen*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1992) *Epätietoisuuden talvi*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1993) *Ijoelta etelään*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1994) *Pato murtuu*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1995) *Hyvästi, Iijoki*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Pääatalo, Kalle (1998) *Pöyhökanto Ijoen törmässä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.

Tutkimuskirjallisuus

Arminen, Elina (2008) The Dead End of Writing. Aesthetic and Psychological Reflexivity in Timo K. Mukka's *Laulu Sipirjan lapsista*. Teoksessa Samuli Hägg, Erkki Sevänen & Risto Turunen (ed.) *Metaliterary Layers in Finnish Literature*. Helsinki: Finnish Literary Society, 67–88.

Arminen, Elina (2009) *Keskeltä melua ja ääntä. Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun*. Helsinki: SKS.

Babcock, Barbara A. (1984) *The Story in the Story: Metanarration in Folk Narrative*. Teoksessa Richard Bauman (ed.) *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights: Waveland Press, 61–79.

Cohn, Dorrit (2006) *Fiktio mieli. (The Distinction of Fiction, 1999.)* Suom. Paula Korhonen, Markku Lehtimäki, Kai Mikkonen & Sanna Palomäki. Helsinki: Gaudeamus.

Culler, Jonathan (1975) *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul.

Fludernik, Monika (2003) *Metanarrative and Metafictional Commentary: From Metadiscursivity to Metanarration and Metafiction*. *Poetica* 35:1–2, 1–39.

Fludernik, Monika (2009) *An Introduction to Narratology. (Einführung in die Erzähltheorie, 2006.)* Transl. Patricia Häusler-Greenfield & Monika Fludernik. London & New York: Routledge.

Furst, Lilian R. (1995) *All is True. The Claims and Strategies of Realist Fiction*. Durham & London: Duke University Press.

Genette, Gérard (1980) *Narrative Discourse. (Discours du récit, 1972.)* Transl. Jane E. Levin. Oxford: Basil Blackwell.

Hallila, Mika (2006) *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Helttunen, Anne, Annamari Saure & Jari Suominen (2013) *Haltiakuusen alla. Suomalaisia kirjailijakoteja*. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Hietasaari, Marita (2011) *Totta, tarua vai narrinpeleä? Lars Sundin Siklax-trilogian (meta)fiktiivinen historiankirjoitus*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 100. Oulu: Oulun yliopisto.

Hutcheon, Linda (1994) *Incredulity Towards Metanarrative: Negotiating Postmodernism and Feminisms*. Teoksessa Barbara Godard (ed.) *Collaboration in the Feminine: Writings on Women and Culture from Tessera*. Toronto: Second Story Press, 186–192.

Janatuinen, Jenni (2005) *Miehenkuva: Kalle Pääntalon perintö*. Helsinki: Johnny Kniga.

Karonen, Vesa (2003) Kalle Pääntalo. Teoksessa Ismo Loivamaa (toim.) *Kotimaisia nykykertojia 1–2*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 225–227.

Keskimaa, Sari (2013) Murteenkäytön funktiot parisuhteen kuvauksessa Kalle Pääntalon Iijoki-sarjassa. *Virittäjä* 117:4, 494–523.

Kosonen, Päivi (2009) Moderni omaelämäkerta kertomuksena. Teoksessa Samuli Hägg, Markku Lehtimäki & Liisa Steinby (toim.) *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen*. Helsinki: SKS, 282–293.

Lejeune, Philippe (1989) *On Autobiography*. (*Le Pacte autobiographique*, 1975.) Paul John Eakin (ed.). Transl. Katherine Leary. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lyotard, Jean-Francois (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. (*La Condition postmoderne: rapport sur le savoir*, 1979.) Transl. Geoff Bennington & Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.

McHale, Brian (1992) *Constructing Postmodernism*. London & New York: Routledge.

Nakari, Netta (2014) *Écrire sa vie, vivre son écriture. The Autobiographical Self-Reflection of Annie Ernaux and Marguerite Duras*. Tampere: Tampere University Press.

Neumann, Birgit & Ansgar Nünning (2009) Metanarration and Metafiction. Teoksessa Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid & Jörg Schönert (ed.) *Handbook of Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 204–211.

Nünning, Ansgar (2004) On Metanarrative: Towards a Definition, a Typology and an Outline of the Functions of Metanarrative Commentary. Teoksessa John Pier (ed.) *Dynamics of Narrative Form: Studies in Anglo-American Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 11–57.

Nünning, Ansgar (2005) Metanarrative Comment. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (ed.) *The Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London: Routledge, 304–305.

Porvali, Seppo (2000) *Kalle Päätalo. Elämäkerta 1919–2000. Ison miehen savotta*. Tampere: Revontuli.

Prince, Gerald (1982) *Narratology: The Form and Functioning of Narrative*. Berlin: Walter de Gruyter.

Päätalo, Kalle (1958) *Ihmisiä telineillä*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1960) *Koillismaa*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1962) *Selkosen kansaa*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1963) *Myrsky Koillismaassa*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1965) *Myrskyn jälkeen*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1967) *Nälkämäki*. Jyväskylä: Gummerus.

Päätalo, Kalle (1969) *Mustan lumen talvi*. Jyväskylä: Gummerus.

Rojola, Lea (2003) Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi. Teoksessa Markku Soikkeli (toim.) *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kotimaiseen kirjallisuuteen*. Turku: Turun yliopisto, 69–99.

Saresma, Tuija (2011) Sosiologinen elämäkertatutkimus – muunnelmia ja murtumia. Teoksessa Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen & Risto Turunen (toim.) *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Helsinki: SKS, 457–485.

Stanzel, Franz K. (1984) *A Theory of Narrative*. (*Theorie des Erzählens*, 1979.) Transl. Charlotte Goedsche. Cambridge: Cambridge University Press.

Tainio, Liisa (1997) Mä muistan... mä en muista. Muisteluvuoroista arkikeskustelussa. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 289–317.

Varpio, Yrjö (2000) *Pohjantähden maa. Johdatusta Suomen kirjallisuuteen ja kulttuuriin*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press.

Vehviläinen, Matti (1978) *Kalle Päätalo*. Jyväskylä: Gummerus.

Ylönen, Ritva (2013) *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Tampere: Tampere University Press.

Elektroniset lähteet

Neumann, Birgit & Ansgar Nünning (2012) Metanarration and Metafiction. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University Press. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/metanarration-and-metafiction> (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Yle Elävä arkisto (2007) Henkilokuva Kalle Päätalosta. Ohjelmasta Pirkko Frank-Arkimies, Lisa Hovinheimo & Risto Astikainen (toim.) *Kulttuuriruutu: Kalle Päätalo*. Esitetty 19.7.1987. Julkaistu Yle Elävässä arkistossa 12.1.2007. URL http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/paatalo_proosan_puurtaja_17887.html#media=17892 (linkki tarkastettu: lokakuu 2014.)

2.2 Kuin kertoisit itse kaiken: Metanarraatio ja henkilökohtaisen kerronnan illuusio Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa

Suo anteeksi kun ”sinuttelen”. Mutta kun olen kaikki kirjasi lukenut, tuntuu minusta kuin olisimme vanhoja, hyviä ystäviä, enkä minä ystäviäni teitittele. [--] Suurimman kirjallisen nautinnon olen saanut kirjastasi. Se lämpö ja elämän myönteisyys mikä niistä vastaan henkii, on kuin istuisit tuossa kanssani ja kertoisit itse kaiken! Se on niin mukaansa tempaavaa ja kansantajuista että vastaamuyöllä, unen pistellessä silmäluomia lasken kirjan [--]. (Janatuinen 2006, 94.)

Näillä sanoilla Inkeri Salmi²² kuvailee Kalle Päätalon (1919–2000) teosten herättämiä tunteuksia: aivan kuin läheiseksi ystäväksi koettu kirjailija olisi itse henkilökohtaisesti läsnä kertomassa tarinaansa. Päätalon omaelämäkerrallisen Juuret Iijoen törmässä -romaanisarjan lukijapalautteen (mm. Janatuinen 2006, 139; Myllymäki 2000, 44–46; Rajala 2000, 175; Ylönen 2005) perusteella siihen eläydytään voimakkaasti. Iijoki-sarjan minäkertojan ja lukijoiden välille syntyy tiivis, jopa ystävyysuhdetta muistuttava side, mikä on saattanut osaltaan vaikuttaa kirjasarjan suureen lukijasuosioon ja Päätalon ympärille syntyneen fanikulttuurin²³ muodostumiseen. Sarjan teoksia luetaan yhä uudelleen, niihin samastutaan, lukijat puhuvat päätalolaisittain käyttäen sarjassa esiintyviä murrusanoja ja puhuvat päähenkilö-Kallesta ja muista henkilöihahmoista kuin ystävistään (mm. Janatuinen 2006, 271, 283, 301; Hirvasnorro 2013, 124–125; Ylönen 2013, 190, 319). Kerronta kutsuu lukijat astumaan osaksi Päätalon maalaamaa maisemaa ja luo vaikutelmaa kirjailijasta kertomassa itse kaiken.

Mistä osallisuuden ja läsnäolon vaikutelma johtuu? Millä kerronnan keinoilla Iijoki-sarjassa rakentuu illuusio kommunikaatiotilanteesta, jossa kertoja kertoo henkilökohtaisesti (suullisesti) tarinaa, jota lukija kuitenkin todellisuudessa lukee? Tässä artikkelissa etsin vastausta näihin kysymyksiin sarjan metanarraation ja metanarratiivisten kommenttien tarkastelun kautta. Ansgar Nünning (2004, 33–34, 38) on nimennyt metanarratiivisten eli kerrontaa refleктоivien kommenttien yhdeksi funktioksi suullisen kerronnan jäljittelyn, ja pidän tätä ajatusta tutki-

²² Inkeri Salmen Kalle Päätalolle kirjoittama ihailijakirje on kirjoitettu Lapinlahdella 8.1.1974 *Kunnan jauhojen* (1973) ilmestymisen jälkeen. Kirje on julkaistu Jenni Janatuisen toimittamassa teoksessa *Kunnioitettu herra mestari* (2006), johon Janatuinen on koonnut Kalle Päätalolle lähetettyjä ihailijakirjeitä vuosilta 1958–1985.

²³ Ritva Ylönen (2013, 243–248, 327) kertoo Päätalon kohdistuvan fani-ilmiön alkaneen jo Koillismaa-sarjan myötä, mutta 1970-luvulta alkaen fanittaminen suuntautui ennen kaikkea Päätaloon henkilöinä ja Iijoki-sarjaan.

mukseni lähtökohtana. Lähtöoletukseni on, että Iijoki-sarjan kommunikatiivisuutta ja henkilökohtaisen kerronnan illuusiota tuotetaan ennen kaikkea sen kerronnallisen rakenteen ja metanarratiivisten kommenttien kautta. Kerrontahetken esiintuominen antaa mahdollisuuden kommunikaatiotilanteen syntymiselle.

Tässä artikkelissa tarkastelen ensinnäkin, mitkä metanarratiivisten kommenttien piirteet tuottavat kerrontatilanteen tuntua käyttäen apuna Roman Jakobsonin (1971) kommunikaatiomallin osatekijöitä ja niihin liittyviä funktioita. Toiseksi tarkastelen niitä lukijan kognitiivisia prosesseja, joiden kautta kirjalliset keinot muuntuvat henkilökohtaisen kerrontatilanteen vaikutelmaksi hyödyntäen tarkastelussani Jonathan Cullerin (1975) luonnollistamisen käsitettä sekä Monika Fludernikin (1996; 2003b) luonnollisen narratologian teoriaa. Kolmanneksi olen kiinnostunut metanarratiivisten kommenttien määrällisistä vaikutuksista henkilökohtaisen kerronnan illuusion. Mitä tapahtuu, kun kommenttien määrä muuttuu?

Iijoki-sarja on laajuudessaan ainutlaatuinen kirjasarja. Siinä on 26 osaa ja noin 17 000 sivua. Sarjaa voidaan pitää Päätalon pääteoksena, ja sen kirjoittaminen vei kirjailijan urasta lähes kolmekymmentä vuotta. Iijoki-sarja perustuu Kalle Päätalon omaan elämään, mutta sen toteutus on kaunokirjallinen (Vehviläinen 1978, 166). Sarjasta puhutaan usein omaelämäkerrallisenä romaanisarjana, ja se löytyy myös kirjastoista kertomakirjallisuudeksi luokiteltuna. Sarja etenee ajallisesti pulavuosista 1910-luvun lopulta sotien ja jälleenrakennuksen ajan kautta 1950-luvun lopulle. Neljän vuosikymmenen tapahtumat nähdään ja eletään yksilön näkökulmasta, Kalle Päätalon silmin. Vaikka en tässä artikkelissa tarkastelekaan Iijoki-sarjan omaelämäkerrallisuutta enkä halua sijoittaa sitä tiettyyn genreen, omaelämäkerrallinen sisältö antaa sarjalle luontevasti kaksi kertojaääntä tai Franz K. Stanzelia (1984, 212–213) mukaillen kaksi minää, kokevan minän ja kertovan minän. Tarina-ajan kokeva minä kokee tapahtumat kronologisesti menneessä ajassa, kirjoittamishetken kertova minä puolestaan kertoo tapahtumista retrospektiivisesti muistellen menneisyyttään. Kerronnallinen rakenne tarjoaa hedelmällisen pohjan metanarraatiolle, kertovan minän oman kerrontansa reflektoinnille.

Metanarratiiviset kommentit kommunikaation perustana

Kun kertova minä kertoo menneisyydestään, hänelle aiemmin tapahtuneista asioista, retrospektiiviselle kerronnalle tavanomaisessa imperfektissä, lukijan on helppo uppoutua tarinaan ja tarinan mimeettinen illuusio säilyy. Kertoja on vain ”minä”, jonka ääni saattaa häipyä taus-

talle ilman, että kertojaa tai kerronnan aktia ajatellaan sen enempää. Kääntämällä puheen omaan kerrontaansa kertova minä tuo samalla kerrontaan uuden tason, kerrontahetken eli oman nykyhetkensä, ja tekee samalla itsensä näkyväksi. Birgit Neumannin ja Ansgar Nünningin (2012) mukaan metanarraatiolla voidaankin luoda illuusiota siitä, että tarinalla on läsnä oleva puhuja tai kertoja. Kyse on kerronnan illuusiosta.

Nünning määrittelee metanarraation (*metanarration*) kertojan esittämiksi kerronnan prosessia koskeviksi kommentteiksi. Metanarraatiota on siis kaikki itserefleksiivinen kerronta, joka käsittelee eksplisiittisesti tai implisiittisesti jotain kerronnan aspektia. (Nünning 2004, 12, 16, 24.) Määritelmää ovat kritisoineet sen monitulkintaisuudesta muun muassa Monika Fludernik (2003a, 18) ja Andrea Macrae (2010, 120)²⁴, jotka molemmat ovat omissa tutkimuksissaan pitäneet metanarraatiota kattokäsitteenä ja jakaneet sen edelleen alakäsitteisiin. Esimerkiksi Fludernik (2003a, 28) jakaa metanarraation (*metanarrative*) neljään alaryhmään: metakompositionaaliseen, metadiskursiiviseen, metanarratiiviseen ja metaesteettiseen. Katson Fludernikin ja Macraen esittämän kritiikin Nünningin määritelmän monitulkintaisuudesta koskevan yhtä lailla heidän tarjoamiaan ryhmittelyjä: alaryhmät ovat osittain päällekkäisiä, eikä kaikkia metanarratiivisia kommentteja voida niiden perusteella sijoittaa yksiselitteisesti vain yhteen ryhmään. Koska tutkimukseni tarkoituksena ei ole tyypitellä Iijoki-sarjassa esiintyviä kommentteja, en katso Fludernikin tai Macraen jaottelun tuovan sille lisäarvoa heidän Nünningia kohtaan esittämästään kritiikistä huolimatta vaan käytän tässä artikkelissa metanarratiivisesta kommentista Nünningin laveaksikin katsottua määritelmää.²⁵ Tarkoitan metanarratiivisilla kommentteilla kaikkia niitä kertojan esittämiä lausumia, joilla hän nostaa preesensia käyttämällä kerrontahetken esiin.

²⁴ Mielestäni esitetty kritiikki on aiheellinen. Nünningin (2004, 20–38) metanarratiivisten kommenttien typologiaa voisi kritisoida laajemminkin esimerkkien ja analyysin vaillinaisuudesta, minkä vuoksi monet hänen esittämänsä tyypit tai luokat jäävät tulkinnalle avoimiksi. Tulkinnanvaraisiksi jäävät muun muassa hänen näkemyksensä eksplisiittisistä ja implisiittisistä kommentteista. Macrae (2010, 124) ja Fludernik (2003a, 31) ovat nostaneet esiin myös metanarratiivisten kommenttien funktioihin ja vaikutuksiin liittyvän kategorian ongelmallisuuden kritisoiden sitä esimerkkien puutteesta ja irrallisuudesta suhteessa muihin typologian kategorioihin.

²⁵ Monika Fludernik (2003a) ja Andrea Macrae (2010) ovat kumpikin muokanneet Nünningin (2004) metanarratiivisten kommenttien typologiaa edelleen. Esimerkiksi Fludernik (2003a, 24) nimittää kirjoittamiseen tai kirjoittamisprosessiin viittaavia kommentteja metadiskursiivisiksi eikä metanarratiivisiksi, kun taas Macrae (2010, 129) nimittää tämänkaltaisia kommentteja metakompositionaalisiksi. Koska molemmat tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että kommentteissa on edelleen kyse metanarraatiosta käyttäen sitä typologioidensa kattokäsitteenä, katson parhaaksi pitäytyä siinä ja nimitän kaikkia kerrontaan liittyviä itserefleksiivisiä kommentteja metanarraatioksi.

Ajatus metanarratiivisten kommenttien kyvystä tuottaa tekstiin illuusiota tarinaa (suullisesti) kertovasta äänestä tai puhujasta (Nünning 2004, 33; Neumann & Nünning 2012) voidaan yhdistää suullisen tarinankerronnan perinteeseen. Kansanrunoutta tutkineen Barbara A. Babcockin mukaan suullinen tarinankerronta on perusluonteeltaan kommunikatiivista ja metanarratiivista. Siihen liittyy kiinteästi myös kerronnan taso tai kehys, jolla tarinan kertoja kommentoi tarinaa, kerrontaa tai kommunikoi yleisönsä kanssa. (Babcock 1984, 65–68.) Kirjallisuudentutkimuksessa puolestaan Monika Fludernik on esittänyt kaikkien kertomusten prototyyppiä suullista keskustelumutoista (luonnollista) kerrontaa, jonka rakenteellisiin ominaisuuksiin kuuluu hänen mukaansa kerronnan jakautuminen kahteen tasoon: juonen tasoon (*on-plotline*) ja juonen ulkopuoliseen tasoon (*off-plotline*)²⁶. Juonen ulkopuolisella tasolla kertoja voi esittää tarinaa selittäviä tai arvioivia kommentteja (Fludernik 1996, 13–14, 65; 2003b, 250), joihin tulkitseen myös metanarratiivisten kommenttien sisältyvän. Näin ollen Babcockin tarkastelema suullisesti esitetty fiktiivinen kansanrunous ja Fludernikin esittelemä yleensä tositapahtumiin perustuva keskustelumutoinen tarinankerronta eivät perusrakenteeltaan ole kovin kaukana toisistaan vaan rakentuvat yksinkertaistaen tarinasta ja kerronnasta. Voidaankin perustellusti olettaa, että metanarraation käyttö kirjallisessa kontekstissa tuo kerrontaa lähemmäs prototyyppistä luonnollista kerrontaa täyttäen samankaltaista tehtävää kuin suullisessa esityksessä.

Metanarraation ja suullisen esityksen voidaan siis sanoa olevan kiinteästi sidoksissa toisiinsa, ja illuusio ”äänestä” tai ”puhujasta” on jo hyvä lähtöasetelma henkilökohtaisen kerronnan illuusioon. Voidaanko metanarraation avulla luoda siten illuusiota puhujan lisäksi kokonaisuutta henkilökohtaisesta (suullisesta) kommunikaatiotilanteesta, johon alussa siteeraamani Inkeri Salmikin ihailijakirjeessään viittaa?

Viestintätilanteen syntyminen vaatii muutakin kuin pelkän puhujan. Roman Jakobsonin mukaan jokainen verbaalinen viestintätilanne muodostuu *lähettäjän* lisäksi *viestistä*, jonka lähettäjä lähettää *vastaanottajalle*. Niin ikään tarvitaan *konteksti*, johon viestillä viitataan, yhteinen *koodi* tai kieli viestin välittämiseen ja ymmärtämiseen sekä *kontakti* eli viestintäkanava viestinnän ylläpitämiseen. Viestin kielellinen funktio puolestaan riippuu siitä, mihin viestintätilanteen kuudesta tekijästä se pääosin kohdistuu. Osatekijöitä vastaavia funktioita Jakobson nimit-

²⁶ Olen käyttänyt termeistä Sanna Katarina Bruunin suomennoksia, jotka hän on esittänyt kääntämässään Monika Fludernikin artikkelissa ”Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit” (2010).

tää emotiiviseksi, poeettiseksi, konatiiviseksi, referentiaaliseksi, faattiseksi ja metakielelliseksi. (Jakobson 1971, 353–357.)

Referentiaalinen funktio on useimmiten viestien johtava tehtävä. Jotta lähetetty viesti tulee ymmärretyksi, sen tulee viitata lähettäjälle ja vastaanottajalle yhteiseen kontekstiin eli referenttiin tai puheenaiheeseen tai tarkoitteeseen kielen ulkopuolella. Viestin tarkoitus on välittää tietoa. Sanataiteen ja näin ollen myös kaunokirjallisuuden hallitseva funktio on puolestaan poeettinen, jolloin viesti itsessään on merkittävä. Muun muassa sanojen sisältö ja käytetyt ilmaukset sekä esityksen rakenne ja asettelu nousevat kohosteisesti esiin poeettisen funktion hallitessa viestiä. Referentiaalinen tai poeettinen funktio eivät kuitenkaan vaikuta yksin, vaan ne täydentyvät muilla funktiolla. (Jakobson 1971, 353, 356–358; ks. myös Vainikkala 1991, 125–128.) Referentiaalis-poeettinen funktio hallitsee myös Iijoki-sarjan realistista kerrontaa erityisesti menneen tarina-ajan osalta. Muut viestinnän funktiot toteutuvat ensisijaisesti kertojan nyt-hetken kommenteissa. Tarkastelen alla, kuinka Jakobsonin esittämät viestintätilanteen tekijät ja niihin liittyvät funktiot tulevat esiin Iijoki-sarjan metanarratiivisissa kommenteissa ja kuinka ne vaikuttavat henkilökohtaisen kerronnan illuusion syntymiseen.

Tarina tarvitsee kertojan

Ensinnäkin tarina vaatii kertojan. Suullista tarinaa on mahdotonta esittää, mikäli joku ei ole lausumassa sanoja. Ilman kertojaa ei ole tarinaa. (Babcock 1984, 65.) Kirjallisen tarinan kohdalla sen sijaan muun muassa Fludernik on pohtinut sitäkin mahdollisuutta, että tarinalla ei välttämättä tarvitse aina olla kertojaa, kuten esimerkiksi dialogiromaaneissa (Fludernik 1996, 278; 2003a, 33–36), mutta nimenomaan metanarraatio on yksi keino tuottaa ja vahvistaa vaikutelmaa kertovasta minästä (Fludernik 1996, 278). Iijoki-sarjan minäkertojakin saa metanarraatiolla nostettua itsensä esille korostaen sitä, että tarinalla on personoitu kertoja. Emotiivisesti värittyneiden kommenttien kautta kertoja ei jää tarinan taustalle vaan kertovasta minästä tulee yksilö, jolla on tunteita ja ajatuksia myös kertomansa tarinan ulkopuolella:

Oli eräs niistä penskaikäni lauantai-illoista, jolloin olin hyvällä mielellä. Ellei elämän varsitie olisi niin monta kertaa muistuttanut minua ’onnellinen’ sanan petollisuudesta, käyttäisin sitä kuvaamaan lapsuuteni sauna-iltojen tunnelmaa, kun isä oli tullut savotasta kotiin. (Sanojen ’onnellinen’ ja ’rakas’ lisäksi on elämä tehnyt minut yreäksi kahdelle muulle sanalle: ’siis’ sanaa *inhoan* ja käy-

tän kirjoittaessani vasta viimeisessä hädässä, silloinkin harmista ähkien tai pilkkamielellä. Sanaa 'kera' *vihaan* enkä käytä sitä, ei niin pakkoa tule.) (Pääatalo 1971, 319.)

Kertova minä ei ainoastaan kerro retrospektiivisesti oman elämänsä vaiheita, mikä sekkin on tunnusomaista keskustelumuotoiselle tarinankerronnalle (ks. Fludernik 1996, 75), vaan hän tuo lisäksi esiin omaa persoonaansa ja tuntojaan kertomishetkessä, kuten edellisessä esimerkissä kertoessaan suhtautumisestaan tiettyihin sanoihin. Kommentin kautta kertova minä on tulkittavissa pessimistiseksi ja elämässään runsaasti pettymyksiä kokeneeksi henkilöksi, jonka on vaikea päästää irti kokemuksistaan edes miellyttävistä muistoista kertoessaan. Toisaalta suluissa esitetty lisähuomautus kertoo lukijalle myös kertojan huumorintajusta. Metanarratiiviset kommentit saavat usein tunnustuksellisenkin sävyn kertojan pyrkiessä kertomaan ”kaunistelemattoman tottuuden” (Pääatalo 1975, 417). Henkilökohtaisuus, avoimuus ja rehellisyys vahvistavat kertojan inhimillisyyttä kaikkine vahvuuksineen ja heikkouksineen. Emotiivisen funktion sävyttämät metanarratiiviset kommentit syventävät lukijan saamaa tietoa kertojasta.

Vaikka minämuotoinen oman elämäntarinan kerronta tuo mukanaan mahdollisuuden kertoa omista kokemuksista ja sisäisistä tuntemuksista monipuolisesti, se tuo mukanaan myös subjektiivisen rajoittuneisuuden (esim. Fludernik 1996, 75; Vainikkala 1996, 165), mikä säätelee niin ikään Iijoki-sarjan kertovaa minää. Tämä inhimillinen ominaisuus sitoo kertojan tiedon vain hänen henkilökohtaisiin kokemuksiinsa:

Karkaamisestani ei kuulunut hiiren hiiskahdusta. Ei silloin eikä myöhemminäkään. Eivät edes Romppasen Toivo ja kokit mainineet [sic!] asiasta. En tiedä tuliko lähtöni ollenkaan heidän korviinsa, vai olivatko he niin hienotunteisia että eivät siitä minulle maininneet. (Pääatalo 1974, 512.)

Kertova minä ei voi kertoa sellaisista asioista, joita hän ei ole itse kokenut. Hän pystyy vain arvuuttelemaan mahdollisia syitä siihen, miksei kukaan ottanut puheeksi hänen karkaamistaan savotasta kesken työn. Koska kertoja ei voi varmasti tietää asioiden oikeaa kulkua, hän käyttää reflektointia apuna tehdäkseen tapahtumista oman tulkintansa, ja tätä kautta hän voi saattaa kertomansa episodin päätökseen (ks. Hyvärinen 2006, 8). Reflektoimalla omaa rajallisuuttaan kertoja antaa lukijalle samalla tulkintavaihtoehtoja, jolloin lukija voi pitäytyä jommassakummassa tarjotuista tai muodostaa omansa.

Kertojan ja lukijan jakama kerrontahetki

Jotta kommunikaatiotilanne toimii, lähetetyllä viestillä tulee olla myös vastaanottaja (Jakobson 1971, 353). Pääsääntöisesti voidaan olettaa, että tarinaa kerrotaan aina jollekulle eli kerronnalle voidaan ajatella implisiittinen yleisö, vaikkei sitä suoraan tuodakaan esiin. Iijoki-sarjassakin lukija mainitaan eksplisiittisesti vain muutamissa metanarratiivisissa kommenteissa, jotka nekin korostavat enemmän kirjallista kuin suullista viestintää: ”Isän äänenpainot ja ilmeet eivät olleet niin pahansuopia kuin ne varmaan *luettuina* tuntuvat.” (Päätalo 1975, 266; kursiivi M. L.) ”Lukija” ja ”lukeminen” viittaavat kirjalliseen kerrontaan yhtä selvästi kuin kertojan viittaukset kirjoittamisen aktiin.

Toisaalta sarjassa esiintyy muutama metanarratiivinen kommentti, jotka voidaan tulkita vastaanottajalle osoitetuiksi sanoiksi, vaikkei häntä suoraan mainitakaan: ”*Mutta elä huoli: jo pikkuista ennen puoltayötä me olimme Vehtiperässä [--].*” (Päätalo 1972, 396; kursiivi M. L.) Tämänkaltaisilla imperatiivisilla muodoilla ja puheelle tavanomaisilla fraaseilla kertoja voi osoittaa vastaanottajan läsnäoloa ja osallistumista kerrontatilanteessa sekä korostaa kerrontansa puheenomaisuutta, jolloin viestin konatiivinen funktio painottuu (Jakobson 1971, 355; Macrae 2010, 133; Tiittula & Nuolijärvi 2013, 64). Kommentillaan kertoja lähestyy suoraan vastaanottajaa, ja kerronnan kommunikatiivinen luonne korostuu.

Vaikka suorat viittaukset vastaanottajaan ovat Iijoki-sarjassa vähäiset, kertojan ja vastaanottajan välistä kommunikaatiotilannetta tuotetaan muilla keinoin. Kuten aiemmin tuli esille, jo metanarraation käyttö kerrontakeinona sinänsä antaa viitteen suullisesta tarinankerronnasta (ks. Babcock 1984, 65–68), mutta korostamalla erityisesti kertomisen (tai puhumisen, sanomisen jne.) aktia kertoja tuottaa mielikuvaa konkreettisesta kerrontatilanteesta.

Iijoki-sarja kertoja kutsuu lukijan osaksi kerrontatapahtumaa heti sarjan aloitusvirkkeessä: ”Kun levitämme silmäiltäväksi maattamme esittävän kartan, viriää mielikuva huppupäisestä naishahmosta, joka seisoo leninkinsä helmoihin ulottuvassa Itämeren lahden vedessä.” (Päätalo 1971, 5.) Me-muotoisella kerronnalla lukija nostetaan kertojan rinnalle tarkastelemaan Suomen karttaa. Kertojasta ja lukijasta tulee ”me”. He jakavat saman paikan ja saman ajan (Stockwell 2002, 43–46; Macrae 2010, 136), jolloin näkökulmasta, tarinasta ja kerronnan hetkestä tulee yhteisiä. Yhteisen kokemuksen tunnetta vahvistaa tarkastelussa oleva ”maattamme esittävä kartta”, joka on suurimmalle osalle lukijoista todennäköisesti varsin tuttu.

Mielikuva Suomi-neidon muodoista syntyy vaivattomasti silmien eteen, mikä tekee katselukokemuksesta yhteisen. Vaikka me-kerrontaa ei enää myöhemmin käytetä, sillä on sijaintinsa vuoksi mahdollisesti vaikutusta siihen, kuinka sarjaa myöhemmin luetaan: kerronnan hetki säilyy yhteisenä.

Aloituksen jälkeen mielikuvaa yhteisestä kerrontahetkestä vahvistetaan metanarratiivisten kommenttien kautta. Preesensin käyttö luo kertojalle ja vastaanottajalle yhteisen temporaalisen kontekstin, jota korostavat deiktiset ilmaukset kuten ”nyt”, ”tänä päivänä” tai ”tällä hetkellä” (Macrae 2010, 131, 139). Metanarratiivisten kommenttien kautta kertoja ja vastaanottaja ikään kuin jakavat yhteisen kerronnan nyt-hetken:

Latureiksi määrätyt lähitorjuntapioneerit eivät ehtineet edes ampua kaikkia porattuja reikiä. Siksi ensimmäisen pajareissumme jälkeen reikiin niitatut porat jäivät reikiinsä. Minulla *on* luulo, että porat *töklöttävät* vieläkin Säynäjävaaran rinteiden *nyt* jo laonneissa ja maatuneissa kaivannoissa. (Pääatalo 1979, 374; kursoriivit M. L.)

Kahdessa ensimmäisessä virkkeessä kertoja kertoo imperfektissä välirauhan aikana tekemisään linnoitustöistä, kunnes viimeisessä virkkeessä siirtää kerrontansa preesensillä kertomis-hetkeen. Kertojan käyttämä deiktinen ”nyt” vahvistaa mielikuvaa siitä kuin kerronta tapahtuisi yhtä aikaa lukemisen kanssa, tässä ja nyt. Kertoja ja vastaanottaja jakavat saman deiktisen keskuksen (Stockwell 2002, 43).

Kieli on kommunikaation väline

Puheen illuusion tuottamista tutkineiden Liisa Tiittulan ja Pirkko Nuolijärven mukaan jokaisella, myös kaunokirjallisella, puhujalla on vaihteleva kielellinen repertoarinsa. Suomenkielisessä kirjallisuudessa puheenomaisuutta on tuotettu murteiden ja puhekielen varianttien sekä sananvalintojen ja lauserakenteiden kautta. (Tiittula & Nuolijärvi 2013, 17–18, 231.) Iijoki-sarjan keinoina korostuvat kerronnan sananvalinnat sekä murteellisuus.

Puhuessaan omasta kertomisestaan Iijoki-sarjan kertoja ei suinkaan aina ”kerro”, vaan hän saattaa esimerkiksi ”sanoa”, ”puhua”, ”väittää”, ”tuoda esille” tai ”vannoa”, joista varsinkin kaksi ensimmäistä viittaavat vahvasti suulliseen tarinankerrontaan ja voimistavat kertovan

minän puhuvaa ääntä. Kirjallisesta kerronnasta poiketen suullinen kertominen vaatii pääsääntöisesti sekä kertojan että kuulijan läsnäoloa (mm. Jakobson 1971, 350), yhteisen tilan jakamista, joten suulliseen kerrontaan viittaavien verbien käyttö vahvistaa suullisen tarinankerronnan ja henkilökohtaisen kommunikaatiotilanteen illuusioita.

Tavanomainen keino puheenomaisuuden tuottamiseen on puhekielisten ja murteellisten sanojen ja fraasien käyttö (Tiittula & Nuolijärvi 2013, 58). Iijoki-sarjan kertova minä käyttää kerronnassaan jonkin verran arkisen puhekielen ilmauksia, kuten passiivia persoonamuotoisen verbin sijaan, mikä kertojan runsaasti käyttämän murteen ohessa lisää puheenomaisuuden vaikutelmaa. Koska murteet ovat ensisijaisesti puhutun kielen muotoja mutta lisäksi sijoittavat puhujansa tietylle murrealueelle, murreperäiset sanat ja sanonnat sekä lisäävät suullisen kerronnan vaikutelmaa että antavat tietoa kertojasta ja hänen persoonastaan (ks. Tiittula & Nuolijärvi 2013, 43).

Kertoessaan kotiseudullaan suositun ruoan vaikutuksista mahakaasuihin kertoja tulee käyttäneeksi useita murreperäisiä sanoja: ”Sen äykeyttä en rupea kuvailemaan, mutta vikuuttelen, että selkosiimme eksynyt muukalainen, etenkin nirppanokka, teki viisaasti jos ei yöpynyt taloon jossa oli syöty tämä maakuntailtanen.” (Pääatalo 1976, 130.) Lukijan tutuksi ja itselleen läheiseksi ja tärkeäksi kokema murre saattaa kohdistaa läheisyyden tunteen murteen lisäksi myös kertojaan, mutta vieras ja vaikea murre saattaa toisaalta vaikeuttaa lukemista (Ylönen 2013, 191). Tavallisesti murre sanat pystytään kuitenkin tulkitsemaan tai arvaamaan tekstiyhteydestä, vaikka murre ei olisikaan ennestään tuttu (Luukkonen 2000, 89). Esimerkissäkin esiintyvien murre sanojen, kuten ”vikuutella” ja ”selkonen”, merkityksen pystyy melko vaivattomasti päättämään asiayhteydestä. Joka tapauksessa murteen, tutun tai vieraan, käyttäminen puhtaan kirjakielen sijaan antaa kerronnalle suullista tarinankerrontaa jäljitteleviä piirteitä ja tuo esiin kertojan persoonaa.

Kertova minä viittaa kertomiseensa usein myös implisiittisesti etenkin muistelemisen ja muistamisen aktien kautta, mikä puolestaan viittaa epäsuorasti arkikeskusteluun: ”Muistan kuinka vaikeaa minun oli säilyttää miehekkyuteni uskontotunneilla.” (Pääatalo 1972, 29.) Muistamista voidaan pitää keskustelun lähtökohtaisena oletuksena, eikä sitä keskustelussa ole juuri tarpeen mainita, mutta arkipuheessa sillä merkitään usein puheenvuoron tai kertomuksen aloitusta (Tainio 1997, 289, 291). Korostamalla muistamistaan kertoja samalla tulee korostaneeksi ker-

rontaansa ja lisää siten kerrontansa vuorovaikutteisuutta. Muistamiseen (tai ei-muistamiseen) liittyvät kommentit toimivat ikään kuin keskustelunavauksina.

Sananvalintojen, fraasien ja murteiden käytön voidaan sanoa olevan poeettisia puheenomaisuutta korostavia valintoja ja toteuttavan Iijoki-sarjassa näin ollen pääsääntöisesti poeettista funktiota. Poeettista funktiota täydennetään jonkin verran metakielellisellä funktiolla selittämällä muun muassa murreperäisten sanojen merkitystä, mutta silloinkin kielen poeettisuus näyttäisi olevan etusijalla. Esimerkiksi selitettäessä Riitu-äitin Väinö-nimestä tekemiä muunoksia ja hänen niihin yhdistämiä merkityksiä ei voida sanoa metakielellisen funktion hallitsevan viestiä:

Kyllösen vanhimmasta pojasta sanottiin, että hän ”on kyllä tavallista parempi pirruutta jakamaan ja noituu kun lohilappalainen”. Häntä äiti niin kuin muutkin jokijärveläiset sanoi Väiköksi. Eräästä Väinöstä joka ei asunut ihan Jokijärven rannalla, sanottiin ettei tämä ole lähtenyt tänne matoseen maailmaan hoppuilemaan eikä tunne ollenkaan kiire nimistä ilmiötä. Tämä Väinö oli äidin kielessä Vässykkä. Muutamat Väinöt olivat torppien poikia, eivätkä eronneet toisista normaalia parempina tai pahempina. Siksi he saivat kasvaa ihan tavallisina Väinöinä. (Päätalo 1971, 282.)

Kertomisen sijaan Iijoki-sarjan kertova minä ajoittain myös ”kirjoittaa”, ”jäljentää kirjoitusta” tai muulla tavoin viittaa lukijan lukemaan tekstiin, mikä ei lisää vaikutelmaa suullisesta kerronnasta vaan päinvastoin vähentää sitä: ”Jäljennän tähän ensimmäisen kirjeen, jossa Manne mainitsee tähänastisen rintamasuunnan kääntymisen kohti pohjoista.” (Päätalo 1982, 186.) Viittaamalla tekstin jäljentämiseen kertoja konkretisoi tarinansa kirjana ja korostaa sen tekstuaalisuutta (ks. Nünning 2004, 33, 38; Macrae 2010, 132), jolloin huomio siirtyy tarinasta käsillä olevaan teokseen. Toisaalta nämä kommentit voivat vaikuttaa sitenkin, että siirtämällä huomion teokseen kertoja siirtää samalla huomion teoksen oikeaan kirjoittajaan, kirjailija Kalle Päätaloon. Reaalimaailman teos yhdistyy reaalimaailman kirjailijaan, jolloin kertova minä ja kirjailija Päätalo assosioidaan helposti toisiinsa. Vaikka kirjoittamiseen viittaaminen ei siis tuotakaan illuusiota suullisesta kerronnasta tai henkilökohtaisesta kerrontatilanteesta, se saattaa silti olla osaltaan vaikuttamassa lukijapalautteen mukaisen lukijan ja kertojan välisen yhteyden syntymiseen, jolloin ystävyuden kohteeksi reaalistuu kirjailija Päätalo.

Kirjallisesta henkilökohtaiseksi kommunikaatioksi

Suullisen ja kirjallisen kerronnan perustavanlaatuiset erot tuottavat Jonathan Cullerin mukaan lukijoille paradoksaalisen halun käsitellä kirjoitettua tekstiä kuin se olisi suullista kommunikaatiota: se, mikä lukijoita kirjallisen viestinnän muodossa alun perin viehättää (muun muassa muodon ja fiktiivisyyden tuottama voima, outous, rakenne, pysyvyys – erilaisuus), pyritään lukiessa muuttamaan. Culler kutsuu tätä prosessia luonnollistamiseksi (*naturalization*) eli kirjallisuuden tai kirjoitetun kommunikatiivisen luonteen palauttamiseksi, jolla hän tarkoittaa lähinnä oudon tekemistä tutuksi tai luonnolliseksi. (Culler 1975, 133–138.) Cullerin teoriaan nojaten voitaisiinkin sanoa, että myös Iijoki-sarjasta pyritään luonnollistamisen prosessin kautta etsimään tutumpaa ja arkipäiväisempää suullista kerrontaa muistuttavia piirteitä, jolloin tekstin kommunikatiivinen luonne tulee ilmeiseksi. Edellä on jo käynyt ilmi, että sarja sisältää varsin runsaasti suullisen kerronnan ominaisuuksia, joten se ikään kuin jopa kutsuu luonnollistamisen prosessiin.

Fludernik sanoo luonnollisen kertomuksen perustuvan kokemuksellisuuteen eli kertojan henkilökohtaisiin kokemuksiin, jotka yhdistyvät odottamattomiin tapahtumiin ja niiden synnyttämiin reaktioihin sekä kertomuksen retrospektiiviseen arviointiin. (Fludernik 2003b, 249.) Iijoki-sarjan kerronnallinen rakenne toteuttaa tätä prototyypin karkeaa kuvausta varsin mallikkaasti, jolloin sitä on helppo tulkita käyttäen Fludernikin (1996, 50; 2003b, 246–247) esittämiä KOKEMISEN ja KERTOMISEN sekä REFLEKTOINNIN kehyksiä ilman suurempia ponnisteluja. Sen lisäksi, että Iijoki-sarjan tekstistä pystytään tunnistamaan nämä kerronnan eri kehykset, vastaavia skeemoja käytetään tulkinnassa²⁷. Iijoki-sarjan vastaanottoa ja vaikutusta tutkinut Ritva Ylönen onkin todennut sarjan lukijoiden käyttävän enimmäkseen nostalgis-terapeutista lukumallia, jonka kautta he samastavat kertojan kokemukset omiin kokemuksiinsa ja tekevät lukiessaan reflektiota tarinan tapahtumien lisäksi myös omasta elämästään (Ylönen 2013, 177–181, 198, 263, 322).

Fludernikin (1996, 47) mukaan erityisesti personoidun kertojan käyttäminen saattaaakin herättää tunteen todellisesta kerrontatilanteesta, jolloin kertojasta tulee kommunikaatiotilanteen ”lähettäjä”, ja Nünningin (2004, 33) mukaan tätä kerrontatilanteen vaikutelmaa voidaan syventää käyttämällä metanarratiivisia kommentteja. Iijoki-sarjan omista kokemuksistaan hyvin

²⁷ Fludernikin käyttämien käsitteiden avoimuudesta on kirjoittanut mm. Leena Kirstinä (2000, 128–129).

avoimesti kertovan minäkertojan voidaan sanoa olevan mitä suurimmassa määrin personoitu kertoja, ja sarjan lukijoiden mielessä kertoja henkilöityy herkästi kirjailija Päätaloon (mm. Karonen 2000, 201; Ylönen 2013, 175–176, 198). Ylönen onkin todennut, että sarjan lukijat ja kirjailija Päätalo ”kohtaavat toisensa lukuprosessissa ja vuoropuhelevat keskenään”. Lähettämiensä kirjeiden perusteella lukijat tarkastelivat sarjaa sen ilmestymisen aikana positiivisesti arvottaen tuoden esiin muun muassa ihailua, ystävyyttä ja sukulaissieluisuutta kirjailijaa kohtaan (Ylönen 2013, 172, 194–195). Henkilökohtaisuuden, läheisyyden ja vuorovaikutteisuuden tunteet vahvistuvat, kun kertojaksi voidaan ajatella todellinen ihminen.

Kvantitatiivista tarkastelua

Iijoki-sarja sisältää alusta lähtien runsaasti metanarratiivista ainesta. Erityisesti sarjan kolme ensimmäistä osaa *Huonemiehen pojasta* (1971) *Kunnan jauhoihin* (1973) vilisevät metanarratiivisia kommentteja, joista suuri osa tuo implisiittisesti kertojan muistojen ja muistelemisen aktin korostamisen kautta kerrontatapahtuman näkyviin. Vielä sarjan viisi seuraavaakin osaa *Miinoitettuun rauhaan* (1978) asti sisältävät kukin useita kymmeniä metanarratiivisia kommentteja, mutta näiden osien jälkeen kommentteja esiintyy huomattavasti harvemmin ja vaihdellen. Jossakin osassa niitä saattaa esiintyä vain muutamia ja toisessa joitain kymmeniä, *Muuttuneessa selkosessa* (1991) ei esiinny metanarratiivisiksi tulkittavia kommentteja lainkaan. Poikkeuksen tekee sarjan viimeinen osa *Pöyhökanto Iijoen törmässä* (1998), jonka yhteenvedonomainen ja sarjassa esiintyneiden henkilöhahmojen myöhempiä vaiheita erittelevä lopetus nostaa teoksessa esiintyneiden kommenttien määrää. Kokonaisuutena tarkastellen metanarratiiviset kommentit kuitenkin vähenevät huomattavasti sarjan edetessä. Miten tämä vaikuttaa henkilökohtaisen kommunikaatiotilanteen illuusioon?

Käyttämättä termiä ”metanarratiivinen kommentti” Panu Rajala on nostanut esiin Iijoki-sarjan kertojan kirjoitushetken nykyisyyden, joka suo kertojalle mahdollisuuden arvioida ja tarkentaa kerrotun tarinan tapahtumia myöhemmän kokemuksen valossa. Nykyhetken tieto antaa erityisesti tukea kerrotun tarinan todenmukaisuudelle. Pohtimatta tarkemmin syytä muutokseen Rajala tuo myöhemmin esiin myös Iijoki-sarjan kerronnan muuttumisen loppua kohti nimittäen sitä ”paluiksi normaaliin romaanimuotoon”. (Rajala 2000, 177, 184.) Omassa tulkinnassani nämä Rajalan toisistaan erillisinä pitämät havainnot limittyvät toisiinsa muodostaen kausaalisuhteen: Iijoki-sarjan kerronnan muutoksen yhtenä syynä on metanarratiivisten kommenttien väheneminen.

Iijoki-sarjan alkuosissa kertojan runsaat metanarratiiviset kommentit ylläpitävät viestintäkanavaa ja luovat mahdollisuuden kommunikaatiotilanteen syntymiselle. Voitaisiinkin ajatella kaikkien sarjan metanarratiivisen kommenttien toteuttavan osaltaan myös faattista funktiota. Tuon tuostakin kertoja siirtää kerrontansa preesenssiin kommentoiden kertomansa tarinan tapahtumia tai tuoden esiin ajatuksiaan kertomishetkessä tarjoten näin vastaanottajalle yhteistä nyt-hetkeä, josta käsin menneitä tapahtumia tarkastellaan. Kertojan aktiivisuuden ansiosta yhteys säilyy. Metanarratiivisten kommenttien määrällinen väheneminen sarjan loppua kohden heikentää kommunikaatiotilanteen illuusiota. Kertojan keskittyessä entistä enemmän tarinan maailmaan kertovan minän persoona siirtyy taustalle, ja tunne yhteisestä nyt-hetkestä ja kommunikaatiosta haalistuu tai häviää. Ilman metanarratiivisia kommentteja Jakobsonin (1971, 353) mainitsema kuudes tekijä eli kontakti heikkenee merkittävästi tai jopa katoaa. Kun kertoja ei sarjan edetessä pidä enää aktiivisesti viestintätilannetta yllä vaan keskittyy lähes puhtaasti tarinan kertomiseen, kerronta ”palaa normaaliin romaanimuotoon”, mikä Rajalan (2000, 184) mukaan myös heikentää Iijoki-sarjan kerronnan voimaa.

Jos Iijoki-sarja luetaan kokonaisuutena, henkilökohtaisen kerronnan tunne saattaa kuitenkin säilyä myös myöhempien osien aikana, mikäli se on sarjan alussa ehtinyt muodostua voimakkaaksi ja läheinen side tai samastuminen kertojaan on syntynyt. Tällöin satunnaiset kommentit riittävät pitämään kommunikaatiotilannetta yllä. Mikäli sarjasta luetaan vain yksittäinen osa tai lukeminen aloitetaan vasta sarjan myöhemmistä osista, henkilökohtaisen kommunikaation tunne ei luultavasti muodostu yhtä voimakkaaksi.

Lopuksi

Tarkasteluni perusteella on ilmeistä, että metanarratiivisilla kommentteilla on merkittävä rooli henkilökohtaisen kerronnan illuusion syntymiseen Iijoki-sarjassa. Suullinen tarinankerronta on perusluonteeltaan metanarratiivista, joten on varsin luonnollista, että nämä kaksi kietoutuvat toisiinsa myös kaunokirjallisessa esityksessä. Kommunikaatiotilannetta tuotetaan metanarratiivisilla kommentteilla, jotka täydentävät Iijoki-sarjan referentiaalis-poeettisen funktion hallitsemaa kerrontaa kielen muilla funktioilla. Ennen kaikkea korostuvat kertojaan itseensä suuntautuvat emotiiviset kommentit sekä viestintäkanavan ja -yhteyden ylläpitoon liittyvä kaikkien kommenttien faattinen funktio.

Henkilökohtaisen kerrontatilanteen tuntua synnyttävät erityisesti emotiivisissa kommentteissa korostuva personoitu kertoja, joka assosioituu lukijoiden mielissä helposti kirjailija Päätaloon, sekä kertojan toistuvat viittaukset kertomisen, puhumisen tai sanomisen aktiin. Poettisilla sananvalinnoilla ja kielen eri rekistereillä pystytään tuomaan esiin kerronnan kommunikatiivista kontekstia (Macrae 2010, 133). Puheenomaisen kerrontatyylin, murteen ja puhekielen kautta vahvistuu mielikuva suullisesta tarinankerronnasta, joka pääsääntöisesti vaatii puhujan ja vastaanottajan sijoittumisen samaan tilaan. Deiktisillä ilmauksilla ja kerronnan prosessia korostamalla Iijoki-sarjan minäkertoja pitää yllä itsensä ja vastaanottajan välistä yhteistä kerronnan nyt-hetkeä, johon hän kutsuu lukijan jo heti Iijoki-sarjan avausvirkkeessä merkerronnan kautta.

Metanarratiivisissa kommentteissa käytetyt suullisen kerronnan piirteet sulautuvat yhteen, ja niistä pyritään muodostamaan eheä kokonaisuus. Luonnollistamisen prosessin kautta tekstistä poimitaan runsaasti tuttuja ja mielekkäitä arkikeskustelun ja -kerronnan piirteitä, jolloin kerronta alkaa muistuttaa enemmän ja enemmän henkilökohtaista tarinankerrontaa. Lukijalle saattaa muodostua tunne kuin kertoja tai kirjailija olisi itse läsnä kertomassa kaiken. Lukutapahtumasta tulee intiimi jakamisen kokemus, minkä kautta kiintymys kertojaan syvenee alkaen muistuttaa jopa ystävyyssuhdetta. Paitsi että lukija punnitsee ja arvioi lukemaansa, hän heijastelee siihen myös omaa elämäänsä ja tunteitaan. Samastumisen kokemukset ja kertojan kanssa jaetut tunne-elämykset voimistavat kerronnan henkilökohtaisuutta ja vuorovaikutteisuutta.

Tutkimukseni osoittaa kuitenkin, että henkilökohtaisen kerronnan illuusion luomiseksi kaikki kuusi Jakobsonin (1971, 353) mainitsemaa verbaalisen viestintätilanteen tekijää on pystyttävä konstruoimaan tekstistä. Jo yhdenkin tekijän poissaolo heikentää illuusiota, mikä tulee ilmi tarkasteltaessa metanarratiivisten kommenttien määrällisen muutoksen vaikutuksia. Sarjan alkupuolen aktiivinen kommentointi muuttuu loppua kohden lähinnä satunnaiseksi väheten huomattavasti lukuun ottamatta sarjan viimeisen osan yhteenvedonomaista lopetusta, joten faattinen funktio ei enää toteudu. Koska kertoja ei enää nosta kerrontaansa korostetusti esiin, hän jää kertomansa tarinan varjoon ja kertojan ja vastaanottajan yhteinen nyt-hetki häviää.

Kokonaisuutena voidaan todeta, että Iijoki-sarjan metanarratiiviset kommentit vahvistavat vaikutelmaa henkilökohtaisesta kerrontatilanteesta luoden mielikuvaa inhimillisestä kertojasta, joka kertoo tarinaansa kertojalle ja vastaanottajalle yhteisessä deiktisessä keskuksessa.

Kertoja ja lukija tulevat kommenttien kautta lähemmäs toisiaan ikään kuin keskinäiseen kommunikaatiotilanteeseen, jolloin Ylösenkin (2013, 172) mainitsema keskinäisen vuoropuhelun illuusio on mahdollinen.

Lähteet

Kohdeteokset

- Päätalo, Kalle (1971) *Huonemiehen poika*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1972) *Tammettu virta*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1973) *Kunnan jauhot*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1974) *Täysi tuntiraha*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1975) *Nuoruuden savotat*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1976) *Loimujen aikaan*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1977) *Ahdistettu maa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1978) *Miinoitettu rauha*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1979) *Ukkosen ääni*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1980) *Liekkejä laulumailloin*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1981) *Tuulessa ja tuiskussa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1982) *Tammerkosken sillalla*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1983) *Pohjalta ponnistaen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1984) *Nuorikkoa näyttämässä*. Jyväskylä: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1985) *Nouseva maa*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1986) *Ratkaisujen aika*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1987) *Pyynikin rinteessä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1988) *Reissutyössä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1989) *Oman katon alle*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1990) *Ijoen kutsu*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1991) *Muuttunut selkonen*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1992) *Epätietoisuuden talvi*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1993) *Ijoelta etelään*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1994) *Pato murtuu*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.
- Päätalo, Kalle (1995) *Hyvästi, Iijoki*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.

Päätaalo, Kalle (1998) *Pöyhökanto Iijoen törmässä*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.

Tutkimuskirjallisuus

Babcock, Barbara A. (1984) The Story in the Story: Metanarration in Folk Narrative. Teoksessa Richard Bauman (ed.) *Verbal Art as Performance*. Prospect Heights: Waveland Press, Inc, 61–79.

Culler, Jonathan (1975) *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul.

Fludernik, Monika (1996) *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

Fludernik, Monika (2003a) Metanarrative and Metafictional Commentary: From Metadiscursivity to Metanarration and Metafiction. *Poetica* 35:1–2, 1–39.

Fludernik, Monika (2003b) Natural Narratology and Cognitive Parameters. Teoksessa David Herman (ed.) *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CLSI Publications, 243–267.

Fludernik, Monika (2010) Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. Suom. Sanna Katarina Bruun. Teoksessa Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi (toim.) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus, 17–43.

Hirvasnoro, Kai (2013) *Päätaalon matkassa. Johdatusta Iijoki-sarjaan*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Luettavissa sähköisesti osoitteessa <http://content.yudu.com/Library/A2fv0c/KaiHirvasnoroPtaalonm/resources/index.htm?referrerUrl=http%3A%2F%2Fwww.thpts.fi%2Fjulkaisut%2Fmuut-julkaisut%2Fkai-hirvasnoro-paatalon-matkassa%2F>.

Hyvärinen, Matti (2006) Kerronnallinen tutkimus. URL http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Jakobson, Roman (1960/1971) Concluding Statement: Linguistics and Poetics. Teoksessa Thomas A. Sebeok (ed.) *Style in Language*. 3rd edition. Cambridge: The M.I.T. Press, 350–377.

Janatuinen, Jenni (toim.) (2006) *Kunnioitettu herra mestari. Ihailijakirjeitä Kalle Päätalolle 1958–1985*. Helsinki: Johnny Kniga.

Karonen, Vesa (2000) Juuret Iijoen törmässä – missä latva? Kalle Päätalon todellisuudet. Teoksessa Tero Liukkonen (toim.) *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus, 199–208.

Kirstinä, Leena (2000) Kohti 'luonnollista' narratologiaa. Teoksessa Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.) *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielen- tutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press, 101–132.

Luukkonen, Marsa (2000) Mielikuvatyoškentelyä Kallen kielellä. ”Ihminen on aina mielellään pienellä löytöretkellä”. Teoksessa Tero Liukkonen (toim.) *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus, 85–89.

Macrae, Andrea (2010) Enhancing the Critical Apparatus for Understanding Metanarration: Discourse Deixis Refined. *Journal of Literary Semantics* 39:2, 119–142.

Myllymäki, Esko (2000) Elämän pituinen lukusavotta. Teoksessa Tero Liukkonen (toim.) *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus, 43–46.

Neumann, Birgit & Nünning, Ansgar (2012) Metanarration and Metafiction. Teoksessa Peter Hühn, Jan Christoph Meister, John Pier & Wolf Schmid (ed.) *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/metanarration-and-metafiction> (linkki tarkastettu: elokuu 2014).

Nünning, Ansgar (2004) On Metanarrative: Towards a Definition, a Typology and an Outline of the Functions of Metanarrative Commentary. Teoksessa John Pier (ed.) *Dynamics of Narrative Form: Studies in Anglo-American Narratology*. Berlin: Walter de Gruyter, 11–57.

Rajala, Panu (2000) Kuinka Päätalo otti lukijan kyytiinsä. Teoksessa Tero Liukkonen (toim.) *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus, 175–185.

Stanzel, Franz K. (1984) *A Theory of Narrative*. (*Theorie des Erzählens*, 1979.) Transl. Charlotte Goedsche. Cambridge: Cambridge University Press.

Stockwell, Peter (2002) *Cognitive Poetics: An Introduction*. London & New York: Routledge.

Tainio, Liisa (1997) Mä muistan... mä en muista. Muisteluvuoroista arkikeskustelussa. Teoksessa Katarina Eskola & Eeva Peltonen (toim.) *Aina uusi muisto*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 54. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 289–317.

Tiittula, Liisa & Pirkko Nuolijärvi (2013) *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.

Vainikkala, Erkki (1991) Poeettinen funktio ja reseptiotutkimus. Teoksessa Juha Kytömäki (toim.) *Nykyajan sadut: joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto*. Helsinki: Gaudeamus & Yleisradio, 117–142.

Vainikkala, Erkki (1996) Kertova ja lukeva minä. Teoksessa Katarina Eskola (toim.) *Nainen, mies ja fileerausveitsi. Miten Rosa Liksomia luetaan?* Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 49. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 157–174.

Vehviläinen, Matti (1978) *Kalle Päätalo*. Gummerus: Jyväskylä.

Ylönen, Ritva (2005) Kalle Päätalon kieli lukijan mielen ohjaajana. *Kielikello* 38:3, 29–30.

Ylönen, Ritva (2013) *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Tampere: Tampere University Press.